

SKLIZEŇ SVOBODNĚ TVORBY

S B O R N Í K

SBORNÍK

SKLIZEŇ SVOBODNÉ TVORBY Č. 3—4.

Říjen 1959.

(Pod záštitou České kulturní rady v zahraničí řídí dr. Robert Clach, University of Oklahoma, Norman, Okla., USA).

Sborník redigoval:

Robert Vlach.

Obálku navrhl Miloš Hrabě.

OBSAH

- Leif Maehle: *Isolace nebo společenství*
Ivan Jelínek: *Symfonie*
Jiří Kavka: *Město*
František Listopad: *Symfonietta*
Milada Součková: *Na pražské periferii*
Jaroslav Havelka: *Do prázdna*
Otakar Odložilík: *Přítel s jiného břehu*
Jan Ještšdský: *Exulant Dante*
Věra Stárková: *Svědectví poesie*
Vladimír Vaněk: *Antoním Raymond*
Jarmila Dvořáková: *Počátky měšťanského umění v XIX. století*
Adolf Mokrý: *Jací jsme*
Pavel Želivan: *Nová zaklínání*
Zdeněk Suda: *Podmínky česko-německého dialogu*
Petr Den: *Kolem Koárova francouzského románu*
Jaroslav Jíra: *III. ročník Sklizně svobodné tvorby*
Petr Den: *Howard Fast o svých spisovatelských zkušenostech s komunisty*
Jaroslav Jíra: *Ladislav Radimský: Líc a rub našeho národního programu v atomovém věku*
A. W. Fischer: *Estetický perfekcionismus*

ENGLISH SUMMARY

This double number (3—4) of *Sklizeň Svobodné Tvorby* (*the Harvest of Free Literary Work*) was edited by Doctor Robert Vlach, the University of Oklahoma, Norman, Oklahoma.

Leif Maehle:

ISOLACE NEBO SPOLEČENSTVÍ

Přehled norské poválečné literatury.

Leif Maehle, nar. 1927. Mag. Fil. v oboru severských řečí a literatur. Studoval na universitě v Oslo, v Göttingách a v Kodani. Od r. 1955 je Leif Maehle lektorem norštiny na universitě v Lundu, ve Švédsku. Napsal m. j. pojednání o "Ibsenově veršové technice" (Oslo 1955); vydal (spolu s Evertem Ullstadem) antologii "Norská prosa v posledním století" (Lund 1958) a "Výbor norské lyriky" (Lund 1958); uveřejnil různé články a literární pojednání v časopisech a denním tisku.

Z mnohých důvodů lze tvrdit, že válečná a okupační léta byla důležitým mezníkem v norské literární historii. Za německé okupace veřejná literární produkce byla brzy s počátku zastavena. Avšak norští spisovatelé záhy zaujali své posice v podzemním hnutí. Poněvadž svobodná myšlenka se už nemohla projevovat slovy, norští básníci objevili, že mohou pravdu halit do politicko-básnických draperií, že ji mohou odívat symbolikou a alegorií, že pravda může žít mezi řádky. Časem nacisté přišli na tuto mystifikaci a norští básníci jeden za druhým mizeli v koncentračních táborech. Někteří se zachránili útekem do Švédska, a těch nebylo málo. Někteří z nich — s Nordahlem Griegem v čele — se uchýlili na Západ. Ostatní setrvali doma v Norsku a pracovali v skrytu. Postupem doby byly vydány dlouhé seznamy zakázaných knih. A dvě hlavní nakladatelství, Gyldendal a Aschehoug, byla znacifikována v 1942—43. Současně s tímto zásahem norští spisovatelé zahájili generální stávkou.

Za těchto podmínek se zrodila zcela nová duchovní situace. Všechny její linie byly pojednou tak jednoduché a jasné — vždyť z čista jasna nastal boj na život a na smrt. Ted' nebylo kdy na nějaké neurčité "no-o-o, snad tedy . . ."; pojednou platilo prostě: ano a ne. Kdo nebyl proti, byl s sebou. Svoboda, demokracie, vlast — které v meziválečných letech měly relativní, ba podezřelý zvuk — ted' najednou dostaly reálný a absolutní obsah. Tato nová duchovní situace se ovšem musila projevit v básnictví. A projevila se, jak ihned, tak v dalším odstupu

časovém. Bezprostředním výsledkem byla válečná lyrika, bojovné, propagační básnictví, zrozené z aktuální situace. Ovšem — pro větší díl této válečné lyriky jakožto životního umění nebude v budoucnosti místa mezi díly trvalé ceny, ale nejlepší svazky z této produkce budou tam na čestném místě.

Vysoko nad všechna ostatní díla této válečné produkce tyčí patetické a čisté básnictví Nordahla Griega.

Zajímavou skutečností byla tehdy za válečných let jednak nesmírná lačnost po této literatuře mezi lidem, a jednak způsob, jakým se tato literatura šířila: v rukopisech, hektografovaná anebo vůbec jen ústním podáním jako nový druh lidové poesie od úst k ústům. Prosakovala od Arnulfa Överlanda ze žalární cely v koncentračním táboře na Grini, našla si cestu přes hory od Gunnara Reisse-Anderssena dlicího ve Švédsku anebo od Nordahla Griega se snášela, napsána na letácích, k zemi — anonymní, nikdo nevěděl ani nesměl zvědět, odkud pochází. Po válce jsme pak byli zaplaveni básnickými sbírkami válečné poesie. Toto odvětví básnictví ovládlo norskou lyriku první dvě léta po osvobození. A ku podivu, nenasytnost čtenářstva si vyžadovala nových a nových knih tohoto druhu ještě celá dvě tři léta po válce. V obrovských vydáních vycházely básnické sbírky. Avšak tento jaksi uměle prodloužený kvantitativní rozkvet válečné lyriky netrval přece jen déle. Tato lyrika se prostě náhle přežila a vyžila. Nastala doba, kdy zájem a koupěchtivost čtenářstva, pokud šlo o lyriku, pojednou poklesly tak silně, že z toho vznikly lyrikům vážné finanční nesnáze. Teprve teď v letech padesátých se zdá, že se situace počíná napravovat. Na podzim 1958 obě hlavní norská nakladatelství utvořila t. zv. "Klub přátel lyriky", jemuž se již dostalo dobrého přijetí.

V letech kolem 1950 se mnoho hovořilo o tom, že je norská literatura v odlivu. Byl to především důsledek toho, že starší básnická generace utrpěla v čtyřicátých letech velké ztráty. Těsně před válkou zemřel známý romanopisec Olav Duun. Za války jsme ztratili Nordahla Griega. A v prvních letech poválečných zemřeli někteří z nejvýznamnějších spisovatelů norského románového písemnictví: Ronald Fangen, Sigurd Christiansen, Sigrid Undset a brzy pak také Knut Hamsun — z těchto tedy dokonce dva laureáti Nobelovy ceny. Ztráta tak velká musí přirozeně zanechat hlubokou stopu v literatuře tak malého kulturního celku jako je norský.

A přece — jedněmi z těch, kdo vytvářeli umělecké niveau v norském poválečném básnictví, jsou zajisté především někteří ze známých profilů období meziválečného jako Johan Falkberget, Sigurd Hoel, Tarjei

Vesaas a j. Johan Falkberget (nar. 1879) pokračoval v tradici historického romanopisce svým velkým cyklem "Chléb noci" (Nattens bröd). Doposud vyšly tři svazky tohoto cyklu a očekáváme čtvrtý, konečný díl. Tento básník z dolů u Røros pracuje pomalu a důkladně. Šest let uplynulo po každé mezi vydáním tří svazků, ale celý norský národ přitom s účastí sledoval vzrůst románového díla, jež má stěžejní místo v norské literatuře. Děj se odehrává v havířském prostředí norských železářských dolů kolem roku 1600. Hlavní postavou je statečná vozikářka An-Magritt. Od knihy ke knize sledujeme tuto mladou neohroženou ženu v jejím hořkém zápase vnitřním i vnějším; sledovali jsme její duševní proces, kterak se u ní probouzel od soucitu s nešťastnými a ztracenými a jak se v ní tento cit umocňoval k činorodé vůli; viděli jsme, jak tvrdé Ann-Magrittino jádro roztálo v lásce k německému koláři Johannessovi. A za druhé světové války se tato neúporná pohaněčka volského zpřežení stala přímo národním symbolem, předobrazem nepoddajnosti a neochvějnosti národa. Po válce se Ann-Magrittin duševní vývoj od chladné a zahořklé izolace k plodnému lidskému společenství stal ve svém jádru Falkbergetovou humanistickou výzvou k naší, přítomné době, k době poválečné.

"Našel jsem cestu vpřed, cestu k malému individu, jež jsem se sám naučil mít rád. Zvolil jsem pro tuto představitelku malého norského člověka jméno Ann-Magritt. Ano, taková Ann-Magritt žila u nás v Norsku tisíc let, měla podíl na budování Norska, jak Norska z r. 1814, tak Norska z r. 1905."

Johannes Falkberget je už několik let norským kandidátem Nobelovy ceny.

Mnozí ze starší generace pokračují v realisticko-psychologické románové tvorbě, považující ji za přirozenou formu výrazovou. Jak v tomto žánru, tak u prosaiků, kteří směleji experimentují ve svém výrazu, je nápadný zjev, jak silně je veškerá tato tvorba poutána motivy, líčícími přechodné období od války k poválečnému času. Nejnapadněji snad se to obráží v díle Sigurda Hoela (* 1890), a to nejenom v jeho velkém románu z války "Setkání u mlínku" (Møte ved milepelen) z 1947. Zde se Sigurd Hoel snaží proniknout hlouběji do problému zemězrady, proč ten či onen se stal zemězrádcem, nacistou, a jiný nikoli. Výsledek ukazuje, že hlavní postava románu "člověk bez viny a bez úhony" musí doznat, že on přece jen konec konců byl také viníkem. Uzavřel se do sebe, zradil lásku k bližnímu. "A zradíš-li v lásce, zradíš ve všem," praví Hoel v jedné větě, jež je v podstatě

jádrem celé Hoelovy literární produkce. K témuž výsledku dochází hlavní postava dalšího Hoelova románu. Frederik v "Jeg er blitt glad i en annen" (1951) je rovněž vinen porážkami národní věci. . . . "Víš-li pak," praví Randi v tomto románě, — "kdysi jsem měla za to, že my — a jiní, nám podobní — jsme s to, abychom změnili svět. Místo toho svět změnil nás."

Mnozí mohou říci, že to je jen typická ukázka poválečného spleenu, který si podmanil literaturu v posledních letech. Ale ještě důkladnější analýsi je podrobena poválečná krise v Hoelově románu "Pod věží babylonskou" ("Ved Foden av Babels tårn", 1956), jež je polemickou satirou současné doby, tak obvyklou v Hoelově produkci. Stěžejním východiskem je tu poměr mezi čtyřmi přáteli z válečných let. Čtyři kamarádi zažili v podzemním odbojovém hnutí život těsného společenství. Po válce se jim vůbec nelíbí v Norsku, v zemi, jež "prý se honí" za vysokým životním standartem a uskutečňuje různé humanitní ideály — přestože se obzvláště dvěma ze čtveřice daří velmi dobře. Proč nejsou spokojeni? — to je právě ústřední problém knihy: "Pramení to z fakta, že, jak mnozí říkají, Bůh je mrtev? — Anebo příčina tkví v tom, že žijeme ve společenství, jež je odsouzeno k zániku? — ve světě ohroženém atomovou bombou? . . . anebo proto, že začínáme být zestárlým národem bez životních št'av? Anebo pouze v nás samotných věží chyba? . . ." Mnozí označili tento román za hluboce pesimistický, ale román přece jen končí optimistickým pojetím v Hildě, ženě, jež je inkarnací všeho, co je z války nejlepší: inkarnací oběti a souručenství jakožto protikladu k dnešnímu egoismu a izolaci.

Spisovatel, jehož lze z různých důvodů postavit hned podle Sigurda Hoela, je J o h a n B o r g e n (nar. 1902), známý pěknými novelami a břitkým pérem již v letech třicátých; dnes neméně známý jakožto výborný redaktor norského literárního časopisu "Vinduet". Napsal románovou trilogii, jednající o preinteligentním, avšak neurotickém chlapci ze zámožné měšťácké rodiny v Oslo, jehož nazývá "Malým lordem". Sledujeme vývoj Lordův od dětství v letech 1900, až přes druhou světovou válku, kdy přešel k nacistům. Je to mohutné dílo, jednak jako sociální román, jednak jako psychologická analýsa geniálně nadaného člověka, vybočeného však z duševní rovnováhy. — A lze s jistotou tvrdit, že Borgen je jedním z nejvyhraněnějších prosaiků dnešního Norska. Potvrzuje toto tvrzení především již svými sbírkami novel, které vyšly po válce: "Hvettebrødsdager" (Líbánky) z 1948 a novelami o lásce "Noveller om kjærlighet" 1952. Ač jejich

hlavním motivem je láska, setkáváme se v nich také s různými typickými poválečnými motivy jako je např. rozšířený komplex viny, anebo nedostatek kontaktu lidí s lidmi, špatné lidské společnosti a časový neklid v lidských duších. Problem lidského neklidu, nezakořeněnosti, je obzvláště silně zdůrazněn v Borgenových drobných elegantních bajkách n. př. v bajce "Dyrene og sneglen" (Zvířata a plž) ve sbírce "Líbánky".

Zvířata a plž.

Všechna zvířata byla v hrozném chvatu, lítala, běhala, co nohy a křídla stačily. Lev, kůň a všichni ptáci, pakůň, leopard, pštros, mravenci, medvěd, rys, divoká kočka. Honili se za diamantem, o němž se dověděli, že prý někde leží. Jeden za druhým proběhli mimo plže. A protože běhali a lítali co síly měli, oběhli několikrát celou zemkouli, takže znovu a znovu div že nevrátili do plže. — "Tys tu stále na stejném fleku? Chudáčku!" volali na něho v běhu. — "Ech, jaképak chvaty?" odpovídá plž. — "Jaké chvaty? Ty hlupáku! Takhle nenajdeš ten diamant!" křičeli na něho. A běželi a hnali se dál s vyplazeným jazykem a udýchání. Občas některý z běžců se převalil na záda a byl mrtev; jiný upadl a už nevstal; ale ti, kdo mohli, běhali a honili se neustále. — "Jaktěživ nenajdeš ten diamant," říkali plžovi. — A to byla pravda pravdoucí, protože plž ležel na tom diamantu. Ale o tom oni nevěděli...

V letech kolem r. 1950 jsme se dožili u nás v Norsku nového rozkvětu vzácné novelistiky. Obzvláště slibná byla léta 1950 a 1952. Tehdy vyšlo v každém roce na deset svazků novel — na Norsko neobyčejně mnoho. V roce 1950 vyšlo dílo, jež právem možno nazvat vrcholem veškerého novelistického umění norského: Tarjei Vesaas (nar. 1897) vydal sbírku povídek, "Vindane" (Větry), která mu vynesla Benátskou cenu a rozšířila jeho pověst Evropou.

Tarjei Vesaas zaujímá ovšem zcela jedinečné místo mezi norskými prosaiky. Možno říci, že Falkberget a Vesaas čnějí hezký kus výš nad všechny ostatní žijící. Není mi možno se tu pouštět do rozboru všech perel, které nám T. Vesaas daroval během posledních 20 let. Románem "Kimen" (Zvon) uhodil do symbolismu a expresionismu zcela speciálního druhu, a od té doby "vede", abychom tak řekli, v "modernějším směru norské prosy". [T. Vesaas píše t. zv. "novonorštinou".]

Alegorickým románem "Huset i mørkret" (Dům ve tmě) z 1945 se podařilo T. Vesaasovi podat nejobecnější obraz okupačních let v Nor-

sku. Dům — totiž Norsko... a "tma" t. j. symbol okupace, jež tíživě leží na Norsku. — V lyricko-dramatickém "Bleikepladsen" (Bělidlo) z 1946 je motivem izolace lidských individuí proti lidskému společenství. — V "Tårnet" (Věži) z 1948 je zpracován problém viny jakožto centrální motiv. — Román "Signal" z 1950 je nepříjemně sugestivní alegorie na poválečná leta. Na železniční stanici stojí mohutný vlak budoucnosti, zapřažený do obrovské lokomotivy, připraven vyjet z nádraží. Lidé všeho druhu se řítí k nádraží a navěšují se na vlak, který má jet za pokrokem a blahobytem. Ale co se děje? Proč se vlak nerozjíždí? Cestující jsou znepokojeni. Ale marně čekají na znamení k odjezdu — vlak stojí nehybně. Tot' noční můra našich snů v našem čase. —

Obraz doby, obřezující se v poválečných knihách Vesaasových, nemůže tedy na první pohled vypadat jinak než pesimisticky. Avšak začteme-li se do nich, v každé najdeme víru v konečné vítězství dobrých sil, víru draze vykoupenou, a proto tím jistější. Tento Vesaasův optimismus pne se k mládeži, k čemusi prostému a přirozenému, často k dítěti. Velmi mnohé z jeho novel jednájí o dětech. Anebo se upíná k naivním povahám, k prost'áčkům, jako např. v novele "Tusten" ze sbírky "Větry", kterou později Tarjei Vesaas rozvedl a rozšířil v román. Poloidiot Mattis pozoruje a prožívá hodnoty životní kolem sebe, hodnoty, jež jsou ostatním, chytrým lidem nepřístupny, uzavřeny.

Zmínil jsem se letmo o starší generaci, a mohl bych k ní připojit ještě mnohé spisovatele. N. př. Cora Sandel a Magnhild Haalke jsou spisovatelky, jež také vytvořily centrální díla v norském poválečném písemnictví. Magnhild Haalke je pozoruhodná i tím, že byla mezi těmi, kdož se nejrozhodněji rozešli s realistickou románovou technikou.

U mnohých z mladších romanopisců pozorujeme silnou touhu jít novými cestami pokud jde o formu. Zmíním se jen o několika z nejtypičtějších. Jeden z nejmladších a jeden z vůdčích v tomto směru se jmenuje Finn Carling (nar. 1925, debutoval 1949). Vydal již několik kratších románů, které vesměs dokazují smělý odklon od realistickopsychologických forem románových. Finn Carling pracuje rád se stylisací milieu z jižních končin, a dává svým knihám silné prvky dramatické a lyrické. V komposiční technice rád užívá systému čínské skřínky tak jako např. v jedné ze svých nejlepších novel, v "Piken og fuglen" (Dívka a pták) z 1952. Dívka se dostane

na jakýsi ostrov, kde se setká s mužem, jenž jí vypráví historii o básníkovi, který vypráví historii o jednom krčmáři, jenž povídá historii o jednom mladém muži . . . a t. d.

K této mladší, experimentující generaci náleží také Solveig Christov (nar. 1918). Tato autorka je nejlepší ve svých dvou alegorických románech "Torso" z 1952 a "Demningen" (Hráz) z 1957. "Demningen" je obraz poválečného atomového zbrojení a zároveň vise strašlivých katastrof, jež mohou nastat. V "Torsu" se spisovatelka vynasnažila symbolicky zachytit celkovější časovou situaci. Lidé žijí v jakési "policí" ve skále a balancují životem. Právě pod tou policí je propast, v níž je cosi, co láká lidi k sobě, do záhuby. Avšak skupina mladých mužů a žen, "šplhavci", dávají v sázku životy, aby se naopak dostali nahoru, na vrchol příkré skály, kde prý jsou širé sluneční pláně a s nich volný, širý pohled. A jedinou nadějí lidstva je právě ten skalní vrchol a ta možnost, vyšplhat se nahoru — a pak ovšem ti "šplhavci". "Šplhavci" jsou výhradně mladí lidé — u Solvejg Christovové právě tak jako u Tarjei Vesaase.

Silně sociálně angažovaným spisovatelem je také Kare Holt (n. 1917) jenž v jednom svém románu použil s úspěchem alegorie. A v románě, kterým si vydobyl prvního uznání: "Det store veiskillet" (Velká křižovatka) z 1949 experimentoval s formou ještě jiným způsobem. Sleduje v něm mladého muže od jeho dospívání až do 7. dubna 1940 — a pak — a to velmi smělým skokem komposičním — dává mladíku projít třemi hlavními cestami, jež byly možné za válečných let. A tak se v díle dočítáme tří historií o témž muži, o muži, jenž je později nařčen, že byl šmelinářem — za druhé, že byl nacistou — a za třetí je slaven, že byl významným účastníkem podzemního odboje.

Kare Holt je jeden z nejpřednějších v mladé průbojně poválečné generaci. Má vedle sebe celou řadu spisovatelů, kteří pracují dál na románech sociálních a psychologických. Jsou to např. Johan Rud, Sigurd Evensmo, Alfred Hauge, Terje Stigen a jiní.

Celkem vzato lze říci, že posledních pět šest let jsou údobím radostného vzestupu v norské literatuře. V 1953 mohl literární kritik klidně napsat: "Zejména podzim 1952 — vůbec nejlepší rok v norské poválečné literatuře — svědčí o tom, že toužebně očekávané obnovení literárního ruchu je v plném proudu." . . . "Nyní už to přijde," psal jiný kritik téhož roku. "Nikdy nebylo právě mezi mladými takového rozpětí, jakého jsme se právě dožili. Tak mnoho nových a slibných jmen se vynořilo, že už není lehké dobrat se přehledu . . . Podívejme

se např. na lyrickou produkci, a vidíme, že se tam už několik let tvoří nově a s obdivuhodnou přesvědčivostí. Nová, poválečná jména tam již dominují veskrze. . . .”

A vskutku, je to obzvláště lyrika, jež zasluhuje pozornosti v norské poválečné básnické tvorbě. Nejen že je v ní pozorovat od roku 1949 radostný rozkvět, ale došlo též k tomu, co lze právem nazvat revolucí v lyrických stylistických formách. Ano, došlo k roztržce s tradicionalismem a k rozhodnutí pro modernismus. A tuto renesanci přinesli mladí. Posledních 10—12 let znamená generační předěl v norské lyrice.

Z různých příčin došlo v Norsku k vítězství modernistických proudů později než v ostatních severských zemích. Sice již v posledních předválečných letech byly patrný jisté tendence k novým lyrickým formám stylistickým, ale potom přišla válka a pro bojovné básnictví lidového charakteru, jež z války vyrostlo, se hodily právě tradiční formy nejlíp. Deklamátorský, lidový apel byl celkem vzato důležitým elementem v norské lyrice již od let 1800. Obzvláště v jednom údobí bylo estetismu a teoreticko-uměleckého ovlivňování cizinou v norské lyrice pramálo. Tak např. Arnulf Överland (nar. 1889), jeden z nejvýznamnějších v norské lyrice a zároveň jeden z vedoucích kritiků, byl a je velmi konservativní, pokud jde o formu lyrického výrazu. Za války si Arnulf Överland svou neohroženou básnickou tvorbou vysloužil několikaletý pobyt v Sachsenhausenu.

Když pak v Norsku koncem let čtyřicátých počaly pronikat modernistické básnické sbírky, Överland se jednoho dne vložil břitkou přednáškou do debaty o modernismu, která tehdy obecně řádila v norských časopisech. S přednáškou, jejíž název byl "Glossalie z Parnassu", Överland cestoval po Norsku. Později ji také vytiskl ve sbírce esseyů s názvem "I beundring og foragtelse" (V obdivu a pohrdání). Konkluse této přednášky-esseye vyplývá již z titulu: 1) moderní básníci se nedovedou vyjádřit jasnou formou, 2) myšlenková náplň, na níž modernismus staví, je tak prázdná a ubohá, že jasná lyrická mluva by prostě odhalila všechny slabiny. . . . "Proto," praví Överland, "se tito básníci uchylují k východisku a kamuflují nemohoucnost proudem oslizlého řečnění a vysoko laděné paprlapštiny."

A tak se nesly debatní vlny nahoru a dolů, obzvláště v zimě 1954—55. Nápadným zjevem přitom bylo, že řady tradicionalismu značně řídly. Mladí modernisté se v debatě dostali nahoru. A možno tvrdit, že r. 1954—55 došlo k teoretickému proniknutí nové lyriky v Norsku.

Ale již před Överlandovou přednáškou, totiž koncem čtyřicátých let,

vyšly básnické sbírky, jež jsou svědectvím rozhodné roztržky moderních lyriků s tradicionalismem. A pak už rok od roku se hlouček experimentujících mladých lyriků dožíval radostného růstu. Ovšem že mnozí z básníků tvořili dál na formách tradičních — ale nikoli úzkoprse, nýbrž s dobrými výsledky a jejich variace vtiskly norské lyrice posledních let svéráznou pečeť. Také v lyrice lze totiž konstatovat značný rozkvět od 1951 a dále. Je možno zmínit se o mnohých mladých a zcela nových jménech, ale musím se tu omezit jen na uvedení těch, jejichž produkce bude zajisté trvalou reprezentací norské poválečné lyriky.

První a rozhodující výzva proti tradiční lyrice vyšla od P a a l a B r e k k e (* 1923), jež ostatně napsal také několik románů, v nichž pocítil neodolatelnou touhu experimentační v románové stylistice. Brekke žil za války jako uprchlík ve Švédsku, kde se dostal do styku se švédskými spisovateli čtyřicátých let. Jinak je velkým obdivovatelem T. S. Eliota a velmi pěkně přeložil do norštiny "The waste land". Debutoval již 1945, avšak sensačně pronikl teprve r. 1949 sbírkou "Skyggefektning" (Šermířství stínů), pionýrským dílem norského modernismu. Smělými skoky a asociacemi nejrůznějšího druhu skýtají tyto básně jakýsi nástin válečných zážitků mladého muže a vůbec všeho, co válce předcházelo. Krise, k níž se mladík dobral, nivelisovala hodnoty, ale přesto přece nevyznívají tyto básně poráženecky; ovšem, jejich optimismus je draze vykoupen prožitky lidského společenství za válečné katastrofy. Stejným odstavcem sbírky je báseň "Brokker av kaos" (Úlomky chaosu). Je v ní nastíněn obraz života a času, působící jako zrcadlení na vodní hladině, zrcadlení úloмок života a času, divoce rozvířených. Ale přes všechno chaotické dění učí nás toto zrcadlení čemusi důležitému:

... že musíme býti vždy tam, kde v rozlité úzkosti
naše srdce zrají ve slupce jadrince,
jež jednou otevře se — jak mračna krví napitá
jež do ornice pod novým stromovým širokých dlaní
těžce a úrodně spadnout mají.

G u n v o r H o f m o debutovala v 1946 sbírkou charakteristického názvu "Jeg vil hjem til menneskene" (Chci domů k lidem...). Spisovatelce bylo tehdy 25 let. Druhá její sbírka, jež vyšla za dvě leta poté, má název "Fra en anden virkelighet" (Z jiné skutečnosti). A až doposud napsala Gunvor Hofmo ještě tři sbírky.

Formálně sice není Gunvor Hofmo tak radikální jako Brekke anebo jiní modernisté. Její verše mají čistotu a nahotu intenzivního tónu; vášnivost a planoucí sebezapírání hoří za vším, co Gunvor píše. Bylo jí 20 let, když válka pokřivila celý její životní názor a kdy celá souvislost mezi ní a životem vzala za své. Pojednou byla vržena do izolace, do osamění — a např. v básni o názvu "Osamělost" ve sbírce "Chci domů k lidem" zní to takto:

Ty, ježs kdysi byla doma u lidí
a dobře znáš jejich úsměvy,
potichu pláčeš v svém nitru.
Tys musila na širé silnice ven,
kde prázdnota zeje a křičí.
Ze společenství tě vytrhli
a vrhli do tmy, na cizí dráhy,
uštvanou běsem nové skutečnosti.

Titul druhé autorčiny básnické sbírky je "Z jiné skutečnosti" a bylo by možno proklamovat jej za program nejen jejího básnictví, ale vůbec za program mnohých jiných představitelů mladší norské lyriky. "Syk blir en av ropet om virkelighed" (Z křiku a skutečnosti rozstůně se člověk) praví už titul první básně této sbírky.

Moc blízko věcem jsem byla,
až jsem se od nich propálila,
ted' stojím za nimi na druhé straně,
kde hranici světla a tmy hledám marně.
Ach ne, tam také hranice není!
Jen ticho, jež vrhlo mě v universální osamění.
V nevyléčitelné osamění!

Pravicí tisknu ruku člověka
a hledím do očí jeho,
ale že na druhé straně jsem,
osaměním a strachem je
člověk jak mlhami zatopen

... a já, vržena do země Nikoho,
v uších mi hluboké ticho hučí,
ach, ano, tišinu slyším, jak křičí
zhloubí světů světa tohoto hlubších.

Takto prožíváme v poesii Gunvory Hofmo setkání básnického citu s poválečným světem, v němž žijeme. Ale básnička, přestože se uchýlila do svého osamění, urputně se svou izolací bojuje, a výsledek jejího zápasu je pěkné a dojemné básnění. — Obzvlášť přemíra utrpení za války, nevinné oběti války, zapůsobily na ni nejmocněji — musila to utrpení vtřebat do svého duševního života, musila se stát jednou z trpících obětí. Znovu se vrací k tomuto motivu. A jeho prožitím konečně také našla cestu ze své izolace, nazpět k lidem. U Gunvory Hofmo se tento návrat umožnil náboženským základem, novým prožitím Boha. Již ve sbírce z 1948 vidíme jasně, že její vývoj vyvěrá z náboženského prožitku. Ke konci závěrečné básně sbírky se praví:

Ach, vrátit se k životu se srdcem očištěným,
a moci sklonit tvář k hlubině
současně s jinými dětmi této Země,
jejich srdcem hledět, hovořit jejich hlasem,
v jejich jitru se probouzet, s nimi hořet týmž hořem!

Ach, už mě temnota jejich očistila,
slzami jejich jsem se omyla
a světicí z jich strastí jsem se stala.
V mlžině vesmíru jsem tvář Boží spatřila
a její důstojnost člověka zpět mi vrátila.

Hle, vstává už z lože tichosti,
nasáklý tmou a prozářen smrtí.
S uvědomělou rázností nyní
věci chaosu roztíná a drtí.

A pak se odhodlala zakončit báseň v tomto smyslu: "... s volností, se svobodou v srdci kráčím teď přímou cestou k pozemskosti, do lidské říše, bídou zatopené..."

Také v pozdějších svých sbírkách tlumočí Gunvor Hofmo v in-spiračních obrazech své vise a své zážitky z lidského společenství, jež prožívá skrze evangelium utrpení. Je ovšem těžko říci, do jaké míry je její poznání Boha specificky křesťanské. Ale jedno víme bezpečně: že ten intenzivní prožitek "druhé skutečnosti" ji přivedl až k nejzazší hranici, lidské mysli snesitelné.

Isolace — společenství, problematika těchto kontrastů vynořuje se

v norské poválečné poesii znovu a znovu. Básniřce Gunvoře Hofmo se zřejmě podařilo dojít k jistému řešení.

O Toru Jonssonovi (1916—1951) to tvrdit nelze. Tor Jonsson je nejvýznamnějším básníkem poválečné generace, píšící t. zv. novonorštinou. Co do formy není modernistou. Do jisté míry pokračuje v lyrice z meziválečného údobí; chudobné poměry, v nichž vyrostl v odlehlem venkovském prostředí Norska, daly jeho poesii zahořklý tón. Ale tím charakterističtější je jeho průbojná touha po útěku z izolace válečných let, touha po lidském společenství a po sociální odpovědnosti.

Štěstí nedobudeš tam, kdes sám,
i dva jsou na štěstí slabí.
Volání světa krví tvou musí vát
jak jarního vání vzruch a kvas.

Avšak v životě Tor Jonsson nenašel východisko z izolace. Marně, ač usilovně, hledal kontakt s bližními; od nikoho nedovedl nic přijmout. Od sbírky k sbírce sledujeme jeho zoufalý boj s pesimismem a s tím, co ho stále hrozí srazit k zemi. Kdysi spatřil netvora v člověku, a ten pohled ho prostě ochromil. Ve své předposlední sbírce "Fossen" (Vodopád) vyjádřil to takto:

Smrt volá, na všechny,
den života zatížen bojem,
bojem s přesilou vírů,
zatížených časem.

Proti proudu, přes řev vodopádu vesluju
paže však umdlévá, člun je stržen proudem.
Vodopád však jak řvoucí vykřičník
za mým životem necht' stojí vztyčen!

Na konec pak také Tor Jonsson skutečně klesl ve svém zápase s "víry". Vzal si život v roce 1951, ve věku 34 let. Byl tehdy takřka hotov se sbírkou "Ei dagbok for mitt hjarte" (Deník pro mé srdce). V intimních a opravdových básních Deníku lze nám sledovat básníka v tragické fási jeho boje.

Tak silně zahořklý jako u Tora Jonssona nebyl tento zápas u ostatních, kdož prožívali tytéž typické poválečné problémy.

Srovnání Tora Jonssona např. s jeho krajanem a dobrým přítelem Janem Magnusem Bruheimem (nar. 1914), je vsutku zvláštním zážitkem. Také v Bruheimových prvních 7—8 sbírkách je silná touha stranou stojícího izolacionisty po společenství s lidmi základním motivem veršů. Avšak u Bruheima je cesta k společenství snažší než u Gunvory Hofmo a Tora Jonssona. Rovněž Bruheim prožíval zmatek poválečných let, jako např. v básni "Knust spegel" (Rozbité zrcadlo):

V chudobě samoty své
zrcadlo zdvíháš rozbité,
abys v něm zachytil
ubohost světa.

Cítíš, že nitro tvé
na tisíc střepeů je
a že se rozbilo
o šílený shon světa.

Avšak právě toto faktum sounáležitosti jednotlivce k celému ostatnímu světu probudilo v Bruheimovi velmi silný prožitek. Vyjádřil své povědomí této solidarity prostými, ale monumentálními řádky:

Stvoření s bedry jsme, jež nosit mají
a jiným ulehčit v břemenech znají,
nikomu život dán pro nic a za nic.

Konec konců jsme tu vlastně vůbec u velmi starého motivu, oblíbeného v norském básnictví. Přísně etická výzva byla základní linií již v letech 1900, kdy nejsilnější výraz pro ni našli básníci jako Wergeland, Björnson a Ibsen. Po druhé světové válce nabyl ovšem tento motiv jiné perspektivy. Stal se výrazem touhy po rehabilitaci víry v potenciální dobro v člověku, víry v lidskou budoucnost přes všechny otrokářské tábory, navzdory válečným hrůzám a atomovým bombám.

(Přel. M. H.)

Z PŮVODNÍ TVORBY EXIILU

Ivan Jelínek:

SYMFONIE

Strun klenutí světlem
do něžných střev beráneků vtěluje se,
co nevýslovný bekot bleskem
v koruně slunce rozestře se.

A touha-tuba, trouba,
zest' přísných andělů.
Kdo chce, ten se rouhá.
Stará i nová smlouva
v zápase pocelů.

Rosy píšťal co vláha
na lásku těl
řekla by roucho. Však nedopřádá,
co již Adam chtěl.

Děloha melodie, plod hloží
napájí střemhlavost růstu.
Nevěsta, vdova pak. Matka Boží —
hostiny kříže. Vzkříšení a pústu.

A hlas slibu, otevře
ten vryp v desky Desatera.
Kázání na Hoře posléze:
Slova tělem se sela.

MĚSTO

Řeka si sedla na mou postel,
pod hlavou ruku drží mi;
Cosi mi říká, snad už po sté.
(Je zvyklá mluvit s mrtvými.)

A pod mým spánkem hlubina je,
v ní vznášejí se předměty
(medusy knih a jikry máje).
Odkud se vracíš ke mně ty,

tajemně cizí, netělesná
(schnou zatím květy lipové:
nesmí se kašlat — přestaň! přestaň! —
na nebudoucích hřbitovech),

tajemně známá, s maskou báje
a v jinotajích mluvící?
Vůně vln vláčně nahořklá je
— nyní již tekou ulicí

a já jdu po dně, kdesi v Praze,
voda sahá až nad střechy.
Kdosi se směje. (Dítě? blázen?)
Má Atlantida na věky.

U mého lůžka řeka sedí,
cosi říká, co nevnímám —
slyším jen zahnědlý zvuk mědi
a plynu kamsi, nevím kam,

kolem stěn, kolem břehů světa.
(Byl svět? a byli holubi?)
A černý čas. Už neulétá.
Jen znaky sype do hlubin.

Tak něžně dívčí horečka je.
Lektvary míchá do vína.
Má profil z temna řecké báje
— ty, s kamennýma očima.

František Listopad:

SYMFONIETTA

Což nevěděl jsem že to víme
také v travách sídlí žal
v dlouhé chodbě odpočadel
potažených smaragdově
nad kolínky vlahých stébel
Nad kolínky vlahých stébel
světlá česka Slovenky té
nad Žilinou nad Žilinou
v čase strachu ze žahadel
Stoupali jsme ještě výše
ty nachový rozrazile
v čase strachu ze žahadel

Úval modří osekány
každý kámen náhle sám!
a pro sebe! a pro tajemství!
neví je-li drahokam
nebo plž či kámen ničí
korneol kyz křemen rula
v jejich středu zakříslo se
po kapičkách temno noci

Po kapičkách čaj se spařil
tak řečené noční můry
z hrůzy na nás nešla hrůza
mládí hlad má Hlad jsme měli
Biskupský chlebíček prostřen
svatojánským zajídaný
Nyní se mi hrdlo svírá
nad granátem rozhoupaným

Strom notový stojan hraje
tiché tempo se sem valí
po prvé je hraji s sebou
prška tluče na vlásenky
dobubnuje Beránci jdou
široou cestou teple voní
široou cestou zeměnebe
nad Žilinou nad Žilinou
Kupte košík od ovčáka
kupte košík od ovečky
s brynzou do níž západ padal

Puká vrstva pukly vrstvy
otvírá se bez přestání
Dláto lžíce vápno malta
nezahladí nepomůže
Zchudlas řecká abecedo
byť jsou básně prý jen odraz
stesku kancelářských potřeb
nesměj se nám! Nesměju se
mrtvé nohy udusaly
chodníček ten je tam dodnes

Jednou přece k vodě dojdem
výstrahu s roklinou projdem
pravda z kohoutků všech crčí
jak v té zemi čarů kouzel
záleží už jenom na tom

ve kterém poschodí proudí
z kterého sklepení prýští
z kterého pohoří tryská
z kterého rozvodí pramen
Dalek blížek toho léta
stírám lehce běžný smysl
cestu krátím.

Milada Součková:

NA PRAŽSKÉ PERIFERII

ad laetum carmen vix mea versa lyra est.
III,4,46

Nemusím ani zvednout hlavu
a vím, že nade mnou jsou akáty
stříhané, které nikdy nekvetou
jen houstnou
děti si hrají v kostkách chodníku
To naše Věra . . .
Nemusím ani zvednout hlavu
vidím ten pokoj v činžáku
ze dveřmi, s lacinými záclonami
pojd' hajat — rozházenou postel
tady to někde bylo, na druhém konci města
nemusím ani zvednout hlavu
pojd' hajat —
paní také dává už spát králíčky.

DO PRÁZDNA

Jan Born byl herec z Boží milosti. Přesněji řečeno — hrál, protože to bylo v podstatě jeho obrany vůči pozorujícímu světu. Vesnický lékař učinil vše, co bylo v dosahu jeho vědomostí a dobré vůle, když mu přinesli bezvědomého chlapce s roztráštěnou rukou, ale Janova levice byla trvale znetvořena. Born se nikdy nesmířil a hledal vyrovnání. Hrál výborně a podivuhodně. Zbásňoval si svět, jímž trpěl, a pohrdal jeho jistotou a samozřejmostí. Když naposledy navštívil svou starou matku, poklepával jí něžně a rytmicky na zápěstí a lehce skandoval: "Nemohu snést tváře jen tak, jen tak — víš, lháře, že oni jen tak, jen tak —"

Stejně tak pohrdal dramatikem, neboť věřil jen své visi. Setrval v té vítězoslávě i proti hlasu kritiky.

V jedné ruce vytržený list z divadelních novin a druhou kreslil křivky vášnivého odporu a výsměchu: "Nekázeň, říkáš, ubohý pisálku, víš ty, co je to umírat na paralyzu a říkat — slunce! Ty myslíš to svoje teploučké a blahodárné. Osle! Slunce může být také netvor, obludnost, tržná rána na srdci či na mistrovském obraze. Je mi tě líto, chudáčku."

Malí a neschopní se báli Borna a nenáviděli ho. Velcí se vzpírali jeho rozjitřené útočnosti. A byli to malí a nenávistní, kteří rozhodli o jeho osudu.

Miloval jedinou ženu ve svém neklidném životě a tu vyvolil za nevěstu. Avšak onoho časného dubnového rána odcházel sám. Nebylo v jeho moci vrátit se pro ženu a synáčka. Malí a pomstychtiví cíhali v záloze. Milující Marie uvěřila v jeho poslání i v hlubokosti svého trápení.

A Born opět hraje. Novým divákům, jinou řečí a hraje výborně a podivuhodně. Dlouhé hodiny sedá ponořen do výrazu své tváře měnící se v nánosu líčidla. Neboť nikdy neměl obdiv pro svou nahou tvář, znepokojovala ho svou otevřeností. S úlevou pozoroval, kterak mizí v hloubce zrcadla, nahrazena novou, významnější. Nedůvěřoval svému bledému čelu a křivce svého nosu. Cloumal jím nespokojeně, ale nikdy slovem nezaútočil. Neklidně hnětl tmel a pak s důvěrou a pokojně nasadil klenutí orliho tvaru. Zde bylo pro Borna absolutno. Orlí nos je neobyčejný symbol.

Dlouhé hodiny teď sedá ponořen do výrazu své měnící se tváře, avšak absolutno orlího nosu ustupuje a stává se bezvýznamným. Born pátrá po jiném ve své měnící se tváři.

Tak v rumišti zbořeného domu hledáš zbytky svědectví přeshlého života. Uprostřed spouště, ostrovy sladce pokojné jistoty křesel, závěsů, květináčů a knih. Napínáš staré, vetché plátno do nových rámu a ono se ti trhá a třepí pod rukou.

Kdyby byl teď Viani nepromluvil, mohl se snad Born něčeho dopátrat — zachytil zvláštní, prchavý výraz svých sevřených úst.

Viani však řekl: "Prší tam a já pro mizerných pár slov se musím vláčet městem."

A tu již jen jako skrže houstnoucí dým Jan zahlédl v zrcadle své paměti jakousi dávnou scénu. Malý krámeček u nich ve vesnici, potopený do přitmi nedělního podvečera. Sedí schoulen u paty vysoké homole cukru a drobnými prstíky si klestí díрку k vzácné sladkosti. Z vedlejšího pokoje slyší hlas strýce Antonína: "Jen ho tam nechte, chlapce, on škody nenadělá. Takový je to mírný a tichý hoch." A pak ticho. Jen tikot pendlovek a šustot myšky. A přece tolik náhlého, nevyslovitelného zármutku a bolestně sevřené dětské rty. Malý Jan nahlédl do nepochopitelnosti života.

Viani však promluvil a Janovi opět nebylo dopřáno dopátrat se smyslu, protože jeho bolestně sevřená tvář se hnula. Dávná scéna zmizela v bludišti paměti.

Tak se hne půda na okraji strže pod neopatrnou nohou a hroudy bubnují do prázdna.

Uhmatané Janovo zrcadlo teď přijalo dvě tváře. Viani a Born. Viani je kolega herec. Jan sklopil zrcadlo.

"Poslyš, Tiberimu nějak měkne mozek —" Viani trhá ticho. "Včera odpoledne, při zkoušení čtvrtého aktu — no znáš to místo, jak Lotar žehná modlicímu se davu — najednou se na mne obrátí a říká: "Teď uvidíš, je-li náš režisér pravoslavný srdcem." Pozoruji, co se bude dít. A zatím zhola nic. Tiberi jen přetáhl pauzu, když padl na kolena. Dívám se na něj udiveně a on si spokojeně bručí: "Pochopil, dobře nás vede, není chladný v duši —"

Born poslouchá pozorně, tužka nedokreslila obočí. Pak řekne pomalu, ale ostře: "On je senilní už od biřmování," a tužka dotáhla oblouk. Stojí a utěrkou bije do zrcadla, jež odráží jeho šklebící se tvář. Neuvěřitelně přesná kopie Tiberiho dojatě šeptá: "Náramně, mládenče — Holčičko, dojalas mne — škoda spouštět oponu nad dílem." A Viani

se otrásá smíchem, když hluboce se klanící karikatura Tiberiho si důstojně přidržuje falešný vous.

"Kam na to chodíš, Borne?"

Born zasykne zlostně a chladně: "Nesmí ti být líto sebe, vznešený příteli. A nesmát se tomu, čemu se budou smát druzí."

Byl by ještě něco řekl, ale Viani spěchá na scénu. Jan přehrabává líčidla a opatrně zavírá skřítku. Ještě mnoho času — říká si tiše a stojí bez hnutí. Kord se nehodí k jeho příliš hubené postavě. Rozpíná přezku.

"Nudné, ach, tolik nudné je tě poslouchat," šeptá do ticha a dívá se směrem za odešlým Vianim. Přezka cinkla o pochvu a tu mu náhle napadá, že by Tiberi nikdy nenavlékl toto kordisko na svoje ohromné břicho. Prohlíží pás, hledaje poslední otvor. Prstem kreslí ve vzduchu široký kruh, pak menší, pak prst strne v prostoru.

Několik kroků za dveřmi této místnosti, na prohýbajících se a praskajících prknech, předvádějí hru o životě a smrti kohosi — a ty zkoumáš obvod Tiberiho břicha. Pohled, jak tam stojí, opřen o praktickábl. Přeríkává si svou roli a umouněným kapesníkem stírá pot s čela jedновеčerního vévody. Za chvíli budeš stát vedle něho, milující, jedновеčerní syn.

Pootevřenými dveřmi zavanulo ze scény čísi zděšení. Ester opatrně zavřela za sebou. Born rychle zvedl hlavu.

"Docela sám, Jene?" řekla Ester a rozvazuje si stuhu klobouku. "Ty chodíš pozdě spát, vid'. Jsi bledý jako stěna."

"A ty, ty nejsi unavena," Born z jakési náhlé slabosti se zachytil poslední věty. Pomalu usedl a nehnuté ruce má složeny v klíně.

"Tak tedy až zase zítra," Ester trochu zaváhala než vyřkla. "Víš, já se vždycky tolik těším, že mohu hrát maličkým. Zítra tu budou. Drahé hlavičky."

Born sedí stále bez hnutí a mluví jaksi těžce a urputně: "Oni jsou přístupnější podvodu a nesmějí se přereknuti. A o nic hloupější, než ti tam," unaveně ukáže přes rameno směrem k hledišti. A náhle jaksi bolestně a nesmiřitelně: "Ať jakkoliv — je třeba se s nimi vyrovnat. Vysvětlit si jejich přítomnost, je-li vůbec možno, a netrápit se jejich roztomilostí —" To již mluví zcela tiše a pro sebe. Náhle výsměšně a s pathosem: "Budiž však hanba kanibalům! — Chceš cigaretu, Ester?" a hledá roztržitě v kapsách kostýmu.

"Proč jsi to řekl, Borne? Ty nepotěšíš duši. Vidíš, a najednou na mne přišla únava. Úzko je z tebe." Chvěje se a bledýma, hubenýma rukama si rozmazává slyz v násosu líčidla.

”Jsem krutý člověk, myslíš si. A je člověk jiný, než krutý? S dvoji hlavou by se měl rodit — jedna hlava pro stětí, druhá pro pohazení. Pak teprve by jasně poznal, že mezi obojím není rozdíl. Vždy ublížíš, ať již rukou pohladíš či holí udeříš. Výsledek je jeden — z vděčnosti se zrodí pocit závazku, podřízenost, odpor a pak nenávisť; z utrpení povstane pocit křivdy, vzpoura a nakonec zase nenávisť. Tak, a zde máš krutost života. Ta jde až za smrt a za lásku.”

Ruce má sevřeny v pěst na hraně stolu a zbělené kotníky vystupují ze spleti žil.

”Přinesli jednoho rána na naši samotu mrtvého sedláka. Spadl v noci s žebře na čekání a zlomil si vaz. Ležel tu teď tichý, nehybný a vážný. Nic strašného na něm nebylo. Jen trochu krve u úst. Poslali pro jeho ženu. Přišla, přesně ji vidím, zelený šátek s červenými máky a brozné oči, jakoby otevřeny k smíchu. Padla na mrtvého tělem a jaksi nelidsky vyla. Hladila mu vlasy a líbala jeho zsinalé rty. A pak ta věta, ta mi utkvěla navždy v paměti: Proč jsi mi to udělal! Ty můj nejdražší, krutý! —”

”Dost Borne! Ne!”

Ester běží ke dveřím vedoucím na jeviště a otvírá je. Dva hlasy na scéně se srážejí jak ocel kardů.

”Zůstaň, Ester, prosím tě! Já chtěl vlastně mluvit o dětech, o vlásčích, o hlavičkách, o dobrých věcech — věř mi, Ester, ty — proč děsím lidi? Nebo raději ty pověz. Mluv o zítřku. Víš, přijdou maličci, tvoji milovaní. Ta věta přišla sama. Neděs se jí. Já vím, je hrozná — pochop, pochop! — nezazlívej!” Ruce vztaženy, Jan klečí. Je to divná věc, vidět Jana klečet. Nalevo hrubý, špinavý stůl, napravo maškara ráda zavěšených kostýmů. Šel daleko Jan. Tam nohy nedonesly. Bylo třeba pokleknout. ”Ester!”

Maškara ráda zavěšených kostýmů se dala do pohybu průvanem ze zejících jevištních dveří. —

Jako jindy, tak dnes večer Born hrál výborně a podivuhodně. Ti tam v hledišti odcházeli do studené noci, zahaleni do svých teplých kabátů a hřejivého pocitu bezpečí. Strašný pád laviny minul jejich chvějící se duše.

Jde k půlnoci a v zakouřené šatně se pomalu prázdní. Unavení a vyčerpání odcházejí herci dožit zbytek svého strašného, obyčejného dne. Jen dva zůstali. Starý Tiberi a Born. Nikam nespěchají, nikdo nečeká a kulhavý hlídač divadla má k nim úctu.

”Pánové, s vaším dovolením, zhasnu hlavní světlo,” šeptá vyhaslým

hláskem a zdvořile se kloní. Ptáček v kleci zapípal na jestřáby a odskočil za mříže. Jsem jejich druhu, ale slaboučký.

Tiberi chápe slaboučkého, přijímá laskavě obřadnost a pomáhá z nesnázi: "Dobře, příteli, neznepokojujte se. Užili jsme mnoho světla celý večer. Není více třeba, vždyť oči pálí."

Kulhavý zmizel. Pochopili a přijali s vážností. Dnes již nepřijde. Zůstala důstojnost i úcta.

"Ba pálí a slábnou. Neslouží a sloužili výtečně orlové. Už létají při zemi. Matou si písmenka, není na ně spolehnutí," jaksi rozpačitě si stesknul starý.

"Hod'te mi ten hadr, Tiberi," zaskřípal Born. "To vás snad mate? Užil jste dost života, to musí utěšovat."

"Užil jsem života? Nu — takhle je to nějak: jako bys seděl sám pod stromem a dopíjel láhev vzácného vína. Trochu se ti hlava točí a v žaludku je chlad. Chceš vstát a není o co se opřít, i tvůj smrk uhýbá. Kolem jen tichý les a plachá zvířátka. A to rýnské jaksi pozbylo chuti." Sklonil se v křesle a pozoruje vázání svých ošklivých bot.

"Zemřela vám snad? Žena. Promiňte, chtěl bych vědět. Snad se ptám nesmyslně a otrle. Konečně — hloupost, to jen ten váš úvod jaksi naznačoval." Jan vyjel do ticha. Tiberi se nepohnul a pokračuje mírně: "A tak, dá-li Bůh, najdou tě lidé a na noc odnesou do hospody. Ale ráno tě už nechtějí. Nemáš peníze a vypili i zbytek tvého rýnského. Řekneš jim — nechte, mám syna, dobře zaplatí a vůz s koňmi pošle. Avšak oni se ti budou smát do tváře — je-li nosatý či ryšavý či benátským vévodou. Neuvěří ti, Jene! Našli tě samotného pod stromem, neuvěří ti."

Tiberi nepřisedl blíž k Bornovi, ale jaksi se přiblížil hlasem. Zanaříkal, ale ne tak hlasem, jako celou svou bytostí, opuštěnou a prochladlou dlouhou, bezcílnou chůzí tmou a mrazem.

"Užil jsem života. Často jsem o synáčkovi lidem vyprávěl, ale neuvěřili. Smáli se mým úzkostem, necitelní. Jen ti tam, v hledišti občas uvěřili, ale ne mému, nýbrž svému zármutku. A ti ho nepůjdou hledat, synáčka. Stýskám si a změkl jsem jako přezralá hruška. Ale nebýval jsem vždy takový, Jene. Měl jsem vzlet a mnoho citu. A přece, vidíš, obojího málo pro mladou a krásnou ženu. Nu a vzala i mého synáčka. Nestihej, nedohoniš, jak jí duši začneš trápit, i stropem ti uletí. Pil jsem jiné rýnské, než Sylvia. Nezvykla si na jeho lehkou hořkost i sseďliny. Mezi rozdvojené vstoupí prázdnota. A tu již nepřekleneš."

Tiberi se dívá do bledé tváře Janovy a jemně, laskavě se usmál: "Odpust' mi, příteli," a rozhodí ruce široce a zvolna.

"Nic po ní nezůstalo? Dopis nebo prstenec vlasů, nic?" Born naléhá sevřeným hlasem. "Oni by vám možná pak uvěřili — ti tam. Vite, ukázat botičky či klobouček. Člověk přece nemůže lhát, když ukazuje synáčkovi sešlapané botičky. Až tam přece nejde lidská špatnost."

Tiberi pláče. Slabounce vzlyká, ale jinak, než když žije svoje zrazené vévody a zklamané otce. Smutná a hořká duše vydala poslední svědectví. "Nikdy jsem ho už nespátřil, svého chlapečka. Nic nezůstalo. A Sylvia, jako kámen do vody zapadla."

"A co když čeká a synovi o vás s láskou vypráví? Co vy na to? Vždyť je to ničemnost, jaksi pohřbívát živé. A vy jste nečinný a smířený."

Oba náhle stojí tváří tvář. Tiberi uchopil Borna za rameno. "A proč ty, proč ty za živa pohřbíváš? Já jsem vinen, já Sylvii duši trápil, i když snad bez úmyslu. Nesu trest. Ale ty, co pak i ty jsi vinen? Opuštěl jsi přece bez své vůle! Proč se zmítáš? Láskou snad k ní a synáčkovi? Či hanbou a studem, že si ji nepřeješ živou a přítomnou? Také ti uletěla stropem, ale vábíš dveřmi jinou. Myslíš, že jsi pochopil život a vzpíráš se jeho nečistotě, jak říkáš. Kdo ví, možná, že život se vzpírá tvé nečisté slabosti. Trápí tě sešlapané botičky a přece jsi mě nechtěl pochopit. Nesmiloval ses. Skrýváš se sám před sebou a pronásleduješ temnými kouty svůj stín."

Ticho přišlo za slovy těžce oddechujícího Tiberiho. Vlna vzpoury přeběhla trpící duši starce. Ale již neútočí, zlaskavěla jeho dobrá, smutná tvář. "A co když čeká a s láskou o tobě synovi vypráví, Jene? Neříkám ve zlobě, rozuměj mi."

"Mlč!" Born udeřil pěstí Tiberiho do tváře. A znovu udeřil. Tiberi zanaříkal a padl stranou od stolu.

"Pojď, ničemo, něco mi zahraješ, nebo tě zardousím!"

Zsinalý Born vleče prosebně úpějíciho starce přes ztemnělou šatnu a dveřmi na jeviště. "Opakuj po mně, padouchu, a s citem, jinak uvidíš, konec bude!" Zbitý Tiberi opakuje po Bornovi slova, která mu předřikává vyhaslým hlasem. Born přeběhl šatnu a stojí u zrcadla.

"Mluv!"

"Proč jsi mi to udělal, ty můj nedražší, krutý?" blekotá zděšený hlas starce ze scény.

Janovi nebylo dopřáno se dopátrat smyslu, neboť jeho ústa se hnula v hrozném šklebu šileného smíchu. Tak se hne půda na okraji jámy a hroudy bubnují do víka rakve.

Příštího večera Born nehrál. Vianimu se splnil sen, hrál Antonia.

PŘÍTEL S JINÉHO BŘEHU

Na jaře 1915 otiskl Viktor Dyk v Lumíru báseň o patnácti slokách, nadepsanou "Pozdrav na jiný břeh", která potom vyšla znovu ve sbírce "Anebo".

Víme dobře, komu byla určena. Ve "Vzpomínkách a komentářích" o tom Dyk pověděl několik slov a uvedl jméno přítelovo, kterému byl pozdrav určen. Byl to Rudolf Kepl, někdejší dopisovatel Samostatnosti a Národních Listů, který zůstal v Paříži i po výbuchu světové války a posílal občas do Prahy zprávy, jednou tou, po druhé zase jinou cestou.

*

Sešel jsem se s Rudolfem Keplem v Paříži, a to až v listopadu 1946, více než čtyřicet let po tom, co vyšel Dykův pozdrav. Přijeli jsme na konferenci UNESCO a jednou odpoledne jsme byli hosty na československém velvyslanectví — Kepl, tenkrát už sedmdesátník, tam pracoval a tak se naše cesty sešly a zkřížily. Strávili jsme něco času pohromadě i za té návštěvy, i v červnu 1947, kdy se mi pobyt v Paříži nečekaně prodloužil o týden stávkou na drahách. Když jsem v červnu 1956 přijel do Paříže po prvé ze Spojených států, navštívil jsem Kepla jako dávného přítele. Zestárl podle počtu let, ale pořád byl svěží a pohyblivý, jako by mu bylo o polovici méně a ne už přes osmdesát.

Seděli jsme většinou v jeho pracovně, v domě číslo 57 na rue Boissouade, který zřejmě pamatoval druhé císařství. Z okna bylo vidět do zahrady, která byla kdysi majetkem básníka-diplomata Františka René Chateabrinda. Otevřeným oknem se do pokoje nesl šum vozů, pospíchajících po boulevardu Raspail, jedna řada od "belfortského lva" na boulevard Montparnasse, druhá v opačném směru k Porte d'Orléans. Na besedě s Keplem řeč nikdy nestála. Pokusil jsem se udržet rozhovor u několika bodů, ale nedařilo se mi to valně. Jakmile Kepl povolil tlaku vzpomínek, vypravování se tříštilo, rozbíhalo a zase křížovalo. Zůstala mi na několika listcích trocha poznámek, které přepisují, aby se všechno nerozplynulo jako pára nad hrncem.

Rudolf Kepl se narodil 21. ledna 1876 v Kališti, hejtmanství Sedlčany. Jeho otec byl fořtem na panství nadějkovském. Chlapec chodil

do školy v Nadějkově a gymnasium vystudoval v Táboře. Na podzim 1895 odešel do Prahy a na filosofické fakultě studoval moderní jazyky, frančtinu a němčinu. O kandidáty profesury prý tenkrát byla nouze. Dostal se, patrně bez státních zkoušek, na vinohradskou reálku a od-tamtud přešel na reálku v Hradci Králové.

Považoval jsem za veliký úspěch, že jsme sestavili základní data v souvislou řadu, ale za nimi ovšem mělo přijít víc. Připomněl jsem Keplovi druhou sloku z Pozdravu:

My byli mladost bouřlivá a vzpurná,
skeptických plná hovorů.
My byli mladost posměšná a chmurná,
my generace záporu

a pokusil jsem se svést hovor na věci obecnější než prostý běh života a postup ve studiích.

Na první setkání s Viktorem Dykem se Kepl nepamatoval. Byl mezi nimi rozdíl skoro dvou let — Dyk se narodil 31. prosince 1877 a přišel na universitu až na podzim 1896, a to na práva. Kepl považoval skoro za jisté, že se poprvé uviděli ve spolkové místnosti studentského spolku Slavie v ulici tehdy Ovocné, v téže domě, co byla Kaisrova kavárna. Četly se tam noviny a ještě více času padlo na rozpravy o běžných věcech i zásadních otázkách obzvláště z oboru politiky.

Nepodařilo se mi udržet Keplovy vzpomínky na studentské časy pohromadě. Těkal s příběhu na příběh a nejvíce mi pověděl o "cancbuchu" dosvědčeném i Hanušem Jelínkem v knize "Zahučaly lesy...". Byla to spolková kniha, do které členové zapisovali náměty a podněty k přemýšlení. Viktor Dyk prý tam psával horlivě a nejenom několik řádků. Někdy polemisoval s jinými členy spolku, v tom i se svým bratrem Ludvíkem, jindy sám se sebou. Byl-li v dobré náladě, popsal i několik stránek, na které navazovali buď jiní přátelé nebo on sám. Knihy prý se ztratily. Byl by to jedinečný pramen k poznání Dykových počátků a pražského ovzduší na sklonku devadesátých let. Ale kdo ví, kam zapadly a co se s nimi stalo!

Jiné místo schůzek byla kavárna U Karla IV. na rohu Karlova náměstí a Žitné ulice, kterou jsem viděl ještě asi v téže podobě, když jsem se dostal do Prahy po první světové válce. Hanuš Jelínek je opět svědkem a co on napsal, kryje se celkem s Keplovými vzpomínkami. Pět přátel zřejmě přicházelo pravidelně: Dyk, Kepl, Jelínek a historikové Ladislav Karel Hofman a Julius Glücklich. Dosti často se dostavil jeden

z nejmilejších Dykových přátel Jan Julius Drobný, básník nevelikého rozpětí, kterému nebylo dopřáno dlouhého života, a skoro pravidelným hostem býval jiný Dykův kamarád, básník Josef Holý, tenkrát také student moderních jazyků.

Nebylo veliké naděje, že se od Kepla dovím více než jména a tu i tam drobný příběh bez přímé souvislosti s Dykovou osobností. Lidem tak vysokého věku se málokdy daří soudit celek a hodnotit lidi z dálky. Převedel jsem tedy řeč na jinou kolej a hleděl jsem, aby se Kepl rozhovořil o svém životě ve Francii před červencem 1914.

Začalo to slibně. V květnu 1908, zřejmě před koncem školního roku, se Kepl rozloučil s Hradcem a pustil se do Paříže. Chtěl jsem zabrat do hloubky, abych se dověděl, co bylo poslední příčinou jeho rozhodnutí, ale nepořídil jsem. Nechtěl jsem naléhat všetečnými otázkami a dal jsem zase slovo Keplovi. Udělal tenkrát odvážné rozhodnutí, protože neměl pevného důchodu a chtěl si vydělávat jenom dopisováním do novin. Ještě doma psával do Dne, přidruženého k mladočeské straně, a jim tedy začal posílat zprávy z Paříže. Později psával do Samostatnosti a těsně před válkou do Národních Listů. Viktor Dyk napsal ve "Vzpomínkách a komentářích", že poslední pařížský dopis měl datum 5. srpna 1914 a přece ještě došel.

Keplovi se zastesklo po těch příspěvcích. Vystříhával prý si je a schovával v tuhé obálce. Nabídl jsem se mu, že je vyhledám, ale první odpověď nebyla kladná. Věděl jsem, že hledání mezi knihami, brožurami, výstřížky z novin, papíry v balíčcích i jenom tak pohozenými by nebylo hračkou, ale nebral jsem slovo zpátky. Touha setkat se s doklady někdejší činnosti pracovala pomalu a nakonec Kepla přemohla. Pozval mne, abych přišel ještě jednou, a to jsme se vydali do sousedního domu. Tam v podkroví měl Kepl pokojík a ukládal tam věci, které se nevešly do bytu. Jakou to mělo výhodu, ukázalo se za druhé světové války. V červnu 1940 Kepl odešel z Paříže, ještě než se po něm mohli Němci ohlédnout. Někdo přivedl německou policii do bytu číslo 57. Co tam bylo, zmizelo velikou většinou beze stopy. Ale udavači nevěděli o skrýši v sousedním domě. S věcmi, které tam kdysi přenesl, se Kepl shledal, když se vrátil z Londýna do Paříže někdy roku 1945. Rozhlédl jsem se dobře po obdélníkovém pokojíku, sáhl zkusmo sem, podíval se tam. Netrvalo dlouho a Kepl měl v ruce výstřížky, které už považoval za ztracené navždy.

Rozpředli jsme jinou nit' hovorů. Kepl se rozpomínal na přátele, které buď už zastal v Paříži, nebo kteří přijeli za ním na kratší nebo delší dobu. Prý už po několik let před ním tam žil malíř a grafik

Tomáš František Šimon s chotí a dětmi Kamilem a Evou — bydlívali v č. 43 na rue Montparnasse. Za nimi přijela z Hradce Králové Filomena Srpová pocvičit se ve frančtině. V Paříži byl i Hugo Böttinger, sochaři Bohumil Kafka, Josef Mařatka a Otakar Španiel. Vytvořilo se přátelské klubko, jedni odešli, druzí zase přišli. Jenom Rudolf Kepl zůstával, přestože musil každý frank několikrát obrátit, než jej dal z ruky. Ujímal se nových příchozích, ukazoval jim Paříž a jestli se přespřilíš vynášeli, jako V. T., přiváděl je do situací, na které nezapomínali ani oni, ani on.

Nejvíce potěšení měl z návštěvy Viktora Dyka, která trvala několik neděl. S historikem je ovšem těžší pořízení než s jiným besedníkem — pátral jsem po přesnějších datech, abych si věci v hlavě uspořádal. Kepl se napřed zmýlil a tvrdil, že Dyk přijel už roku 1908. Opravil se však za chvíli a uvedl rok 1909. To odpovídá i jiným údajům. Báseň uvedená jenom třemi hvězdičkami a začínající "Boulevardy hučí. Život je zde dravý" má ve sbírce "Pohádky z naší vesnice" datum Paříž červen 1909.

Byli jsme tedy na pevné půdě. Kepl řekl, že bydlel v hotelu des Américains, č. 133 na boulevardu Saint-Michel, tedy přímo na průsečíku Latinskou čtvrtí. Celé dny byli pohromadě, ale do Versailles a do Fontainebleau prý jel Dyk sám. Než přijel do Paříže, přečetl spoustu francouzských knih, básní, románů, divadel i obecně zajímavých studií. Za ten měsíc a něco, co tam strávil, si ověřoval věci známé z četby a jiným se učil. Francie byla jeho druhá duchovní vlast. Ale o to, aby se s někým seznámil, nikterak nestál. Potřeboval-li společnost, stačil mu Kepl a jiní čeští přátelé. Hodně času však strávil sám na procházkách, na návštěvách kostelů a musejí, jistě ne výjimka mezi svými vrstevníky i pozdějšími poutníky za světlem a krásou.

Měl jsem dojem, že Kepl by se byl smířil se ztrátou výstřižků z Národních Listů a jiných novin a že mne uvedl do skrýše v č. 55, protože v duchu doufal, že najdeme něco jiného, ještě vzácnějšího. Oč šlo, musím trochu vysvětlit.

Netrvalo mi dlouho, než jsem si uvědomil, že druhou hvězdou na obloze Keplova života byl Arnošt Denis s leskem jenom o poznání mdlejší nežli Viktor Dyk. První setkání? Kepl zavrtěl hlavou a nemělo smyslu jíti v tom směru dál. Možná, že to bylo na Sorbonně, možná při veřejné přednášce — takové podrobnosti se nepokaždé zaryjí do paměti. Něco příležitosti dávala Association Franco-Slave, jejímž patronem byl Denisův starší kolega Louis Léger, ale i jinde bylo možné se setkat. Za řeči o tom padlo jméno Jindřicha Hanticha, při

jehož přednášce jednou Denis předsedal, ale zmínka nebyla pronesena tak, aby byly jasné všechny průvodní okolnosti. Bud' jak bud', když začala válka, nemusil si Kepl hledat k Denisovi spojení.

Článek pro Národní Listy z 5. srpna 1914 byl posledním kusem v jedné řadě. Na ni navazoval druhý řetěz soukromých dopisů a vzkazů, posílaných obyčejně přes Švýcary a určených především Viktoru Dykovi. "Je až podivuhodné," píše Dyk ve "Vzpomínkách a komentářích", "jakými klikatými cestami bloudily takové informace, samo líčení osudů dopisů Keplových bylo by dobovou groteskou." — Škoda, že o tom nenapsal víc!

Kepl se lehce přenesl přes první měsíce války a zastavil se až u vánoc 1914. To zajel do Ženély a jednal tam s Jindřichem Hantichem, který nemohl do Paříže. Hantich prý přivezl poselství z Prahy, hustě psané na kusu papíru a přilepené na rubu náprsenky. Na poradě s Denisem se stalo rozhodnutí netisknout Hantichovy zprávy, aby se nepřitížilo jeho přátelům. Kdo si ponechal jeho dopis, Kepl nevěděl.

Za nedlouho jel Kepl do Ženély znovu. T. G. Masaryk se ohlásil Denisovi z Říma a navrhoval schůzku na švýcarské půdě, protože zatím neměl dokladů k cestě do Francie. Denis se nemohl uvolnit od učebních a jiných závazků a pobídl Kepla, aby se ještě jednou rozjel do Ženély. Když dospěl na místo, Masaryka tam ještě nebylo. Musel tedy trpělivě čekat v hotelu d'Angleterre, který byl asi určen za místo schůzky. Až v neděli, prý 23. ledna 1915, když si Kepl zašel do jídelny na oběd, zahlédl Masaryka i s dcerou Olgou u jiného stolu. Nepřihlásil se k němu, nýbrž počkal, až dojí, vyklouzl pak za ním do zdviže a teprve potom se prohlásil.

V pondělí navštívil Kepl Masaryka znovu. Rozmluva byla soustředěná a k užítku oběma stranám. Masaryk nemluvil volně, nýbrž diktoval vzkaz pro Denise. Podle Keplových vzpomínek toho byly 2—3 sešity, jednak zpráva o dosavadní činnosti, jednak úvaha o budoucnosti. Masaryk vyložil dosti zevrubně, jak si představuje ústavu národního státu, za který vedl boj. Mluvil o konstituční monarchii a naznačoval, že myslí na anglického prince jako krále. Když ho Kepl upozornil na radikální řeči, které kolovaly v krajanských kruzích, odpověď prý byla úsečná: "O republice přece nebudeme fantazírovat."

Podíval jsem se do kalendáře na rok 1915, abych viděl, kolik mohu dát Keplovi víry, a hle, chyba: neděle byla až 25. ledna. Setkání však bylo nejspíše ve sváteční den, nikoli 23. ledna, jak měl v paměti Kepl.

Když byl vzkaz pro Denise dokončen, bylo více času na volný rozhovor o situaci na obou stranách. Vysedávali prý v poloprázdných ka-

várnách, kde se snadno uchránili odposlouchávání. Masaryk vyprávěl o svých spojeních s Prahou a pozdviženým ukazovákem prý často zdůrazňoval důležitost svých informací. Kepl chodíval kdysi na jeho přednášky a Masaryk o něm věděl od Dyka, takže nebyla třeba se ujišťovat o jeho spolehlivosti.

Jedním bodem v obšírném vzkazu, který Kepl po návratu do Paříže pro Denise přeložil do frančtiny, byl návrh na vydávání časopisu. Denis prý zprvu nesouhlasil, ale dal se přesvědčit. Kepl podal o změně Denisova smýšlení ihned zprávu Masarykovi, vyměnil s ním o tom několik dopisů a v březnu se vydal znovu do Ženěvy projednat podrobnosti. Masaryk navrhoval název *La Question Tchèque*, zřejmě podle své slavné knihy, avšak Denis se připojil ke Keplovi mínění, že název *La Nation Tchèque* by byl přiměřenější. Na tom zůstalo. První číslo vyšlo 1. května 1915. Jako "directeur" byl na obálce uváděn Denis a Kepl byl hlášen jako hlavní tajemník.

Bylo nasnadě, že většina práce připadne Keplovi. V jeho bytě, tenkrát na 23, rue Boissonade, byla redakce a administrace. Hlavní příspěvky byly buď od Denise nebo od Masaryka a Keplovi připadala starost o drobné zprávy i o rozšíření čísel, aby časopis měl ozvěnu. Když začínal druhý ročník — 1. května 1916 — byla redakce přestěhována do domu č. 18, rue Bonaparte. Poslední zmínka o Keplovi jako tajemníku redakce byla ve 4. čísle z 15. června 1916.

Kepl mi dal na památku oba ročníky *La Nation Tchèque*, které vyšly za Denisova vedení a jeho vydatné účasti. Shledali jsme celkem bez potíží příslušná čísla, ale po sešitech ze Ženěvy jako by se zem slehla. Snad právě proto, že byly tak vzácnou památkou, si je Kepl nechával v bytě, nikoli v podkrovní skrýši, a co se s nimi stalo po německém vpádu do Paříže se asi už nikdy nedovíme.

Než jsme se pustili do řeči o změnách v redakci *La Nation Tchèque*, pověděl mi Kepl, jak připravil Denisovo setkání s Masarykem. Trval na tom, že se předtím neznali a je to dost možné — místa v "Čechách po Bílé hoře", věnovaná T. G. Masarykovi a jeho výkladu o spojitosti národního obrození s husitstvím, byla uznalá, avšak zdrženlivá. Setkání prý bylo v dubnu 1915. Kepl zašel pro Denise na Sorbonnu a po přednášce, končící o šesti hodinách odpoledne, se s ním pustil podzemní drahou na stanici Havre-Caumartin. Nějak mi uklouzlo jméno hotelu, ale jinak mám Keplovo líčení zachyceno. Zaskočil k Masarykovi na první poschodí a pobídl ho, aby sešel dolů, kde čekal Denis. S Kepla spadla tíseň, když viděl, jak s jedné strany Masaryk sestupoval se schodů a s druhé mu šel vstříc Denis, nečekaje, až Masaryk sestoupí do

dvorany. Pozdravili se bez formálního představení a Masaryk uvedl Denise i s Keplem do svého pokoje. Na druhý den oplatil Masaryk Denisovi návštěvu v jeho domě, číslo 9, rue Michelet. Spojení bylo šťastně navázáno.

V září 1915 se usadil v Paříži Edvard Beneš. Bydlel prý zprvu v rue Leopold Robert a potom na č. 18, rue Bonaparte. Tam měl nejenom soukromý příbytek, nýbrž i úřadovnu. Benešovy první styky byly se socialistickými předáky, ke kterým si našel cestu přes přátele z pobytu v Paříži před válkou. Jednou prý mluvil na schůzi redaktor Poul Louis a po něm Edvard Beneš — Keplovi pamět sloužila, neboť i Beneš udělal ve svých pamětech zmínku o té schůzi. Ve zpravodajském oddělení ("dvojce") ministerstva války pracoval Louis Eisenman a ten se Benešovi věnoval na Denisovo doporučení. M. R. Štefaník, chráněnc paní de Jouvenel, zase upravoval spojení k vládním místům. K Benešovi se přidružili pracovníci, kteří se dříve či později dostali do Paříže. Pravou rukou byl Lev Sychrava, redaktor a vydavatel Samostatnosti. Keplových služeb už nebylo tolik třeba jako zprvu a tak jeho jméno s obálky zmizelo.

O něco později došlo na Denise. Přepisují z poznámek, co mi o tom pověděl Kepl, když jsme se vzdali naděje, že najdeme ženěvské sešity, a probírali se jinými papíry.

Začalo prý to v září 1916, nedlouho po vstupu Rumunska do války po boku spojenců. V první zářijovou neděli Denis večerel s Benešem a Miljukovem. Po jídle doprovázel Beneš Denise do bytu v rue Michelet nad Luxemburskou zahradou a přivedl řeč na La Nation Tchèque. Prohodil prý, že Italové neradi vidí některé příspěvky v časopise a že z toho Benešovi vznikají potíže. Kepl se po několik dní nemohl k Denisovi dostat. Když s ním Denis ve čtvrtek mluvil, pověděl mu o rozhovoru s Benešem a prohodil: "Je vois que je le gêne." Denis prý usoudil, že bude rozumnější, ustoupí-li po dobrém. Předešel okázalému rozchodu a pro osobní trpkost nepoškodil věc. Na venek představoval časopis pořád Denis a teprve v posledním čísle druhého ročníku 15. dubna 1917 otiskl Denis své Adieux à nos lecteurs.

Osobní změny v redakcích se zřídkakdy provádějí bez zákulisních porad a příprav. Kepl byl přesvědčen, že jeho jméno muselo z La Nation Tchèque na Štefaníkův příkaz a že polínko přiložil Ludvík Štrimpl. S Denisem ovšem bylo těžší pořizení, protože jeho pomoci bylo pořád potřeba. Edvard Beneš vysvětluje v pamětech nutnost změny tím, že Denis nepsal jenom o českých a slovenských věcech, nýbrž i o Jihoslovanech a ve sporných kusech dával za pravdu jim, nikoli

Italům. Tak tomu skutečně mohlo být, protože Denis měl vyhraněné názory a netočil se jako korouhvička po větru. Kepl by v sobě byl musel zapřít Dykova přítele, kdyby mi neprozradil s mírným přídechem ironie, že nejenom na italském velvyslanectví, nýbrž i na č. 18, rue Bonaparte, usilovali o změnu v redakci. Denis vydával časopis jako Francouz, kdežto Beneš se Sychravou v něm chtěli mít svou tribunu pro výklad stanoviska československého. I to prý je hnětlo, že jim Denis upravoval některé příspěvky tak důkladně, že francouzský text už ani nebyl jejich majetkem. Denis potom odešel do Le Monde Slave, který byl založen jako měsíčník.

O všem tom mi Kepl vyprávěl bez nahořklé chuti s lehkým úsměvem ve tváři. Byl červen 1956, čtyřicet let po všech těch věcech. Kepl byl zřejmě klidnější než jeho přítel, který zůstal doma a do smrti se potýkal s otázkou, neprohřešil-li se, když upustil od cesty za hranice. Shodli jsme se s Keplem, že by se Viktor Dyk na č. 18, rue Bonaparte, dlouho nebyl udržel . . .

Kepl byl v Paříži po celou mírovou konferenci a vrátil se do Prahy až v září 1919. Za nedlouho jel nazpět do Paříže do Bureau de Presse, které podléhalo vyslanectví, avšak mělo úřadovny na rue Bonaparte. Roku 1927 byl přeložen do ministerstva zahraničních věcí. Ani tenkrát ho Praha nepřitáhla na dobro. Roku 1930 nastoupil službu u čs. vyslanectví v Bernu, ale ve skutečnosti pobýval v Ženěvě, protože tiskový referát vyslanectví byl tam, nikoli v sídle švýcarských spolkových úřadů. Koncem roku 1937 odešel do výslužby. Neuplynulo ani půl roku a už byl zase v Paříži, v bytě na rue Boissonade, který si držel po všechna ta léta.

*

V červenci 1958 jsem byl v Londýně. V sobotu, 19. toho měsíce, jsem složil knihy v čítárně Britského musea o něco dříve než obvykle a chystal jsem se do Botanické zahrady v Kew. Cesta autobusem trvala dlouho. Zásobil jsem se četbou, několikerymi novinami. Bylo mezi nimi i číslo Le Monde. Čekám na přestupní stanici a nahlížím do francouzských novin. Mezi osobními zprávami jsem zahlédl oznámení, že umřel Rudolf Kepl. Pohřeb měl tentýž den ráno o 11. hodinách na hřbitově Père Lachaise. Připadalo mi to, jako by zaletěl do Londýna a takto se se mnou rozloučil. Umřel prý tiše a bez bolesti, ve spánku. Bylo mu dva a osmdesát let a z nich hodnou řádku strávil v Paříži, v bytě s vyhlídkou do trochu zašlé a zpustlé zahrady Chateaubrindovy.

EXULANT DANTE

Zosobnění harmonie — jednota, vyvážení, pochopení a odpuštění — tak se jeví Dante mnohým, kteří v *Božské komedii* spatřili koncepci určitého pojetí života a světa. A přece: Dante je bouře, smršť smyslů, vichřice nedočkavosti, uragan vůle.

Po jemně a citlivě prožitém mládí, jehož vonný květ je *Vita nuova*, nastala doba, v níž musí zápasit o hlubinu vlastní mravní bezpečnosti, o politický smysl života, než dojde k oněm klidem prozářeným létům, v nichž vidí lásku hýbající světem na konci *Ráje*. *Vita nuova* i *Convivio* zkreslují obraz básníkovy života. Obě díla jsou umělou harmonisací, úžasnou autostylisací napjatého a rozštípeného života. Ony verše *Božské komedie*, které jsou časově sousledné s *Novým životem* a *Hostinou*, jsou, svědectvím propastí, do nichž padal, sebeobžalobou a veřejným pokáním ducha živého, bolestí zmrskaného, k síle se probíjejícího. *Božská komedie* není proto dílem moudrého souladu, ale zápasem o jádro Vesmíru, k němuž se prokousává těžce, s vylámanými zuby chtivosti a touhy, s rozšlehaným tělem a vichřící pročištěným duchem. Proto je *Božská komedie* dílem neobyčejně živým, není to zaprášená kniha, na kterou šest století nanášelo zrnka komentářů a prach zapomenutí. Je to dílo spjaté s životem muže, který byl nejen exulantem života, ale i exulantem politickým.

Koncem máje 1265 spatřil světlo světa v klíně rodiny, která byla zaklesnuta svými kořeny až do dob téměř mythických. Byla však ošlehána větry staletí tak, že otec básníkův zanechal dluhy a básník sám v době svého největšího rozkvětu musil přiznat, že je zadlužen víc než zdrávo. Dvanáctiletý hoch byl 1277 zaslíben právoplatnou smlouvou manželskou Gemme Donatiové a k sňatku došlo pravděpodobně hned v plnoletí, v době, kterou odráží jemná příze lásky jeho *Nového života*. Snad se první syn — Jan — narodil již patnáctiletému Dantovi. Měl ještě další dva syny, Jakuba a Petra, a dcery Antonii a Beatrici.

Osmnáctiletý Dante dýchá v květnu 1283 vůni rozvitých květů florentských. Maggio fiorentino ho vítá — nový básník vystoupil na veřejnost. Úspěšně. Vznesený a vzdělaný Florent'an Guido Cavalcanti, který později pojal za choť dceru mluvčího Ghibellinů Farinaty degli

Uberti, nabízí mu přátelství a Beatrice Portinari, chot' Simona dei Bardi, projeví mu pozdravem na ulici svůj hold.

Na vrcholu úspěchu, jaký jen mladík mohl získat, padne do osidel běsů. Tehdy sestupuje jeho duše do pekel. Renesanční cavaliere je oblíben u děvčat. Jen jejich jména jdou dnes jako stíny na okraji jeho díla: Violetta, Pargoletta, Lisetta . . . Sladká jména, voní jako mandlový květ, ale svádějí do oblasti pomluv a ponížení. Beatrice Portinari mu neodpoví na pozdrav.

Co všechno mu její pozdrav kdysi znamenal! Toto jméno se zrcadlí stále v onom slabém prameni čistoty na dně srdce a jeho odraz musí básník svým dílem vrhnout do objetí věčnosti. Jak mu na ní záleží! Celý *Nový život* je toho svědectvím. Nejprve básník lituje, pak se vzchopí, konečně si chce pozdrav Beatricin vynutit, pak prosí o soustrast, o lítost, v strašlivém sebeponižování chce nalézt jediný záchvěv jejího srdce. Marně. Sestra píseň mu stojí nyní ku pomoci. Rozezvučí se nejnádhernějšími sonety a kanzonami, z nichž po šesti stech letech nevyprchala ani něžnost srdce, ani apokalyptická jeho velikost.

Stín smrti přikryl milosrdně roku 1290 Beatrici Portinari. A znovu se rozpoutali běsové. Dante naváže styk s pověstným florentským zvrhlíkem Ceccem Angiolieri, kterého poutá dcerka obuvníka Becchina, přátelí se s Foresem Donatim, jehož jméno probouzí ve Florencii zuřivost slušné společnosti. Běsové znovu vřou Dantovy smysly a opět mu kdosi neodpoví na pozdrav: přítel Guido Cavalcanti.

Dante by chtěl hodit rukavici na florentské náměstí, ale nemá vnitřní síly k tomu. Zápas začal nikoliv mezi ním a světem, ale uvnitř něho samého. Na pozdrav, který zmlkl, odpoví pozdravem sám; je to *Nový život*. Není to obrana před světem, je to obrana před sebou samým. Z hlubin duše se ozve zoufalé volání po čistotě, chtěl by všechno setřást, co jím zmítalo, znovu by chtěl vidět pozdrav mrtvé a pozdrav živého, znovu by chtěl vystoupit tam, odkud ho běsové svrhli. Chtěl by k světlu, tam, kde zářila dvě jména: Beatrice Portinari a Guido Cavalcanti. *Nový život* je zoufalým pokusem vlastního ospravedlnění. Chce namluvit sám sobě, že dosud patří tam, kam by patřit chtěl. Tato touha je tak živelná, že na konci knížky mu vnuká tušení, dosud nejisté jako poupě třešňového květu: osnovu *Božské komedie*.

V jeho nitru jsou vrstvy poznání. Na dně někde vrstva smyslového zážitku, nad ní vrstva vlastních dobrodružství, na ni se klade vrstva objektivního života a navrch snad vrstva rozjasnění, uklidnění, prozáření. Po smrti Beatrice vrhne se Dante do studia filosofie. S takovou

vervou, že onemocní oční chorobou. Ve filosofických systémech mu postava Beatricina mizí víc a víc, zduchovňuje, promítá se do vnějšího světa, konečně ji ztotožní s Moudrostí samotnou a teprve na konci *Komedie* v posledním zpěvu *Ráje* musí svůj spiritualismus opět odvolat.

Zoufalý, rozervaný muž učiní právě to, co by činit neměl: vrhne se do víru politiky. Zápas mezi Ghibelliniy a Guelfy tehdy ustupoval do pozadí. Ghibellini vedení Farinatou dosáhli 1260 bitvou u Montaperti svého posledního vítězství, roku 1266 byli u Beneventa poraženi na hlavu. Guelfové drželi moc v rukou. Jejich ideálem byl císařský universalismus. Avšak uvnitř strany samé byly protiklady. Na jedné straně byli velmoži, bankéři a velkoobchodníci. Chtěli válku, protože jim otvírala nové exportní oblasti. Proto byli ve stálém sporu s Pisou, která Florencii bránila v přístupu k moři, a se Sienou, která Florencii uzavírala od Říma. Proti straně magnátů stála strana popolanů, řemeslníci a hostinští, *arti minori* nebo *popolo minuto*. Ti chtěli mír, protože jen v míru kvetla řemesla. První stranu vedli Donatiové, druhou Gerchiové, později jim říkali "bílí" a "černí".

Nad tím vším se vznášel dosud duch obecné pospolitosti. Ten se dovedl ještě vypnout k velkým činům. Roku 1298 republika florentská dává příkaz architektu Arnolfovi di Lapo, aby vystavěl chrám. "Dóm, jakého tu dosud nebylo. Necht' má tvar srdce, aby všichni lidé mohli vcházet do srdce božího a do srdce církve." Roku 1285 zřizuje Florencie na podnět služčin a na útraty velkoobchodníkovy první veřejnou nemocnici Santa Maria Nuova. Roku 1289 dává Florencie svobodu rolníkům. "Svoboda je nezadatelné právo člověka," praví se v prohlášení. "Ta nesmí být omezována cizí zvlí a republika má povinnost nejen svobodu chránit, ale ji rozmnožovat."

Demokratické hnutí nedovolí brzy šlechtě, aby zastávala úřady. Roku 1293 je to uzákoněno. Zanedlouho se však zákon uvolní a vyžaduje se jen formální příslušnost k některému cechu. Dante jde s demokraty. Dá se zapsat do cechu lékařů a lékárníků. Tím získá politickou legitimaci. Spřízněn s rodem Donatiů, dá se na stranu Cerchiů. Chce chránit starou florentskou demokracii proti vzrůstajícímu se duchu diktatury peněz. Tím zpečetí svůj osud.

Dante má proti sobě silného protivníka. Je to Corso Donati, muž neobyčejně chytrý, který však pro svůj cíl dovede volit jakékoliv prostředky. Za Donatim stojí nepřítel ještě větší: papež Bonifác VIII., onen papež, který mravně čistého, ale slabého Celestina Pátého svrhl se stolce svatého Petra. Je to onen papež, který chce církev pozvednout nad trůny.

Je to onen papež, který je v jubilejním roce 1300 nesen ulicemi Říma jako symbol světovlády.

Od 15. července do 15. srpna roku 1300 je Dante členem nejvyššího představenstva florentského. První věc, kterou učiní, je, že potvrdí rozsudek nad třemi Florent'any, kteří pod ochranou papežskou se prý spikli proti vlasti. Druhý čin je stejně nešťastný. Chce mír mezi stranami vymoci tím, že všechny předáky stran pošle do vyhnanství. Mezi vyhnanci je i Guido Cavalcanti. V Sarzane, kde zuří malarie, získá Cavalcanti zárodek smrti.

Papež je rozhodnut odbojné město podrobit. Zavolá na pomoc bratra francouzského krále Karla z Valois. Karel přísahá, že chce zavést mír a že oběma stranám zaručuje spravedlnost. Florentští mu 11. listopadu 1301 otevřeli brány města. Prvním jeho činem je, že uvede k moci Corso Donatiho. Šest dní trvala Donatiova pomsta. Byla to hekatomba vražd, násilností a loupení. Pak byla dosazena vláda, která měla zákonnými prostředky dokončit, co bylo započato. Dne 27. ledna 1302 je souzen Dante. "Pro zpronevěru veřejných peněz, pro nezákonné činy, pro hnusná vydírání peněz i věcí" je odsouzen do vyhnanství a pak k smrti upálením.

Toho dne byl už Dante exulantem. Doba bloudění a neklidu započala. Nyní se učí chutnat tvrdý chléb exilu, stoupat po cizích schodech a být odmítán. Po třetí v životě byl mu odmítnut pozdrav. Jeho vlasti.

Dante svolává exulanty a chce násilím vniknout do města. Rozbroje mezi exulanty zmaří pokus. Dante se rozhněvá na exulanty a hrdě se prohlásí sám politickou stranou.

Samota se zat'ala do duše básnickovy. Útěcha filosofie přichází a Dante chce k hostině ducha pozvat všechnu duchovní elitu své doby. *Convivio* se bude toto dílo jmenovat a v patnácti kapitolách má podat přehled dosavadní moudrosti. Dílo píše italsky. Chce pozvat k hostině i ty muže a ženy, kteří neumějí latinsky. Tímto nápadem stvoří něco, co ani nebylo jeho úmyslem: italskou spisovnou řeč.

A jejími slovy promlouvá po prvé do světa bída jeho exilu. Od nenávisť, jež bouří a víří až k slzám, od vůle k útoku a boji až k úplné poddanosti se zmítá uražená jeho duše. Jeden ze svých dopisů začíná slovy: Popule mi, quod feci tibi?

"Protože se zachtělo občanům Florencie, nejkrásnější a nejslavnější dcery Říma, byl jsem vyhnan z jejího klína, z něhož jsem se narodil, od prsů, které mne živily až do doby zrání mého života, z místa, kde jsem chtěl strávit poslední léta života a poskytnout odpočinek své una-

vené duši — já, který nyní bloudím téměř žebraje všude tam, kde se mluví mou řečí, já, který musím proti své vůli obnažovat ránu svého osudu, já, který se potácím jako loď bez vesla a kormidla od přístavu do přístavu, po pobřežích a ústích řek hnán oním suchým větrem, kterým vane bolestná chudoba. Tak se představuji jiným lidem, kteří mne chtěli vidět v jiné podobě. Jsem jimi vážen a uznán lehkým. Jsem opovrhován za to, co jsem napsal a co snad ještě napíši.”

Dante je exilem z počátku zlomen. Pak se vzchopí a chce pochopit, proč k exilu došlo. Spatřuje příčiny v celkovém nepořádku světa. Svět se vymkl ze svých ložisek. Ztratil víru, ztratil mravnost, ztratil rovnováhu. Svět se octl ve víru vlastních nástrah, lidé se zmátli.

Konečně najde Dante příznivce: je jím Veroňan Moroello Malaspina. Svět běsů však v exilu neumkl. V zoufalství se jen stupňoval. Ještě jednou napnout smysly, ještě jednou vychutnat dary života, ještě jednou vypít vášeň bolesti! ”Kamennou” nazývá svou novou milenkou, na niž vrhá verše navršené ledové vášně.

Konec je prozáření. Začíná chápat smysl svého exilu. L'essilio che m'è dato, onor mi tegno . . . Exil, který mi byl určen, je mou ctí . . .

Boccaccio, který vyzdobil život Dantův mnohou podrobností, vypravuje o události, jež je pro vývoj básníkův příznačná. Choť Dantova, která s ním nešla do exilu, hledala kdesi v zásuvkách listinu, již potřebovala proti útokům manželových věřitelů. Našla svazek listů, čistě psaný. Tento svazček listů zapůsobil na ni podivuhodnou silou. Poslala jej Dantovu příznivci Malaspinovi. Svazček měl svou cenu — bylo to prvních sedm zpěvů *Božské komedie*. Malaspina vyzval Danta, aby v tomto směru pokračoval. A tak až na prvních sedm zpěvů je *Božská komedie* dílem exulantovým.

Čekajícím vyhnanci podá čas ještě jednu velkou naději. Zemřel císař svatě říše římské a nový císař Lucemburčan Jindřich VII. přichází. Skutečně jde i do Itálie. Na den svatých Tří králů roku 1311 je v Miláně korunován železnou korunou. Dante sní o tom, jak se císař a papež spojí a udělají v Itálii pořádek. Papež se však spojí s úhlavním nepřítelem Itálie: francouzským králem. Jindřich se vyčerpává v nekončících bojích a roku 1313 umírá na malarii. Nástupce Dantova nepřítele papeže Bonifáce, Klement V., zvítězil.

Dante znovu reviduje svůj postoj. Nemýlil se? Nepřecenil císaře? V knížce o monarchii rozvíjí své ideje o odloučení moci duchovní od moci světské. Už roku 1329 dává papež knížku spálit a od r. 1554 je na Indexu knih zakázaných.

Básníková tragedie mohla však ještě skončit dobře. Roku 1315 dává

Florencie amnestii vyhnancům. Měli jen zaplatit určitou částku a za veřejného obřadu konat pokání. Ale Dante nepřijímá. Píše nyní hrdě Florentským:

”Je tohle snad slavnostní návrat, který připravila vlast Dantovi Alighierimu po patnácti letech trpkého exilu? Zasloužil si to za svou nevinu, která je nyní očividná? To je odměna potu a námahy za jeho snahu a vědění? Ne — to není cesta k návratu. Kdyby se našla cesta, která by velikosti a slávě Dantově odpovídala, jistě bych ji nastoupil a kráčel po ní kroky nikoliv pomalými. Mohu-li však přijít do Florencie jen po takto stanovené cestě, pak se nevrátím. A proč bych se měl vracet? Což nemohu všude vidět slunce a hvězdy? Nemohu se všude zamyslit nad sladkým tajemstvím a pravdami nebes? Nemohu vše to činit, aniž bych se musil podrobit ponížení, které pro mne republika a občanstvo připravili? Chléb mi nyní také neschází.”

Tento muž ztvrdl exilem. Pod korou, kterou exil navršil na jeho citlivé srdce, se ozývají ještě zvuky touhy. Může však Florencie už něčím přispět k světové slávě básníkově? Hodnoty jsou přehodnoceny. Dante to cítí.

Florencie vyvodila důsledky. Dne 6. listopadu 1315 je Dante definitivně odsouzen k smrti. Vynáší se rozsudek contra Dantem Adhegeri et filios . . .

V Ravenně u Guida Novello di Polenta je poslední asyl Dantův. Příbuzný Francesky da Rimini, kterou Dante oslavil pátým zpěvem *Pekla*, jako by tušil, že pod pohostinnou střechou uschoval Vesmír. Za šelestu mořských vln, se zrakem upřeným často směrem k Florencii, básní Dante poslední zpěvy Ráje. Píseň o lásce, která je hybnou silou světa.

V noci s třináctého na čtrnáctého září 1321 vydechl tam naposled. U úmrtního lože stála dlouho mladá jeptiška z blízkého kláštera Santa Uliva: Dantova dcera Beatrice.

SVĚDECTVÍ POESIE

Herakleitos z Efezu:

Ti, kteří bdí, mají společný svět, avšak spící jsou odvráceni, každý z nich zaujat svým vlastním světem.

V kterékoliv oblasti vývoje lidského ducha nastává v průběhu času okamžik, kdy nabytá zkušenost, nahromaděné vědomosti a naučené formy se počínají vyjasňovat do vzorce trvalého významu. Pravá disciplína poznávání osvobozuje ducha a dává mu větší volnost výběru nejen rozšiřováním, ale i osvětlením jeho obzorů. O takovém okamžiku ve studiu poesie přála bych si dnes promluvit. V něm Eliotova "zkušenost, jejíž významu jsme nepochopili a kterou naše přiblížení významu obnoví v docela jiné formě," je nazřena nejen jako zevní uspořádání v časovém odstupu, ale jako utajený tvůrčí a mravní růst.

Nehledíc k historické posloupnosti ideových proudů, k utřídění vzhledem k formě a obsahu, k rozdělení podle rozličných předmětů poetického opěvování, pokusím se rozdělit básníky na básníky světa jevů a básníky, kteří poznali skutečnost duchovního světa.

Niterná tíha, která proniká duši a způsobuje v ní neurčitelné a hluboké zjitření, je způsobena vesmírným tlakem tajemství, jež nás obklopuje. "Mé rodné znamení můj vnitřní nepokoj," volá J. Palivec a jeho svědectví mluví za všechny ty, jejichž údělem je touha ujasnit sebe a svůj vztah k světu. Oceán, který naráží na břehy jejich duchovního bytí, není o nic méně skutečný, nežli ten, ve kterém se potápějí lodi ze dřeva a oceli. Básník zná jeho přílivy a odlivy, zná jeho bouřlivé dny a je uchvácen jeho nepostižitelnou šíří. "Jen do výšky lze uniknout," říká A. Gide. Avšak únik do hloubky vlastního nitra je vyjádřením téže myšlenky. Duchovní skutečnost nezná výšek a hloubek, jako jich nezná vesmír, jehož je obdobou a pólem. Přesto používáme tohoto příměru v oblasti, kde dimenziální rozpětí je určeno spirituálním řádem.

"Čím výš, tím hlubší a ukrytější je zápas,
osudnější víry tvé slávy;
čím blíže k věčnému moři,
tím s větších výší hřmí vodopády

myšlenky naší —

říká o objevu duchovního světa Otakar Březina.

Obraz života, který se utváří v duši vlivy vnějšími a vnitřními, je ono rozmezí, na jehož obou stranách se rozprostírá jiný svět. Toto rozmezí je stejně konkrétní, jako kterýkoliv druh života, který se podivuhodně vtiskl do roviny věci a předal jim negativní otisk svým tvarem: kresby fosilního kapradí, matrice vyhynulých korýšů, jemně rýhované dutinky škeblé. Podávají nám věrný obraz živočicha nebo rostliny dávno zaniklé, ale nic více, než pouhý negativní obraz. Podobně skutečnost jevů a skutečnost světa duchovního zanechávají na citlivé desce básnické duše negativní obraz. Obojí skutečnost a její otisk na duši tvoří podstatu danosti: člověk je určován svými vztahy a je svým osudovým předznamenáním zachycen ve spleti daných souvislostí.

Smyslem tvůrčí snahy člověka je touha po překonání danosti. Je to v podstatě touha vnutit tvůrčímu dění osobitý rytmus a osobitý směr. Úsilí o ně směřuje nad život, vytvářejíc jeho jednotu v duchovní skutečnost: prázdnota negativního otisku se vyplňuje tvarem vlastní představy, který je proměňován v pozitivní hodnotu duše. V této proměně tkví veliká úloha pomyslná; jejím svědectvím je poesie.

Umění Flaubertovo je nám příkladem cesty z nitra navenek: plochá a jitřivá průměrnost prostředí vedla velkého spisovatele do vnějšího světa exotických kultur stejně jako k encyklopedii lidské pošestilosti. Veliká většina vážných a nadaných umělců zvolila si tuto cestu. Hledají vyšší skutečnost v obrazech, v rozmanitosti stvořeného světa, pokoušejí se objeviti v něm řád anebo vnutiti mu řád vlastní představy. Jejich cílem je objektivisace umění.

A zatím co Valéryho podivný pan Teste volá: "Sejměte všechno, co vidím!", Claudelův Mesa v "Poledním údělu" vyjadřuje napětí svého nitra převážením jednoho světa do druhého: "Já, jenž jsem tak miloval věci viditelné, ó byl bych chtěl všecko viděti, míti ve vlastnictví, ne pouhýma očima, nebo pouhými smysly, nýbrž pochopením ducha, ó poznati všecko, abych byl všecek poznán —"

Tak jiná je cesta básníků, kteří se cítí vypuzeni z úzkého ráje sebeúčelného empirismu a kterým se otevřel svět duchovní skutečnosti. Vracím se k svědectví Březinovu:

"Královské zraky vaše klamem vás obestřely:
ostrovy v záři, jež v duši vám kvetou,
před vámi otevřely."

Pojetí individua je jen jediným bodem v nekonečném počtu bodů

vesmírné křivky, jejíž počátek i konec jsou v nedozírnu spojeny. Tušíme tuto spojitost jen z rozechvění své duševní soustavy, která se nalézá v silovém poli vesmíru. Toto napětí, ve kterém si uvědomujeme své místo ve vesmírném řádu, je východiskem veškeré duchovní námahy. Jeho rozvinutí do kategorie lineárního myšlení nazýváme ujasňováním pojmů duchovní zkušenosti. Pocity extatických zmatků, které z takové zkušenosti vznikají, mají hluboký vliv na náš život, avšak význam pro náš duchovní růst jen tehdy, když je silou svého intelektu vyjasňujeme. Proměna niterného napětí na lineární myšlení je podstatou tvůrčí činnosti. Čím vyšší umění, tím více rozpínavé, mnohotvárné jednoty původního podnětu je zachováno na úkor zúžené lineárnosti. Toto napětí, které není nežli vesmírným tlakem tvůrčího rozrůstání, způsobuje duchovní obnovu. Jejím zdrojem je "nevysvětlitelné v nás". Jejím cílem je "nevysvětlitelné nad námi". Vztah mezi nimi vytváří duchovní polarisaci.

Tvůrčí rozrůstání a duchovní obnova jsou nejdůležitější zákony bytí. V oblasti niterného světa představují líc a rub ontologické skutečnosti.

Život znamená neustálé bránění se zániku, rozrůstání nad smrt a mimo smrt. Duchovní obnova je přirozeným důsledkem tvůrčího života. Biologické zákony jsou její ochuzenou analogií. Pravý důvod k udržování života je jeho duchovní smysl, který přesahuje smysl biologický. Duchovní polarisace usiluje o tento smysl života.

R. M. Rilke mluví o "hluboké podstatě věcí, která poslední své slovo zamlčuje a která se jiným vždy jiná jeví: lodi jako břeh a břehům jako loď —"

Je to ono "nazření celku, jednotná vise všeho, co člověk ví a zejména toho, co ví přímým zážitkem, vnitřním nebo vnějším" — jak říká Valéry. A Palivec mluví o "slasti neproměnná, kde všechno s o u r o d é a zaslíbené jest" — kde duši "je její celo st navrácena".

Tak niterný řád či polarisace složek, které směřují svým dynamickým podnětem k duchovnímu světu, není výplodem obraznosti, nýbrž pozitivním obrazem negativního otisku: není tudíž autonomním básnickým výtvořem, ale jeho osobitou reakcí na pravou realitu bytí, jež je předmětem jeho básnického objevu. Způsob, kterým se intelektuálně vyjasňuje, je ovšem básníkovi vlastní. Dynamika tohoto vzájemného vztahu se neustále proplétá a navzájem přesahuje: tvůrčí námaha způsobuje objev, který podmiňuje růst: duchovní růst je předpokladem nového objevu. Proces niterné obnovy je z lidského hlediska závratně nedokončitelný.

Bohatství mnohotvárnosti je v tomto vztahu nazřeno jako nedělitelná jednota. V ní tkví podstata společného světa, který má na mysli Herakleitos a jehož "jednotu v mnohosti" nazřel Plato. Případ, kdy metafysika vyústila do poesie anebo kdy poesie se dobrala metafysických hodnot, není ojedinělý. Jeho vysvětlení je právě v této jednotě podstaty všech věcí, které byly prozkoumány do hloubky. Poznání, které vstoupilo širokou branou vědomí, otevírá náš zrak do nového, netušeného světa. Svěbytné znaky pravdy, které v něm prodlévají, liší se od jevů v oblasti druhého pólu života jako světlo od temnoty. Přesto rameno vahadla našeho poznání přesahuje daleko do světa jevového. Nemůžeme proto nabýti rovnováhy, pokud těžiště našeho života se neocitne uprostřed. Dynamika objevu a rozrůstání znesnadňuje toto naše úsilí. Tajemství sklonu podepírá tajemství naší volby. Naše svobodná vůle je ponořována do větší, dokonalejší svobody.

Když se ocitneme v onom novém, netušeném světě, dotkne se našeho poznání první lákavý klam. (Cesta k pravdě je jimi dlážděna, ale šlapeme po nich.) Zdá se nám, jako bychom ten svět sami pro sebe vytvořili a těšíme se z tohoto okouzlujícího klamu, dokud nepochopíme, že jsme vlastně změnili sami sebe a pronikli, jako prolomením stěn, do oblasti, která nás odevždy obklopovala.

Toto tajemství poznaného, které vniklo do našich myšlenek, bylo tu už před námi a nevolalo ani nenabízelo se k jakémukoliv užitku. Žili jsme nevšimavě v blízkosti zázraků, bezmocni a znehybněni jako uzavřené květy. "Je klamem duchovní optiky, že právě velkolepost přítomnosti nám uniká," říká Březina. A Keats vyznává ve svém proslulém dopise o tvoření duší: "Věřím, že čistá poesie obsahuje zjevení —"

Cesta pohroužení do niterného světa je naplněna objevy a hodnota naší duše se nemýlila v očekávání. První popud, je-li pravým a skutečným úderem do citlivé soustavy, vychází zevnitř jako souznak niterného zanícení s rytmem okolního světa.

Proto přinášíme s sebou obrazy jevů, abychom je pohroužili do hloubek, z kterých byly — kdysi dávno — vyneseny na povrch. Spletitost životních mytů prochází vlastním procesem, symboly se v něm oprošťují od jevové závislosti a spějí k čirosti ideje. Tak duše přijímá mnohé z hudby nadhvězdna, aniž by byla schopna je vydati. Význam, potřebu a moc poesie pocítíme nejvíce, když se ocitneme na rozhraní myšlenek a duchovního poznání.

Nejsvětlejším objevem tohoto pohroužení do duchovního světa je řád lásky. Láska je utajený vztah mezi bytostmi a věcmi, vztah, který

trvá (neboť je jednou z těch očekávaných, objevovaných jistot), ale který v okamžicích probuzené citlivosti se nám stává zřejmým.

Láska není tudíž výjimečným stavem lidské polarisace, ale trvalou, přirozenou podmínkou života a jeho nejvyšším záměrem.

Po dlouhá léta podléháme úměrnosti času a pravidelnosti jeho posloupného záznamu, až nastřádaná tíha niterného dozrávání ji převáží a ocitneme se v jiné sféře, v řádu zákona mimo-osobního, věčného a neustále naplňovaného.

Básnická síla živí se z tohoto kontrastu. Trpí, klesá a zápasí anebo vítězí nad ním. Utopie romantických básníků o uskutečnění snů v reálném světě musely zahynouti ve vlastní prázdnotě. Básnický svět neobjevujeme proto, abychom sublimovali tvrdý řád změny a zániku, ani abychom se do něho utíkali v bezradnosti a lkali nad jeho vzdornou nepřenosností, ale abychom z něho žili jako svobodní a mravně čistí lidé.

Drama lidské duše, oddané cestě za poznáním, nezná okrajových oddechů a poshování. Jde za svým hlubším příkazem bez pomoci.

Všech břemen, se kterými se básník vydal na cestu, musí se vzdát dříve nebo později; jediné břímě, kterého je mu potřebí, ponese se mu stále lehčeji, čím větší díl stvoření do něho zahrnuje: toto jediné břímě je světlem jeho cesty, neboť jím je láska sama.

Horečné dějství tvorby nalezne v duši básníkově svůj vlastní den. Básnická zkušenost zceluje se a přetavuje se ve zkušenost objevitelskou. Vůle se stává vzdáváním, vědomým souhlasem s vyšším řádem. Neob-sáhlost vniká v ústrojenství myšlenky. Myšlenka přestupuje důslednost svého intelektuálního ohraničení a napojuje se z pramenů nekonečna. Básník poznává sám sebe jako nedílnou část světa, který vydal tajemství svých pečetí.

Tento niterný úděl je proti údělu člověka zevně pojatého vlastně jeho pravým osudem, tak jako dráha hvězd oproti zdánlivě nehybné hvězdné poloze na nočním nebi. Vnější osud člověka může být jakýkoliv, na tomto niterném údělu nezmění již nic. Žádné vězení světa nedotkne se jeho svobody. Žádná lidská svoboda nenahradí sladkost takového pouta.

Básník, tvůrčí myslitel, který je uchvácen schopností vnitřního poznání, stává se uvědomělým bojovníkem za svou pravdu. Co je to ta "svá pravda"? I když její výraz je rozdílný, uvědomujeme si její společnou metafysickou základnu: je to pocit hlubokého a nenáhodného souzvuku se zákonem vesmíru, který, ať je jakkoliv zobrazen či umě-

lecky vyjádřen, je totožný s pravdou těch, kteří se odhodlali jít za ním dostatečně hluboko.

Kde se záměr a láska spojí, tam je dokonalost. A láska je velkolepým záměrem vesmíru, je to jeho největší transcendingující mohutnost. Objevujeme-li ve světě nedokonalost, či spíše je n o m nedokonalost, vydáváme více svědectví o sobě, nežli o světě. Tak úzké a tajemné je spojení subjektivního poznání s objektivní hodnotou, že hodnota subjektu určuje stupeň objektivity poznání.

Bezprostřední obrodě z věčné podstaty, tvůrčímu principu, podléhají všechna tělesa nebeská. Systém, vybudovaný na okraji nicoty, život, vrůstající do ní rozvíjením a sebepřesahováním, tvorba na rozhraní tajemství, to vše se udržuje v prostoru napětím své vůle k Věčnu.

Nepoměr mezi tím, co od světa přijímáme a co naše duše sama vytváří pro svoji cestu za poznáním, je dána stupněm spirituálního účastenství na dění veškerenstva. Vycházíme z vlastní noetické zkušenosti, která jako by byla obklopena prázdnotou nesdílného pásma. Básnický obraz, který je zkušeností vnitřního života vyvolán, vzpírá se současnému úsilí o přesnost, neboť zachycení vitálního proudu seskupováním slov a skladbou vět je ve své celosti neuskutečnitelné. Stává se soutavou tajemných značek, pod jejichž zněním si čtenáři poesie vytvářejí jednotlivé, zcela subjektivní představy a vztahují je na určité typy líčené básnické zkušenosti. Namáhavé dešifrování moderní poesie je jen nepatrným příkladem těchto potíží. Největší boj je vybojován za nás básníkem samým. Spojení pojmů se slovy je zasaženo tajemstvím. Avšak je-li básnická zkušenost nepřenosná, neznamená to, že je v kosmickém řádu osamocená a jedinečná. Jedna z mohutných a pravdivých složek básnické a metafysické zkušenosti, "rozpínavost prostoru v čase" či "poznání vrůstem do času", je v podstatě nevysvětlitelná, neboť přesahuje oblast intelektuality. Přesto básník prožívá takové zkušenosti a je schopen přijmouti jejich dary ve svém vlastním proměnění, které nám dává sledovat. Pojmy, čerpané ze světa jevů, jsou přímo přeneseny do dynamiky duchovního světa. Pokusím se namátkou vybrat některé ukázky z moderní poesie, kde zkušenost tohoto duchovního "vztlaku" je rozdílně vyjádřena:

Saint-John Perse:

"A týmž pohybem velikých a rostoucích vln, které nás uchopily jednoho večera na vzedmutých vlnách země i vzdutého moře,

a vynesly nás, lidi nové, na nejvyšší vrcholek okamžiku, tytéž síly nás vrhly jednoho večera na břeh, kde nás ponechaly,

a s námi zem a list a meč — a celý svět, kterým se mihla nová věla...

Tak stejným pohybem plavec, na rubu své plavby, pátraje po dvojí novosti oblohy, náhle se dotkne nohou lemu nepohnutých píscin,

a pohyb ho ještě ovládá a rozprostraňuje, který je už jen paměti — šeptá a vdechuje velikost do ulity bytí —”

Paul Valéry:

”Ó jak v podivné noci mé umí růst a zveličovat se
tajemná část mého odděleného srdce —”

a opět Valéry:

”Očekávám ozvěnu své vnitřní velikosti,
hořké, ztemnělé a ozvučné studně
znějící v duši vyhloubeninou neustále budoucí!”

nebo J. Palivec ve stati už uvedené:

”A pozdvihována až ve slast neproměnná
jsem něžně vedena zas v šírost svého věna...”

A. de Vigny si napsal o tomto tvůrčím pochodu básníka:

”Tam v nitru jeho spálené hlavy utváří se a vzrůstá cosi podobného
sope. — Ale ví, kdy nastane den výbuchu?”

Svědectví těchto proměn, směřujících k polarisaci duchovního vývoje, k překonávání kontrastů stále větší dosažností harmonie, k spolupráci s nevysvětlitelným v nás a k odhalování jeho tajemných vztahů k nevysvětlitelnému nad námi, považuji za nejvyšší poslání básníkovy. ”Pevnost duše je stavěna shora,” volá Claudel.

Podíváme-li se na skutečnost očima požehnaných pochyb, uvědomíme si nedokonalost názvosloví statických představ a jejich vztahu k podstatě věcí. Pokud totiž neuzříme na skutečnosti její spirituální podstaty, vidíme, ale nepoznáváme. Duchovní podvědomí se vyznačuje kontinuitou, které naše myšlenky postrádají. V něm pramení schopnost přímého vnímání, intuice. Tato hlubší zkušenost v oblasti poznání má tři hlavní znaky: 1. Jednotící schopnost mnohotvárného poznání. 2. Převádění poznatků do abstraktní oblasti přímým intelektuálním procesem (vytváření pojmů). 3. Pohled do nitra věcí a uvědomění si jejich vztahu k podstatě bytí a k vlastnímu ”já”.

Vztah individua k pojmu absolutních hodnot, které trvajíce nemění se, ale kterými my se měníme a rosteme, tot’ podstata básnické a metafysické zkušenosti.

Člověk je bytost, zevně podřízená zákonitosti přírody, ale vnitřně zachovávající vyšší zákon. Každé zastavení tvůrčího děje znamenalo

by smrt. (A co je život sám, nežli kladení tvořivého odporu silám smrti?) Smrt ideji je strašná, strašnější smrti člověka a přece ji nevytrvalé, unavené duše dobře znají.

Jsoucno, nazírané básnickou intuicí, je veliký proud tajemství, pronikající vždy jiným tvarem, jiným jménem. Toto tajemství není básníkem odhaleno v onom zevním smyslu, jímž mluvíme o možnosti "v tajemství proniknout", zjednodušit, vysvětlit a přisvojit si je. Toto přiblížení a odhalení je spíše důkazem velké magnetické síly tajemství, které přitahuje a absorbuje básnického ducha. Aby tajemství pochopil, stane se duch jeho částí. V jednotě, kterou takto duch prožije, dokoná se poznání.

Tak ve vyšší skutečnosti stávají se duše tím, čím v pravdě jsou: nazřením reality získávají svou naději i posvátný příslib na svůj podíl na ní. Jinými slovy, duše si uvědomují samy sebe: jdouce za objektem poznání, objevily objekty dva. Jedině touto cestou je možno, aby se jejich odvozená, podmíněná existence stala existencí sama o sobě. Tímto způsobem přispívá básnická zkušenost k integraci básnické osobnosti, která však není sama o sobě cílem. Každý lidský a básnický cíl je v této rovině transcendován do roviny vyšší, ve které hledá své další vyjasnění a nalézá svou další přesaznost. Samoučelnost je v této sféře neznámým prvkem.

Postupujeme-li do světa niternosti, odkrýváme s údivem nevyčerpatelnost ideového bohatství, jeho zákonitost a především jeho t k v ě n í v e v ě č n u.

Povaha tohoto procesu je přirozeně hypotetická: Vnější svět působí na nás svou rozmanitostí, které naše vědomí propůjčuje jakost, druh, stupeň významu a jejíž dění si naše paměť zaznamenává. Mnohotvárnost přírody soustřeďuje se takto do ohniska duše, o níž se subjektivní jistotou víme, že na rozdíl od universalit duchovních zkušeností je jediná a v kosmickém řádu osamocena. Jednotící smysl intelektu objevuje jednotu mnohosti a umocňuje ji v tvůrčí myšlenku. Tvůrčí myšlenka vyznačuje se totožností svého rytmu s rytmem zákonitého jsoucna.

Přeměnou, kterou způsobila v duši, vrací se pluralita předpokládaná a poznamenána individuálností člověka: člověk nazírá nyní s v o j i přírodu, totiž zevní svět, obohacený o vnitřní totožnost.

Podstatnou částí tohoto stupně poznání je objev duchovního a etického významu věcí. Jevy takto vnímané nevyznačují se žádnou empiricky odstupňovanou vlastností a vztahem, ale vstupují do našeho vědomí jako svobodné podněty. (Správně byl tento druh svobod-

ných podnětů připodobněn atonálním prvkům hudby.) Jejich vlastní smysl, jejich absolutní povaha, přesahující smysl naší vlastní představy o nich: at' sebevíc o nich víme, ta část, o které nevíme, je přesahuje.

A přece toto poznání působí tajemnou proměnou k harmonii dovnitř děje a zvláštním nadřadným působením navenek. Úměra, která vzniká v duši tím, že zmíněnou harmonii nejen hledáme, ale i přijímáme, způsobí konečně i naše splnutí s ní: vědomě se včleňujeme do řádu, jehož dosažnost nám uniká.

Tak hodnota všech věcí kolem nás se stává závislou na naší vlastní hodnotě. Svět vnější a vnitřní je spojen hlubším záměrem. Úžasnost dějů, které se odehrávají pod nehybným čelem člověka, který trpí, myslí, zápasí se sebou samým a se světem, představuje neproniknutelné drama. Síla básnické imaginace stupňuje je ve stav naděje. Nic kolem nás se nezměnilo, avšak "nevysvětlitelné v nás" změnilo naše nitro. Jak jinak si vysvětlíme, že rozrůstání duchovní složky naší bytosti cítíme jako zákon, v němž žádné "vnější" zákony nemají platnosti? Co způsobilo, že v dalekém předjímání vycítíme sami sebe, jednající do ticha a prostoru, zatím co teprve později se naplní tato místa halasivým dějem a řinčením skutků, jež nás nejen určují, ale jež nás vpravdě uskutečňují? Usilujeme přece o souběžnost a přece tyto tvůrčí myšlenky předbíhají ve své velkolepé přípravě na tajemství života, jednajíce pod vlivem ještě většího, ještě hlubšího tajemství, které jim uděluje směr. Tak dvě neznámé pomáhají nám řešit jedno-duchou rovnici.

Nevysvětlitelné v nás, které polarisuje k nevysvětlitelnému nad námi, to je dějepis našeho duchovního života. Básnická či lidská osobnost se z nich vynořuje ucelená svou závislostí a svobodná svou integritou. Dílo je jejím svědectvím a odkazem.

Život náš je členěn nejrůznějšími vlivy, ale jeho význam zůstává jednotným. Každá poznaná oblast nás vypuzuje svým přesahujícím tvarem, rozpínavostí, v oblast vyšší, rozlehlejší a krásnější: to je smysl tvůrčího růstu, který se stává vnitřním dramatem neukojitelnosti, ale pod jehož závratným dějem se duše uskutečňuje a dotváří.

Uvědomujeme si, že jsme svým životem činně účastni na kosmickém dění k Věčnu a tímto vědomím se vymaňujeme z tísnivé situace své danosti. Hlas, volající nás k bodu stálosti, kolem něhož život víří, způsobil první překypění nápoje života, který náhle ztratil svou hořkost. Učinili jsme první krok k vnitřní radosti. Nenalezneme v ničem,

co náleží vnějšímu světu, uspokojující obdoby. Mohutná síla působí, že duch ožívá pod jejím vlivem.

Nazíráme svět, poznáváme zákony tajemné proměny věci a uvědomujeme si, že jsme smrtelným projevem nesmrtelnosti, omezeným projevem neomezené inteligence a sami sobě hranicí poznatelná a nepoznatelná. Jsme jako redukované znaky pomyslných iracionálních čísel, z nichž jsme odvozeni a v nichž tkví naše pravá hodnota. Žijeme, abychom vrůstali do vyšší skutečnosti, kterou pronikáme poznáním. Vše, co je mimo nás, je nepostižitelné, a přece je nám dáno v nepostižitelnou žít a poznávat sami sebe jako jeho nedílnou část.

Poesie kotví v tomto nepostižitelnu, je jeho nejryzejším projevem. Na počátku každého velikého díla stál otřes. Bolest z rozporu přijímaných ran a představitelné harmonie byla první básnickou emocí. Duch lidský byl postaven před volbu: překonej ji nebo si zoufej.

Není jiného východiska ze strašného nebezpečí propasti, nad kterou se skláníš. Od věků do věků je člověk postaven tváří v tvář tomuto rozporu: Bud' vydat svou lidskou krásu anebo život sám. "Srdce, vydej se z téhož díla: zpívej nebo zemři," volá Juan Ramón Jiménez.

Na nejzazší hranici tohoto rozpětí našlo srdce svůj vlastní hlas a slovo sdělení zaznělo vstříc prázdnotě nicoty. Veliká síla proučila do něho, síla života, kterým byla překonána smrt. Máme nesčetně mnoho svědectví v poesii, která bolest byla překonána tvůrčí myšlenkou, která utrpení způsobilo niterný růst. Palivec o tom krásně říká:

"Když čepel tajemná mi květenství má stíná,

má krev, ta padá hloub, však hoře mě, to vzlíná."

Tak se poesie stala vykoupením a zvěstováním. Tak se objev nevyšetřitelného stal poesii osvobozené duše.

Čím více z tajemství duše objevíme, čím více z jejího vlastního světa poznáme, tím více poznáme, že duše a její svět jsou nejvyšším záměrem boží lásky. Mnohost a různotvárnost poznávaných věcí působí na nás tak, že odkrývají v naší duši nejcitlivější místo, víru v neměnnost a stálost, kterou si transponujeme věčnost. I zde touha po neměnnosti a stálosti uprostřed překotného pohybu života je hlubším předpokladem víry v ně. Počneme hledati tajemnou shodu, příčinnost a podobnost, v nichž naše bolest dozraje na novou hodnotu harmonie s nimi. Tak stále více a více pravdy zahrnujeme do své duše. Konečná pravda je prostá a jednoduchá, ale, stejně jako rovnice iracionálního čísla, lidským úsudkem neřešitelná. V ní si transponujeme věčnost pomocí jednoduchého znaku. Jí přesahujeme to, čeho jsme dosáhli. Stavíme si svůj most od duše k světu, stejně jako od duše k Bohu. Ideje

nevnikají do našeho vědomí bez účasti představivosti smyslové. Každá abstraktní představa je zatížena smyslovým obrazem a připoutána k hranicím prostoročasového světa. Jakost představy je výlučně subjektivní hodnotou.

Osobitost básnické tvorby spočívá ve volbě media, kterým básník své zkušenosti vyjadřuje. Podstata myšlenky, která je čirá a nesena spádem vlastní tíže proudem neustálého pronikání k proměně, je zachycena slovem. Každý básník vytváří svou osobitou sféru, svůj vlastní slovník symbolů: u Březiny nalézá výraz ve vesmírné dynamice s převahou astronomických pojmů, u Eliota v bodě protnutí nadčasovosti časem a v totožnosti obou pólů veliké chronologické úměry ("v mém počátku je můj konec"), u Claudela v symbolech křesťanské mystiky, u Valéryho v mythologické personifikaci duše (jejíž intelektuální složka ho fascinuje stejně jako její složka spirituální), u Palivce v něžném sklonění nad staročeským herbářem a v citlivém prolínání vnitřního napětí slov jejich obměnou nebo zdrobněním. Keats, který si byl básnického poselství o "tvoření duší" pronikavě vědom, dává přednost vystupňovanému bohatství smyslového světa, který náhlým propadnutím do světa duchovních hodnot získává na dramatické intenzitě. Mnoho jiných příkladů bylo by možno takto vystopovat.

Jsou však také básníci, kteří trpělivou cestu za poznáním snažili se urychlit umělým vyvoláváním extasí smyslové povahy. Avšak takové heroismy zkratkových protnutí jsou draze placeny degradací básnické i lidské osobnosti. Jedním z příkladů takového úsilí je Rimbaud. Nepochybujeme o pravosti jeho touhy ani velikosti jeho horečné vise. Avšak výsledky takových vítězství není možno podržet.

Karel Schulz napsal ve svém nedokončeném díle: "Umění je nejprísnejší řehole boží." Svědectví velikých básníků mluví k nám stejnou myšlenkou v nespočetné obměně symbolů. Tak význam krásna v životě člověka je po výtce ethický.

Nejkrásnější a nejpravdivější básně sdílely osud padajících hvězd. Slova, vyslovená do ticha, zanikla přehlušením mocnějších hlasů. Písmo bylo smyto deštěm. Zpěv doletěl k srdci dychtivého jako šíp do terče a nevrátil se ozvěnou. Mlčení, které dovršuje básnické dílo, dokonává je především na duši básníkově. Nejvyšší pravdy jsou výhradním jeho majetkem a jsou nesdělitelné. Poznání dostupuje do oblasti svobodných podnětů, které tvoří svébytný řád. Máme nesčetná svědectví tohoto vrcholení v neprojevitelnosti. Emily Brontë o tom napsala do svého tajného poetického zápisníku:

”To, co má duše v sobě nesla,
jen moje duše sama v sobě
by mohla říci —”

a Březina se vyznává svému příteli: ”Nejúrodnější doba v životě umělce jest doba jeho mlčení.” Tak i Valéry svědčí:

”V díle vidím prostředek k bytostné proměně toho, kdo tvořil . . .”

Tak prožitek básníkův je nejvýznamnější částí jeho díla. Jeho svědectví je kusé, znamená jen výsek z osamocенého a ojedinelého nazření, v němž zasadil svůj mlčelivý strom života. Jeho větve se rozklesnou na všechny strany a jeho koruna se zvedne k obloze.

Tak život se rozrůstá mimo nás, nad nás, daleko od nás.

Zraňuje nás svou velikostí, jeho obrysy nám způsobují závrat'. Každý z nás má svou velikost v obryse růstu, který ho obklopuje neviditelným, rozpínavým tvarem a který ho přesahuje do času a nad čas.

Každý z nás vleče své břemeno i sladkost neznáma ve své duši. Avšak vzdor světu, který je jeho světem, vzdor duši, která je jeho duší, vzdor nevysvětlitelnému, které jeho duše obsahuje, je jeho duše a jeho svět první ověřitelnou skutečností na zemi.

Básník volá: pojd'te a přistupte vy všichni, kteří jste jako já! Nemoudrý člověk však řekl: Odejďte vy všichni, kteří se mně chcete podobati!

Malý je okruh člověčenství, zbaveného Boha.

Tot' počátek vši beznaděje.

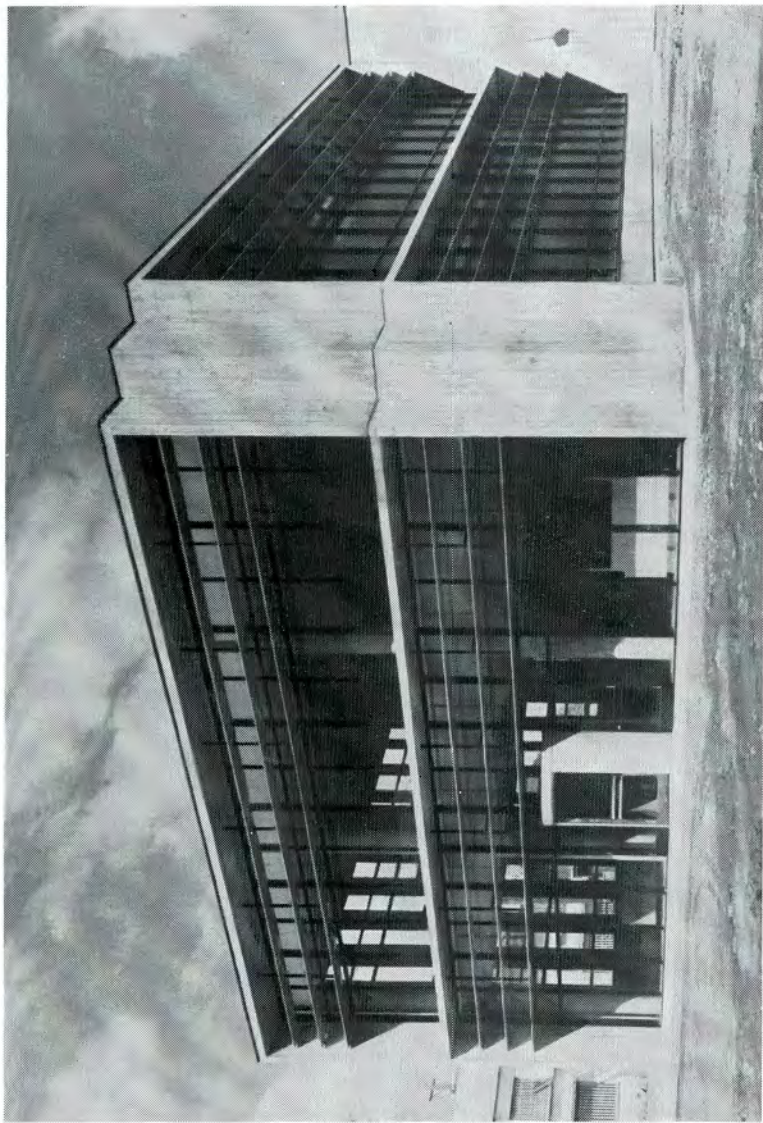
Tíže našich myšlenek směřuje k zemi a hledá v ní své upoutání.

Avšak básnický duch je tělesem, vrženým do prostoru.

Každé dílo je oslavou nenávratna.

Ale ti, kteří se vrátili —

Země! Země! — volali a radost jim planula ve zraku.

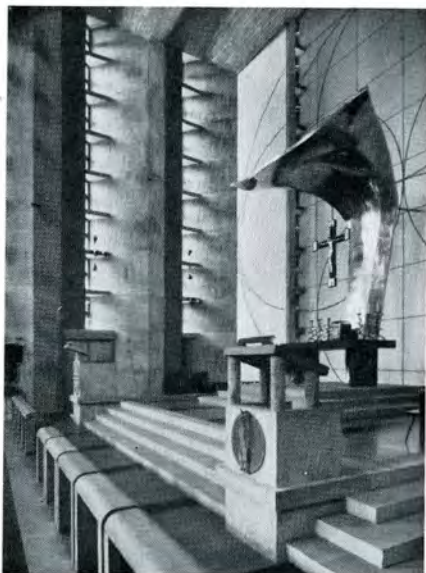
The First National City Bank of New York, Nagoya Office, 1953.

Antonin Raymond & L. L. Rada, Arch's.

Nippon Gokki Building, Tokyo.

Antonin Raymond & L. L. Rada, Arch's.

Catholic Church, Tokyo, 1956.

Antonin Raymond, Arch't.

Nikimoto Pearl Shop, Tokyo, 1952.

Antonin Raymond & L. L. Rada, Arch's.

Project of a Stadium, 1956.

Antonin Raymond & L. L. Rada, Arch's.

ANTONÍN RAYMOND

Narozen na Kladně 10.5.1888. Navštěvoval zprvu průmyslovou školu na Kladně, pak techniku v Praze. Jako 22-letý hoch přijel do Ameriky s 30 dolary v kapse, dělal vše možné, až se uchýtil v kanceláři architekta Gilberta, kde měl hned příležitost ukázat, co umí, na plánech pro Woolworth Building. V roce 1914 cestoval a maloval v Itálii, kde se seznámil také se svou nynější chotí Noemi a s její pomocí poznal v Taliesin ve Wisconsinu Frank Lloyd Wrighta — již tehdy největšího architekta v Americe. Tím splnil se jeho sen pracovat u tak velkého umělce, a jeho první samostatná práce bylo divadlo Vieux Colombier v New Yorku 1917. Za první světové války vstoupil do americké armády a byl přidělen štábu generála Pershinga v Evropě. Po válce v roce 1919 je opět v New Yorku a je Wrightem poslán do Japonska stavět hotel v Yokohamě. Od té doby dělí svůj život po 36 let mezi Japonskem a Amerikou a jak svědčí dílo vydané o něm v Japonsku, zapustil tam hluboké kořeny. Možno říci, že to byl právě Raymond, který založil moderní školu architektury v Japonsku.

Jeho japonské úspěchy znamenaly také vyšínutí na nejvyšší mety v Americe a jeho paláce, kostely, ambasády, kluby, obchodní domy a privátní sídla množí se po celém světě. Staví významné budovy na Filipínách, v Indii, v Koreji a řadí se tak mezi nejvyšší špičky světové architektury: Corbusier, Wright — Raymond. Jeho nynější architektonická kancelář v New Yorku patří mezi největší projekční kanceláře světa.

Raymondovo architektonické umění spadá do let dvacátých až čtyřicátých tohoto století — to jest do doby oproštění od klasiky linií i materiálu — do doby volání po světle. Beton dal možnost štíblosti linií — architekt přestal myslet v ciblách a myslel víc na světlo. Sklo, beton, aluminium, ocel. U Raymonda toto oproštění specificky ještě se sloučilo s elementy japonerie — které samy o sobě jsou také rafinovanou prostotou, byť nejvíc ve dřevě — ale sloučeny s betonovou kostrou dodávají jí vnitřního života. To je ten koeficient, který Raymond má navíc oproti všem ostatním, a on, Čech, stal se bezděky pojítkem stavebního umění Západu a Východu v tom nejširším slova smyslu.

V sedmdesátce, kterou slavil loni v máji — může se dívat s uspokojením po celém světě — neboť jeho ideje se množí v tisícových exemplářích všude. Ve všech zemích na světě znají architekti jméno Antonín Raymond.

Vladimír Vaněk.

POČÁTKY MĚŠŤANSKÉHO UMĚNÍ V XIX. STOLETÍ

(Jarmila Kubičková-Dvořáková je dcerou akad. sochaře Josefa Kubička. Již od dětství žila v úzkém vztahu s uměním a obrazy Kubištovy, Fillovy i Průchovy visely v její dětské světnici. Na Karlově universitě v Praze byla žákyní prof. Ant. Matějíčka, Jana Květa a prof. Růženy Vackové. Doktorát z dějin umění složila v roce 1946 a předložila habilitační práci o předčasně zemřelém českém malíři Jindřichu Průchovi z poslavíčkovské impresionistické generace. Byla referentkou Štencova *Umění, Volných směrů a Života*, literární kritičkou *Časopisu českých bibliofilů*, přispívala do *Cíle, Světa práce* a jinam. Po r. 1945 byla asistentkou v Ústavu pro křesťanskou archeologii prof. J. Cibulky, vynikajícího českého uměleckého historika. Dnes žije na Long Islandu v U. S. A. — Red.)

Předmětem naší pozornosti jsou skromné začátky umění v prostředí měšťanského občana první poloviny XIX. století. Shledáváme je často jako výtvary mezi uměním a řemeslem, spojené s předmětem denní potřeby — či hovíci nenáročnému, ale dosud nezkaženému vkusu mladého třetího stavu. Pokusíme-li se vysledovat prostředí, z něhož vyšly, jeho původ i obsah po stránce hmotné i duchovní, dostaneme obraz nadmíru poutavý, který si na příslušných místech doložíme dvojím materiálem z první poloviny XIX. století: drobnou podobiznou a ozdobným reliefem z bytového zařízení.

Tato nepatrná dílka dovolí zkoumati vznik slohových odstínů a jejich složení daleko přesněji než pronikavě tvůrčí umění, které se vždy do jisté míry vymkne z proudění doby. V poloze měšťanského umění-řemesla máme co činiti s prací ponejvíce anonymní, nevýrazné kvality, která však názorně odráží mechanismus slučování a kombinace přejatých kulturních celků, oživení dávno zasutých prvků, jejich dobovou interpretaci i chybný výklad. Někdy tu v převrácené a zkomolené podobě prolne prastará původní souvislost, prozrazující skrytá sepětí a základní celistvost národně odlišených kultur.

Slohovou základnu pro počátky měšťanského umění tvoří návrat k antice, zvaný úhrnně *klasicismus*, kterým zahájil evropský vývoj v XIX. století řadu historisujících exkursů do minulosti. Období zdánlivě jen eklektické a jednotvárné má svůj časově i místně rozdě-

lený vývoj. Vzniká a formuje se pod vlivem duchovního dění celé Evropy ve Francii, spadá do doby Velké revoluce, klene se jako umělecký a životní sloh nad pohnutým časem nástupu měšťanského stavu. Klasicismus se připravuje již v předrevoluční druhé polovině XVIII. století, předjímá tak příchod revoluce, je slohem Directoire i Napoleona imperia a doznívá v zdrobnělém měšťanském umění dlouho do XIX. století, ba v některých rysech vstupuje i do lidové tvorby. Je produktem stavu, jehož prvotní občanské ctnosti i ideály ztělesňuje. Během bezmála stoletého vývoje, rozkvětu i úpadku, prodělává klasicismus několik větších proměn a prochází řadou jemných rozvrstvení. Rozumovým základem a záměrným úsilím o společenskou reformu, které podněcují umělecký vývoj, se odlišuje od předchozích dob, obračejících se pro formální poučení k antice. Renesance i klasické sklony francouzského XVII. a XVIII. století před rokokem se inspirovaly na antice z výtvarného citu a potřeby, zatím co klasicismus XIX. století byl podnícen více převratnou vůlí než bezprostředním výtvarným zájmem.

Klasicismus chce připodobnit život obrazu, který si utvořil o antice z nesoustavného poznání bez výběru, jak je dodávaly první vědecké výzkumy rodící se klasické archeologie, objevné vykopávky v Herculanu a Pompejích, četba a studium antických autorů i potřeba změnit společnost. Tak vyrostl vzor antiky pro příští revoluční živel, tak unikala do antického prostředí rozkládající se rokoková aristokracie. Občan se obíral představou římské republiky, k níž připojil anglickou myšlenku demokracie. Rokokový fin de siècle viděl v antické životní i formální prostotě východisko z hroutícího se složitého světa. Pěstoval pastorální idylu a návrat k přírodě, podnícený J. J. Rousseauem, v antickém přestrojení, užíval pro výraz sentimentálního smutku prvků z římské sarkofagové a náhrobní plastiky a inspirací starověkými zříceninami. V předrevolučním *anticismu* je silně zdůrazněn pesimismus končící epochy, který se udržuje po celé trvání slohu a nachází shodné ladění v romantické literatuře první poloviny XIX. století.

I když oficiálně vládne ještě v druhé polovině XVIII. století rokoko, duchovně i v řadě malých proměn současné nálady se chystá nástup klasicismu. Slohová reakce a únava z rokoka se kryje se společenským vývojem.

Tak v zemi revoluce! V Anglii a Německu se upíná historismus k středověké gotice a je zaměřen výrazně nacionálně. V podstatě jde o místní předvoj romantismu, který se šíří Německem, Rakouskem a

Čechami a vydává v době *biedermeieru* až groteskní svědky svého spojení s klasicismem v předmětech bytového zařízení.

Rokoko odkazuje občanu módní zálibu v bibelotech, mezi nimiž je vedle porcelánu rozšířena drobná podobizna všeho druhu, která se rozrostla vedle monumetálního portretu zprvu jako hříčka aristokratických vrstev, koncem století jako typický měšťanský produkt. Podobizna vychází vstříc stoupajícímu sebevědomí občana, vyhovuje mu skromným vypravením i cenovou dostupností a vykonává pro něj všechny funkce pozdější fotografie.

Revoluce končí rázem pozvolné umírání rokoka, přebírá jeho hru s antikou, rozvíjí *občanský klasicismus* a činí jej oficiálním slohem. Duchovním příkladem se stává vedle mravních ideálů římské republiky spartánská jednoduchost a tvrdost, móda à la greque obklopuje člověka nové doby od šatu a bytu, na umělecký vzor povýšeny Řecko a Řím, pochopené a vyložené vzdělaným revolučním občanem.

Objevuje se také heslo "umění pro lid" a probíhá první pokus o vědomou "socialisaci" umění.

Zmíňme se nyní jen krátce o antických zdrojích klasicismu: působí především v nesoustavné řadě *římské umění*, většinou ve vrcholné fázi vývoje a v první etapě římského baroka i exotismu. Řecko, až na malé výjimky, zasahuje prostřednictvím římské interpretace a kopie. Římské umění, svou povahou syntetické, obsahuje v sobě předcházející starověké kultury: proto pozorujeme v repertoiru klasicismu silné vlivy Egypta (nábytek, dekorace), Mezopotamie (dekorace) atd. Klasicismus nemá představu o barevnosti starověkých kultur, odvozuje vedoucí bílou z barvy kopií a z mramorových fragmentů architektury. Zaměřen hlavně na plastiku, vyzvedá linii a tvar nad barevný element. Kromě římské interpretace antiky účastní se na formální skladbě klasicismu i jeho renesanční a manýristický převod. Italský manýrismus zachází totiž s antickým dědictvím poněkud obdobně jako klasicismus: upravuje jeho tvarové bohatství v obecný zdobný systém všech hmotných projevů života, zařazuje jednotlivé prvky do nových souvislostí a porušuje jejich původní význam. Připojíme-li k obsahu občanského klasicismu celou šíři duchovních problémů, které hýbaly Evropou v revolučních letech, vystoupí jako útvar mnohonásobně složený z částí ve své podstatě již skladebných.

Když se dědicem revoluce stává — diktátor, který svede lidové síly do výbojných válek, rozvíjí se klasicismus do plného formálního bohatství. Je povýšen na reprezentační napoleonský styl — *empire* — který poutá k antice příkladné uskutečnění vyspělé císařské myšlenky.

Empire se štěpí v podstatě na dvě větve: jedna z nich obléká královský purpur a hermelín, užívá drahého dřeva, bronzu, mramoru a slonoviny. Oblíbená bílá barva dostává zlatý dekor. Druhá větev vede styl do měšťanského prostředí a utváří jej k jeho užitku a pohodlí. Vnitřní jednota empiru však trvá, i když se rozchází v nákladnosti provedení. Císař — povýšenec s tlupou příbuzných a přátel — vynáší k císařskému trůnu mnohé z měšťanského ovzduší a dává příklad celé společnosti. Empire se šíří z Francie po celé Evropě a zapouští někde — na př. v Rusku — hluboké kořeny. Do Čech, kam pronikaly světové události jen nepřímou, je prostředkován sousedním Německem a Rakouskem — Drážďany a Vídní. Venkovský lid žije v Čechách dosud z barokního a rokokového dědictví, klasicismus se uvádí jako měšťanský sloh a provází hospodářské a kulturní povznesení mladé vlastenecké buržoasie. Praha, bývalé královské město, trvá v maloměstském klidu. Není téměř monumentálního umění a nový sloh se vyžívá v malém životním standardu pražských obyvatel. Empire je přizpůsobován a měněn podle potřeby: stýká se se staršími ohlasy, silně zakotvenými v lidu, z něhož pochází většina měšťanů, kříží se s gotickým historismem a počínající romantickou náladou. Kvete kult přátelství, památníků a drobných souvenir — vzpomínkových dárků — mezi nimiž na prvním místě je právě — podobizna.

Proto se nyní podívejme blíže na druhy a vývoj drobné podobizny. Její nebyvalý rozmach souvisí s rozšířením klasicismu a je podmíněn účastí vrstev dosud nenasyčených uměním. Podobizna má svou společenskou funkci zvláště za napoleonských válek, kdy mnoho rodinných členů bylo od sebe odloučeno. Možno ji pokládat za nejrozšířenější projev počínajícího měšťanského umění. Drobná podobizna se dělí na miniaturu, siluetu, sochařskou plaketu a intaglii v kameni a ve skle. Později přibude voskové poussée, o kterém se ještě zmíníme. Hledáme-li typové kořeny drobné podobizny, upozorníme především na antický profilový obraz na kameji, gemmě, medaili, minci atd. Klasicismus aktualizoval tento prazákladní vzor profilové podobizny od antiky a doplnil jej příkladem renesanční plakety a miniatury. Podobizna antického typu má ovšem oslavnou idealisující tendenci, zatím co zásah měšťanského zákazníka klade důraz na vystižení podoby a realistickou přesnost společenského zařazení portretovaného, které se odráží v šatu. Tendence k realismu se tu uplatňuje především, jako udávala tón malé měšťanské podobizně XVII. století v Holandsku. K ní přichází přísné "antické" vybavení celku a výtvarné prostředky, odvozené převážně z rokoka. Shodné realistické snažení v okruhu

vrcholného klasicismu vystupuje i ve vysokém portrétním umění, na př. u Davida a Ingra, jejichž komponované obrazy jsou veskrze idealisované. Snad nejrozšířenější způsob portretování představuje *miniatura*, která má dávný původ v iluminovaných rukopisech, odkud se odpojila po rozšíření knihtisku. Žila pak samostatně v renesanci, baroku a rokoku, vycházela výtvarně ze zmenšení monumentální podobizny a nenabyla větší samostatnosti. Její rozkvět nastává od konce XVIII. století, kdy za úpadku a zchudnutí aristokracie nahrazuje monumentální podobiznu a šíří se i do bohatších středních vrstev. Teprve tehdy možno mluvit o jejím speciálním výtvarném zpracování, které vede k intimnímu vypravení komposice, přesné linii a čistému drobnohlednému provedení ve všech částech. Miniatura je nejbližší vysokému umění, ale vedle známých malířských jmen pomáhají zdolávat velkou poprávku i řady méně dovedných, někdy jen řemeslných anonymů. Provádí se nejvíce na pergamenu, papíře, slonovině a porcelánu kvašem, akvarelem a olejem. V oblasti chudších příslušníků středního stavu nahrazuje miniaturu *silueta*, která představuje první pokus o mechanickou podobiznu. Kresba stínem přichází koncem XVIII. století velice do módy: každý chce mít svou siluetu a leckdo se o ni pokouší. Pro takové amatéry vycházejí knihy návodů. Silueta zachycuje černý profil, který bývá doplněn výraznými detaily účesu a šatu a obklopen ornamentálním rámcem. Vystřihuje se a nalepuje, nebo se kreslí na papír, často na sklo se zlatým pozadím, do něhož se ryje ornament. Silueta opouští okruh vysokého umění, zůstává módním dobovým produktem, který má více kulturně-historický než umělecký význam.

Sochařským protějškem obou uvedených typu je *portrétní plaketa* v různém materiálu, hojná rovněž od druhé poloviny XVIII. století. Celá plaketa nebo jen profil, aplikovaný na jiný materiál, zůstává někdy pamětním dokladem — a tu se přidružuje zkrášlující idealisace — nebo je přímo objednanou podobiznou, která dbá na realismus podoby. Materiál je rozličný: najdeme plakety v kovu, u nás v oblíbené litině, profily v alabastru, mramoru, biskvitu, sádře, bílém vosku i dřevě. Empirové tendence vystupují ve zdůraznění čistě bílého profilu na tmavém podkladu. Takových drobností existuje velmi mnoho, ale jen zřídka vystupuje podoba určitěji z plošné schematisace do realistického plastického tvaru. Jako v miniatuře, leží vedle sebe díla vysokého umění a řemeslná výroba, hlavně v plaketách oficiálních osob, rozmnožených pro obecnou potřebu.

Antický pravzor napodobují malé reliefy, ryté do kamene na způsob

gemm a lité do barevného skla, které opakují mythologické výjevy a neosobní idealisované profily.

Malovaný, siluetový či plastický ovál s podobiznou se klade jako výzdoba na předměty denního života: medailony se vyskytují na koflicích a sklenicích, ve špercích, na tabatěrkách, ve výplních nábytku, na stinidlech, zástěnách atd. Především ovšem pokrývají drobné podobizny společně s rytinami, litografiemi a amatérskými akvarely stěny empírového pokoje.

Všechny zmíněné typy podobizny přecházejí i do další fáze měšťanského stylu prostého života, *biedermeieru*, který je poslední etapou a proměnou klasicismu. Je domovem ve středoevropských zemích malých občanů, kde odlesky literárního romantismu vytvářejí citový — až sentimentální život idylického charakteru. Biedermeier se šíří z Vídně po Rakousku, Německu a do Čech. Proti reprezentačnímu rázu empiru zastupuje sloh dokonalého pohodlí spokojené měšťanské domácnosti, která vchází opět do normálního života po dlouhých válečných letech, jež rozkolísala celou Evropu. Mešťanstvo bohatne a jeho byt se stává předmětem zvýšené péče. Prosté empírové tvary bytového zařízení jsou uzpůsobeny anglickým smyslem pro pohodlí požadavkům nového luxusu. Nábytek čistých forem zdobí zlatené reliefs — ale také gotisující ornamenty. Na scénu vystupují náznaky dvou nejnovějších proudů: záliby i formální proměny druhého rokoka a první červánky realismu. *Druhé rokoko* probouzí opět zálibu v bibelotu, který plní hladké plochy nábytku. Počínají se sbírat starožitnosti, oživuje zájem o barvu, chladnou bělobu nahrazují pastelové tóny, je oblíbena nástěnná dekorace, které vtiskl Josef Navrátil pečeť vysokého umění. *Realismus* se hlásí v současném malířství, hlavně v portrétu a krajině, a odtud vyzraňuje do drobné podobizny, jejíž obliba trvá. Duchovně provází tyto slohové náznaky *národní probuzení*, kdy romantické myšlenky převádějí zájem od antiky k minulosti vlastního národa, ke středověku a náboženským citům.

Antické formy končí tedy v seriové výrobě, která se neostýchá použít kdysi posvátně vázaných pojmů na nicotnosti: tak opakují sloupkové hodiny schéma sloupové antické architektury, karyatida klesá na nosiče svícnu, ze sfingy se stává kalamář! Tak vcházejí antické formy do obecného užívání posledních řemeslných i průmyslových výrobků.

Na zrcadlech, sloupkových hodinách, na čele komod, sekretářů a skříní nacházíme štukové, bronzové, litinové *ploché reliefs*, které

jsou většinou pozlaceny. I ony dokládají seriové zřemeslnění klasicistního inventáře do běžné figurální dekorace, která prošla mnoha fázemi formálního sestupu a dávno již ztratila vnitřní obsah. Dnes je chápeme už jen jako ozdobu a zapomináme, že v antice měl každý tvar svůj význam a s ním byl přejat dalšími věky. Lineární, často velmi schematické rozvedení figurálních výjevů do plochy, které ve tvaru obsahuje i renesanční výklad antiky, vede však k původním pravěkým zdrojům, odkud čerpala před klasicismem i renesance. Tímto pramenem jsou stély a ustálené motivy antického náhrobního sochařství, z nichž vyšly výjevy, které na cestě staletími ztratily jasné vědomí prvního obsahu. A tak zdobí jako zapomenuté *memento mori* hodiny, odměřující člověku neúprosně čas a na zrcadlech promlouvají ke zhlížející se ženě — jako *vanitas*. Původní význam se dávno vytratil a dekorace se přenesla i na jiná místa, ale okřídlený *genius* smrti, oltáře a nepochopené obětní výjevy prozrazují východisko. V symbolice antického původu setkaly se kolem plynutí času a zániku renesance, barokní alegoria, předrevoluční záliba v hřbitovních atributech a romantický kult smrti. Naznačený rodokmen reliefů z bytového zařízení, na oko jen zdobných, dává nahlédnouti do složitosti, jejímž výsledkem je někdy jen prostý zjev.

Ani v *biedermeieru* neklesla obliba podobizny a všechny typy, s nimiž jsme se výše setkali, se rozvíjejí početně dále. Ve formě překvapí však zvýšený realismus, který někdy dostává zcela novou neslohovou civilní podobu. Tento realismus existuje i ve vysoké podobizně, kde zatlačuje slohové znaky u Němců (na př. P. O. Runge, Fr. A. Tischbein) a u našeho Ant. Machka. Jednoznačně realistické tendence vytvářejí u nás poslední výběžek drobné měšťanské podobizny: barevné voskové *poussée*, provedené buď celé ve vosku nebo kombinované s látkovými šatečkami. Přechodný tvar mezi sochařstvím a malířstvím, který tu je výslednicí silného příklonu ke skutečnosti, uvádí neomylně na stopu jeho původu, je to zlidovělá samorostlá odnož drobné podobizny, která se vyskytuje hojně v menších venkovských městech, kde vzniká úzké soužití s prostým lidem. I kostýmy některých *poussée* ukazují na vysloveně maloměstský, až venkovský původ portrétovaného. Z měšťanské drobné podobizny zůstává přesné profilové umístění, vnější úprava v rámu a za sklem, i aplikace *poussée* na zadní látkovou plochu. Lidový živel přivodil pro slohový projev neorganické spojení materiálu, které je běžné lidovému umění a neleká se obléci figurku z barevné hmoty do přesně vypracovaného obleku, dát jí skutečné, vlasy, doplňky z papíru atd. V technice pro-

vedení tušíme souvislosti s voskovými figurami Panny Marie, Jezulátka atp., které se ukrývaly pod skleněný zvon. Byly formovány za tepla velmi dovedně z tenkých plátek barevného vosku, při čemž jemné vlnky vlasů, trávy a j. vynikaly protlačáním vláčného vosku sítkem. I některá naše poussée mají vlasy, řasy a krajky provedené tímto způsobem. Oblečení do látkových šatů, které zlidovělý umělec či maloměstský objednavatel necítil jako neslohové, vede do kostela k oblečeným figurkám, ale i do betlémů, mezi loutky, hračky, prostě všude tam, kde se na figurky kaširovaly jako nutná součást uměleckého výrazu šaty ze skutečných látek. Napořád překvapující u těchto drobností je jadrný, přímo skvělý realismus, modelující tváře.

Tak jsme se dostali na konec vývoje drobné podobizny. Počátkem čtyřicátých let ukončuje u nás její rozmach příchod *daguerrotypu*. První daguerrotypy jsou aranžovány a kolorovány po vzoru miniatur, řadí se dokonce mezi umění a vystavují se na malířských výstavách. Rozšíření daguerrotypu a potom fotografie nahrazuje pro příště v širokých vrstvách potřebu drobné podobizny. Vykonavše v širokém rámci cestu od antické gemmy s profilem císaře k voskovému poussée českého maloměsta, uzavíráme své zkoumání. Uvědomili jsme si hloubku a složitost obsahu klasicismu i jeho význam: *přiblížil antiku z časové i prostorové dálky až do nejprostších věcí denního života*. Svedl ji s její výše až do lidových vrstev. Obecné povědomí obsahu antiky a běžná představa o ní — se všemi klady i vadami — byla až po naše dny určena právě klasicismem. Jím prošlé antické tvary žijí ještě stále kolem nás. Z měšťanského prostředí, které bylo vlastním nositelem klasicismu, sestupují klasicistní formy i pojmy do lidových vrstev a uplatňují se místy i v jejich tvorbě. Ve zkoumání, které jsme podnikli, jsme se neomezili na vysoké umění, umělecké řemeslo, měšťanskou či zlidovělou tvorbu: každý objekt byl především hmotným svědkem nesmírného vnitřního života, prolínání a složitosti, který je dokládal.

Adolf Mokřý:

JACÍ JSME

Bylo dobré, že "Sborník" zahájil rubriku diskusních námětů úvahou na toho thema, neboť je velmi potřebné občas se podívat do zrcadla. Ovšem do takového, které správně obráží, z rovného skla a s amalgamem bez slepých okének. Obávám se, že zrcadlo Zdeňka Sudy takové není, protože v nejednom směru zkresluje.

V tom, že nikdo nemá práva klást Čechům maximalistické mravní požadavky, jak se stalo za maďarského povstání a po něm, Suda má pravdu. Z toho nás hlava bolet nemusí. Není národa, o němž by druzí neříkali, že se tak či onak měl či neměl chovat. Pokud jde o Maďary a Poláky, my Češi si právem můžeme povzdechnout: kéž by se 1938, kdy byla v sázce naše svoboda, Poláci a Maďaři byli chovali tak, jako Češi 1956, to jest, také se jen dívali.

Sudovo tvrzení, že jsme si sami zavinili, že se na nás kladly a kladou zvýšené požadavky, protože jsme se stavěli "na piedestal mučedníků, bojovníků proti všem, kazatelů a karatelů", což vše prý bylo výhradně naší výroby, však zcela neobstojí. Nejsme tak příliš odlišní od jiných ani sklony k sebechvále, ani jejím odmítáním. Stačí se podívat na sousedy. Polská literatura spíše českou v tomto předčí, než aby za ní zůstávala pozadu. Maďarské "Extra Hungariam..." nepřestává znít od Košutovy propagační návštěvy v Anglii roku 1851. A Němci?

Za druhé pak posuzovali nás i jiní, na základě svých vlastních pozorování a zkušeností, a shledali mnohé, co Suda nechce vidět. Je jich úctyhodná řada od Aenease Sylvia až za Ernesta Denise, jehož doslov k "Čechám po Bílé hoře" může sloužit jako dobrý příklad objektivního hodnocení národa.

Zdeněk Suda má za to, že se český nacionalismus "zrodil" až na konci osmnáctého století, jako plod historismu, historického romantismu a filosofie dějin. Snad "obrodil" či "znovu rozkvetl", neboť český nacionalismus — a to velmi vyhraněný — je poněkud staršího data. Nepůjdu až k Dalimilovi, doufám, že stačí vrátit se pro svérázný příklad k panu Mikuláši Dačickému z Heslova.

V této souvislosti dostal se Suda k bitvě na Bílé hoře, jejíž výklad důležitosti prý romantismus deformoval a tak deformoval i politické myšlení české.

— Bílou horu můžeme posuzovat s různých hledisek. Že státně-politicky znamenala ve svých důsledcích konec české samostatnosti, k tomu ani romantismus sebe romantičtější nemohl nic přidat, ani z toho nic ubrat. Znamenala však cosi i jinak. A tu popřejme sluchu třeba Josefu Jugmannovi, který v "Historii literatury české" z roku 1825 praví:

"Maxmilian (vévoda bavorský, spojenec Ferdinanda II.) pak do Prahy vtrhnul, a knížete Lichtenšteina místodržitelem království ustanovil, do Bawor se odebral, kamž 1500 vozů pokladů a skvostností českých zaveztí kázal. Učitelé Karolinští, sami nekatolíci, ve třech dnech z Prahy vypovězeni, z odbojné strany mnozí u radnice Staroměstské stínáni, jiní na stacích trestáni, vyhánáni; list majestátní zrušen, fary kněžními katolickými osazeny, universita Jesuitům vrácena, nekatolíci všickni bez rozdílu ze země vypovězeni. Mnozí z nich na oko přešli k náboženství katolickému, ale 36 000 rodin, mezi nimi 1088 panských a rytířských vystěhovalo se do Prus, Brandenburku a do Sas, až i do Ameriky (Kwakerowé). Na prázdná místa hrnuli se cizozemci, a znamenitau část země osadili, kdež na díle po dnes bydlí . . . Celý národ v krátkém 15 let času předělán a obrácen . . . Země vystěhováním nekatolíků a třidcitetau wojnau zpustla. Balbin, který se diví, že po tolikých wypowiedáních, zábojích, autocích, pleněních ještě vždy obyvatelů něco zůstalo, dokládá, že sedláci často nemajíce potahu, sami k pluhu se zapřahali, a že polonazí chodili téměř, chléba žebrajíce. Stawowé čeští až do r. 1620 udělali zákony, zawírali smlauwy se sausedními národy, ustanowowali daně, udělowali šlechtictwí, chowali swé vlastní wojsko, wolili krále, neb aspoň, když otec na syna korunu přenéstí chtěl, o powolení tázáni a žádáni býwali. Wšecky tyto přednosti ztratili w tomto čase. Wojenský duch cele utuchl. Čechowé, bywše až potud smělí, neohroženi, ctižadostiwí, odwážní, nyní mužnosti, národní hrdosti a odwahy pozbyli . . ." Stejně bylo na Moravě.

Jak vidno, romantik Jugmann se omezil na strohý výčet faktů, které samy o sobě, nebo svými důsledky, znamenaly národní neštěstí. Vina českého romantismu — chceme-li tomu tak říkat — nespočívala v tom, že Bílou horu a její následky zkreslil. On je jen souhrnněji a důrazněji konstatoval. Co se mu dá vytýkat a co mu také vytýkáno od začátku bylo, je, že s myšlenkou na odčinění následků Bílé hory spjal kopii všennemectví, přelud všeslovanské vzájemnosti — a ve svých nečetných výstřelcích i přelud všeslovanské politické jednoty.

Zdeněk Suda tvrdí, že "moderní české politické dějiny jsou plny nadlidských pokusů o nemožné cíle", z nichž za základní a nejdalekosáhlejší pokus o nemožné má české úsilí "odčinit Bílou horu". Tato formulace prý pochází až z konce minulého století. České národní obrození prý chtělo navázat na dobu před válkou třicetiletou. Toto hnutí na sklonku existence rakousko-

uherského soustátí neobyčejně sesílilo a bylo prý paradoxní, neboť jsme jim chtěli k rudolfinské epoše. Jako konkrétní politický cíl bylo absurdní. Typicky česká byla prý křečovitá snaha vymazat ze svých dějin přes dvě století při historickém odůvodňování národních požadavků. Na této základně prý stála celá česká politika v předvečer první světové války.

Suda má za zajímavé, že T. G. Masaryk, "který podstatnou část své historicko-filosofické badatelské dráhy zasvětil také hledání duchovních tradic původu předbělohorského, první obrátil český zájem do přítomnosti a nejbližší budoucnosti. To byl téměř koperníkovský obrat a zůstane pravdou, že Československá republika mohla obstát, jen pokud rostla z masarykovských kořenů. Na státoprávně-historických základech se žádný moderní stát, života schopný, budovat nedá." Tím vším podepírá Suda své tvrzení, "že nadlidstko úkolů, které jsme si kladli, spočívala spíše v jejich nelogičnosti a neřešitelnosti, než v jejich rozměrech".

Je obdivuhodné, kolik nesprávnosti a nepřesnosti — je jinou otázkou zda bezděčně či záměrně — se Zdeňku Sudovi podařilo vtěsnat do nemnoha řádků.

Slova o Bílé hoře ve smyslu "odčinění" zazněla poprvé veřejně z českých úst na první politické schůzi v Praze, 11. března 1848. Pronesl je Karel Sabina, když byly schváleny články petice k císaři Ferdinandovi V., které také jasně svědčí, co bylo míněno "odčiněním" nebo "napravením" pohromy bělohorské. Ústavně-politicky byla petice ve shodě s dřívějším úsilím stavovské oposice, kterou vedl Němec, hrabě Bedřich Deym, a k němuž daly podnět ústavně-politické úvahy o Rakousku už od konce století osmnáctého, jejichž autory byli vesměs Němci smyšlením. V tomto smyslu se požadoval pro království české návrat k obnovenému zřízení zemskému z roku 1627 a k ustanovením pragmatické sankce z roku 1713, tedy ke státoprávním aktům až pobělohorským, Habsburky soustavně porušovaným a oklešťovaným. Politicky se nikdo nesnažil navazovat na doby před válkou třicetiletou nebo na rudolfinskou epochu.

Snahy národně-jazykových obroditelů se ovšem do časů předbělohorských obracely, právem, správně a bohudík. Dvě století pobělohorská žalostný úpadek české literatury i řeči proti ryzosti jazyka bible kralické. "Odčinění Bílé hory" v tomto směru zůstane nehynoucí zásluhou Dobrovského, Jungmanna a Šafaříka, jimž i Zdeněk Suda musí být vděčný za to, že psal svoji úvahu češtinou oprostěnou od mnohého kazu doby pobělohorské.

A ve smyslu náboženském? Je těžko zjistit, zda autoři petice "Svatováclavského výboru", začátku to moderních českých politických dějin, mysleli na "odčinění Bílé hory", nebo zda byli nesení proudem novodobé svobodomyšlnosti, když ve dvanáctém článku žádali "auplnau swobodu všech náboženských wyznánj". Pro první by mluvilo, že na příklad Jiří Poděbradský byl

zvolen pány z obou táborů a že vládl "dvojímu lidu". Patrně však jednali pod vlivem druhého, neboť náboženské spory v době obrození ztratily už dávno na ostrosti. Myslím, že zápis na přídeštní kancionálu selské rodiny na Vysočině, psaný za panování Františka I., vyjadřuje obecný názor na tento problém. Zněl asi takto: "Helwjskej Pán Buch a náss ge ten gedensameg Otec náss sprawedliweg a milosrdneg kereg wssech modlitby slyssj. To gen faláři magj giný wornáty. Gen aby byli dobrý k lidem." Ovšem, i velmi vyhranění katolíci z doby předobrozenské a obrozenské toužili po státně-politickém "odčinění Bílé hory" ve smyslu výše zmíněném. Řada katolických kněží má tu doplněk v katolických selských písmácích, jako Vavákovi, Dlaskovi a jiných.

"Odčinění Bílé hory" jako cíl české politiky nebylo ničím nelogickým, paradoxním a absurdním, jak myslí Suda. Má-li pravdu Ernest Renan, francouzský theolog a filosof, že politicky je pro národ nejdůležitější, aby se mohl upínat k ideálu svobody ze své historie — a myslím, že i Suda Renanovi za pravdu dá — k jaké době se měli Češi upínat? Tím, že autoři českého programu národně-politického, který byl založen na právu přirozeném, odvolávali se i na právo historické, jež právu přirozenému v ničem neodporovalo, žádnou nadlidskost úkolů si neukládali, ba projevíli velký smysl pro realistickou střízlivost. Na rozdíl, na příklad, od Poláků, neboť z Čechů nikdo na nějaký velkočeský program, který by ovšem se byl musel odvolávat k historickému právu českého státu z doby předbělohorské, ani nepomyslel. Co Češi žádali bylo, aby Habsburkové vůči českému národu plnili smlouvy, které s ním slavnostně uzavřeli — a které soustavně oklešťovali a porušovali. Žádat méně bylo nemožné, měl-li být národně-politický program vůbec formulován.

Cílem moderní české politiky, při různosti názorů na taktiku, bylo od Palackého až po Masaryka zfederalisované, národnostně spravedlivé Rakousko. Nebyl to však jenom český program, usilovaly o něj všechny národy soustátí proti Němcům a Madarům. A rozhodně nebylo vinou těchto národů, že s rozpoutáním první světové války byla pohřbena naděje, že Rakousko chce a může takovou federací být. Pro Čechy z toho nemohlo vyplynout nic jiného, než se upnout k Palackého varování: "Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm."

Masaryk, který tolikrát zdůraznil, že politicky navazoval na Palackého a Havlíčka, neprovedl žádný koperníkovský obrat. Jako všichni Češi byl i on pro Rakousko do té doby, dokud bylo možné v reorganisaci Rakouska věřit. Jeho výjimečnost spočívá v tom, že byl z prvních, kteří došli k přesvědčení, už dále věřit nelze, a že z toho vyvodil důsledky. Masaryk, jako duchovní vyznavač české reformace, se ovšem obracel do předbělohorských dob a právě on, aby podtrhl svoji spojitost s Palackým a Havlíčkem, se pokusil dokazovat, že i oni navazovali na husitství a bratrství. V tomto však rozhodně neuspěl,

zde bylo přání otcem myšlenky. A ani Masaryk nebyl proti historicismu jako zdroji poučení. Byl však proti zdůrazňování historicismu na úkor otázek sociálních a kulturních. Palacký-historik spatřoval v husitství úžasné vzepjetí českého ducha a to jistě právem. Proto se také tak rozhodně husitství ujal proti opravdu lživým a hanebným pomluvám. Fakt, že tyto pomluvy byly zahroceny proti Čechům vůbec a že prýštily ze zdrojů německo-katolických, vysvětluje prudkost i formy odezvy, kterou po desetiletí na české straně měly.

Za povšimnutí stojí Sudova zmínka, že "na státoprávně-historických základech se žádný moderní stát, života schopný, budovat nedá". Z toho, jak jí užil, musí vzbuzovat dojem, že podle Sudy Československo bylo založeno na státoprávně-historickém základě a že proto nebylo života schopné. Suda se dal zřejmě pomýlit tím, že podstatnou součástí Československa, které však na státoprávně-historických základech nevzniklo a jako takové ani vzniknout nemohlo, byly země koruny české, se svým státním právem Habsburky porušeným. Z toho vyplývá další Sudova nesprávnost, že "Československá republika byla kategoricky vyhlášena za pokračování českého státu ze 17. století". Těžko by Suda dokazoval, kdy a kdo si takto "kategoricky" počínal. To, že Československo se stalo dědičkou práv někdejšího českého státu, je věc jiná. A obecně: proč by stát, založený na státoprávně-historickém základě, nemohl být životaschopný?

V popisu první republiky snesl Suda další řadu tvrzení, z níž s každým by bylo možno polemizovat a vyvracet je. Pominu Sudovy názory na školní učebnice, legionářskou literaturu, "pokrokové řídící učitele", Slovensko, menšiny atd. a zůstanu pouze u dvou bodů, protináboženského boje a pak u Sudova zjištění, "že Češi nemají ještě demokracii v krvi".

Československo nemohlo být jiné než státem demokratických svobod, mezi něž zajisté patří svoboda náboženského vyznání, které musí být výlučnou záležitostí jedincovou. Na státu je, aby byl ke všem vyznáním stejně spravedlivý, a to v Československu bylo. Bylo samozřejmým, že v republice, kde tyto svobody platily de facto a ne, jako za Rakouska, mnohdy jen de jure, došlo v vývoji, který se dotkl do té doby privilegované církve římsko-katolické. Domnívám se, že Kamil Krofta v "Dějínách československých" velmi objektivně tento vývoj zhodnotil a správně poukázal i na jeho příčiny, mezi nimiž ovšem nemohl nevidět i postoj vysoké církevní hierarchie, nejen národu namnoze zcela cizí, ale přímo nepřátelské vůči jeho politickým snahám, i odezvu rozepře o význam husitství v životě národa, i poměrně značný náboženský indiferentismus, ovoce to tvrdě prováděné rekatolisace, spojené s rostoucím poněmčováním.

Suda má za to, že "rozmožnění sektářského kaleidoskopu o tak zvanou

československou církvíčku" a "organisovaný český atheismus" mají stejné prameny. Přehlédl, že u nás bylo dvojí "Pryč od Říma". Jedno atheistické, přenesené k nám z Německa a Vidně. A druhé, české původem, kterému však upírá náboženskost by bylo velmi nespravedlivé. Suda zcela pominul, že zakladateli československé církve byli v první řadě do té doby katoličtí kněží a kdyby se byl podíval na historii roku 1848, byl by shledal, že už tenkrát se mezi nižším českým klerem projevíly podobné tendence, které ovšem za tehdejších politických poměrů nemohly míti úspěchu.

Je pravda, že v prvních letech republiky ztratila u nás církve římskokatolická nemálo příslušníků, stejně však jen matrikových. Je však také pravda, že tento vývoj měl i pro ni svoje klady. To, že jejími představiteli se mohli stát Kordač, Stojan, Kašpar, přineslo dobré plody pro církve i národ. Suda nevidí, nebo nechce vidět, že právě za republiky politický vliv hnutí křesťansko-demokratického velmi vzrostl. Roku 1911 nemělo toto hnutí v Čechách ani jednoho poslance. A zcela pominul jeden velmi zajímavý fakt. Zatím co v českých zemích bylo katolicko-politické hnutí po všech stránkách spolehlivou oporou republiky, na Slovensku se stalo živnou půdou i pro zcela nezakrytou iredentu.

Politické těžiště Sudovy úvahy leží v konstatování, že "Češi nemají ještě demokracii v krvi". S ním spojil tvrzení, že jsme nacistickému náporu odolali ne "jako tradiční demokraté, uvědoměle vzdorující totalitě", nýbrž jako čeští nacionalisté. Je těžké vědět, jak má podle Sudy vypadat národ demokratů a který národ by on za takový označil. Není však těžké si zjistit, že pojem "vlastenectví", "národovectví", "uvědomělého česství" je nerozlučně spojen s pojmem demokratičnosti od doby, kdy otázka národně-politická se u nás stala záležitostí celého národa, nejen stavovských feudálů.

Od prvního českého politického programu, přes ústavní návrhy Palackého, v dobách aktivity či obstrukce na říšské radě a zemských sněmech, až do deklarací z doby první světové války nebylo politického směru, který by požadavkem demokratičnosti přímo nepodmiňoval uvědomělé národní cítění a smýšlení. Byly rozdíly v názorech, jak jí dosíci a v jaké míře či formě, ale v zásadě nebylo u nás jiné politické výchovy, než demokratické. Český smysl pro demokracii, to jest pro vytváření institucí s obecně a dobrovolně uznávanou autoritou, se bral cestou, která byla mnohdy vzorem i jiným národům a to nejen v Rakousku. Nemyslí Suda, že svazy územní i zájmové samosprávy české, hrající tak důležitou úlohu v životě národa, nebyly výrazem této snahy i školou české demokracie, uskutečněné za třeba nepříznivých podmínek? Národní divadlo, Ústřední matice školská, obranné jednoty, Sokol, Orel, DTJ., národní instituce vědecké, kulturní, osvětové, to vše vznikalo — a blahodárně působilo — z touhy demokraticky si spravovat svoje po svém.

A právě proto, že jsme si sami vytvořili tuto vlastenecko-demokratickou nebo demokraticko-národní tradici, mohly vzniknout i demokraticky vybudované legie i demokratické řády v nové republice, jež se vžily tak rychle a tak účinně, jako u málokterého národa. A proto jsme také nepodlehli žádnému totalitářskému svodu, dokud jsme nebyli svedeni na scesti těmi, o nichž jsme věřili, že nemohou býti než tradičními českými vlastenci-demokraty. Než, to je jiná kapitola.

Zdeněk Suda uzavřel, že "proti náporu totalitní propagandy stojí dnes Čech s výzbrojí, kterou mu z velké části dala katolická a rakouská výchova a do omezené míry zkušenost z první republiky". Není tomu tak. Stojíme tu dnes s výzbrojí, kterou kula tradiční česká politická výchova — žádné katolické ani rakouské nebylo — od počátku zaměřená proti absolutismu, totalitě, útisku a tíhnoucí k demokracii v tom nejširším slova smyslu.

Pavel Želivan:

NOVÁ ZAKLÍNÁNÍ

"Si nous devons aussi renoncer à trouver un sens quelconque au mot vérité, à la distinction du bien et du mal, du juste et de l'injuste, il n'est plus possible de vivre humainement. Je ne voulais pas d'une telle comédie. J'accepterais une vie douloureuse, mais non une vie absurde".

Raïssa Maritain

V prvním čísle II. ročníku Svědectví jsem četl zajímavou i myšlenkově dráždivou úvahu Jiřího Kárnety "... a okolky svými navraceje se vítr" o relativitě mravního hodnocení našich exilových situací. Myšlenka newyorského autora, svěže vyjádřená, mě zajímala předně proto, že odhruje splet' pseudoprotblémů a sahá dychtivě na etický a filosofický uzel lidského jednání. Snad mi byla i sympatická tím, že Kárnet dobře zahlédl nepopíratelnou potřebu "filosofie, která by byla automatickým pozadím", řekl bych: základnou, o níž by se mohla kriticky opřít naše mravní měřítka; tedy filosofie, "jež by znala zvážít naše dnešní dobro a zlo a vést nás stezkou pravou". Kárnet tuto filosofii, dostatečně novou a kritickou, nenalézá ani v sobě,

ani kolem sebe. To se může leckomu z nás stát. V nedostatku nové filosofie, přiměřené atomovému věku a vybudované v jeho perspektivách, v nedostatku relativistické filosofie, jak ji nazývá "zkusmo" náš autor, vidí Kárnet příčinu, "proč tolik lidí stojí bezradně před mravním problémem světové politiky". Snad podobnou bezradnost a prázdnotu myšlenkového světa zakusil na vlastní kůži, když začal psát "o svém dílčím problému", jenž spadá do otázek o mravní povaze světového politického dění a jenž se zabývá etikou našeho poměru k domovu a postojem domova k nám. Ani omlouvat se nemusel za to, že začal domněle sám zaplňovat domnělé filosofické vakuum a překonávat svou bezradnost tím, že sáhl až na kořeny skutečnosti a otevřeně si přiznal: "musím takto začít od Adama". Jít na kořen věci, začínat od Adama, vidět poslední a první příčiny bytí, života a myšlení patří k požadavkům každé filosofické úvahy. Jiří Kárnet vlastní nad to vypěstovalou jemnost v tušení a v pohledu na povahu otázek. Vidí, že naše vztahy k domovu a otázky "atomové diplomacie" se hustě a na první pohled chaoticky proplétají; že jejich obrysy, mosaikovitě rozložené po celém světě a po všech krajích lidského života, se propadají někam do tajemných hloubek bytí; že jejich vnitřní, ryze a tragicky lidská problematika nás vyzývá k posvátné úctě a k upřímné pokoře. Tajemství lidské existence a úzkostných slz nás napomíná a varuje, abychom nevnucovali násilně a diktátorsky své etické odhady, zrozené z pýchy a myšlenkového diletantsví, bolestí hnětené skutečnosti dějin, jejichž smysl a cíl neznáme anebo pro něž jsme slepí.

Všem snadným, absolutistickým soudcům nad jednáním národů a jedinců v naší nové, eticky často neprobádané a neurčené době, připomíná Kárnet velikost pokory: "Nehlásejme jen křesťanské milosrdenství ústy staženými bolestí a hněvem. Buďme soucitní a milosrdní nejdřív ve svých soudech nad lidmi" (36). Dodal bych: buďme opravdu pokorní, podívejme se na hranice a malátnost svých soudů, přiznejme si, že si často, třebaš ne vždy, nevíme rady s poznáním pravdy o dnešním dění. Pokušení zjednodušovat a domnívat se vidět celou skutečnost beze zbytku, pronikat až na dno všech lidských činů a vždy a všude určovat neomylně jejich mravní jakost, patří ke svodům i našeho věku. Jeho oběťmi se můžeme stát i my ve svých rozhořčených kritikách americké politiky, postoje Československa za uherské revoluce a rozhlasových stanic.

Pokora může také zakrtnět a zhrbatět, může se stát pokryteckým pláštěm osobní zbabělosti: nevidět, nepoznávat a nehájit pravdu, dobro, spravedlnost a řád. Když ze sebe někdo dělá universálního mravokárce celých národů a hází do jednoho odsouzení jejich chování v kritických dobách, máme právo bránit pravdu, zušlechtlou v pokoře, proti planému velikášství. Ovšem máme též právo a povinnost hájit pokoru a milosrdenství proti jejich zneužití. Jest-

líže se někomu zborčil mechanistický a materialistický názor na život a na člověka pod náporom nových kosmických a lidských situací, jestliže jeho nedostatečná měřítka, stmelená v zoufalství ztroskotanců z vědeckých pověr a nicoty, se najednou scvrkla a nejsou s to vyměřit metafysický a etický rozměr lidského bytí, nemá ještě právo proklínat pravdu a spravedlnost a odvolávat se na milosrdenství. Ne pokorné, nýbrž ustrašeně nestatečné je jednání toho, kdo při první překážce v mravním pohledu na svět se utíká do ulity relativismu. Je nespravedlivé, nepravdivé a povrchní, když při prvním konstatování "nevím, co si mám myslet" proklínáme absolutní mravnost a nazýváme její zákony "nepraktickými mravními poučkami z idylických dob" nebo ji zařazujeme do musejního oddělení pro magii jako "stará zaklínání".

Souhlasím s Jiřím Kárnetem v jeho ústřední myšlence, že totiž mravní hodnocení stejně jako i mravní jednání nežijí ve vzduchoprázdném protoru abstraktních světů, nýbrž že se pohybují v immanentní skutečnosti lidských dějin a nesou hluboké stopy jejich proměnlivosti. Souhlasím s jeho odsouzením laciného mravního absolutismu. Neberte mi však za zlé, že nemohu schválit Kárnetovo filosofické zdůvodnění jeho tése. Mohu se mylit v iterpretaci Kárnetovy myšlenky; ale tak, jak byla napsána a pochopena, udělala na mne dojem, že její autor se stal obětí absolutismu, jež odsoudil — že totiž zabsolutněl relativitu životního dění.

Kárnet se domnívá, že "nevlídní filosofové" neměnných morálních měřítek zůstali jaksi pozadu, zatím co skutečnost našich dějin jde docela jinou cestou. Připisuje jejich základní omyl okolností, "že odmítají vidět kontext mezi fyzickými a metafysickými fakty naší existence" — a proto soudí nový svět, nové chování národů zastaralými sudidly, která už přestala platit. Krátce: iluze "mnohých mezi námi" spočívá v nevidění zrelativisovaných myšlenkových kategorií. Roztříštěním atomu — praví Kárnet — se "rozpadl věk absolutních kategorií hmoty a energie a zrelativisoval tím zároveň provždycky i všechny ostatní kategorie myšlení" (35).

Relativistická filosofie Kárnetova dýchá ovšem zase absolutno. Jsme k němu nějak odsouzeni, nevyhneme se mu, jakmile zavádíme svou myšlenkou o první a poslední otázky lidského života. Slova "provždycky" a "všechny ostatní kategorie myšlení" znamenají, že filosofický relativismus převzal definitivně vládu nad pravdou a mravností, že prostě zabsolutněl. Ať už se stane v budoucnosti cokoliv, bude platná "provždycky" jen jediná pravda: relativismus. V tomto tvrzení vidím první a základní rozpor a tím i neudržitelnost relativistické filosofie. K popření nadčasově platných pravd a zásad používá Kárnet zase starých kategorií — a tím potvrzuje jejich nezbytnost a nevyhnutelnost.

Každý pokus zrelativisovat naše myšlení ve všech jeho polohách — a tím zrelativisovat i celé naše jednání — se koneckonců rozbíjí o nepřekonatelný paradox, vyjádřený ve zkratce už sv. Augustinem: "Si veritas non est, veritas est". Jestliže neexistuje pravda, pak existuje pravda — alespoň ta, že není pravdy.

Filosofické myšlení, chce-li si zachovat svou vlastní epistemologickou nezávislost a nestát se državou mytů nebo pokusných věd, musí se snažit zachovat si svůj přísně kritický charakter a uhájit si metempirické obzory. Je znakem, a přes všechny omyly a bloudění, konečně i vědomou hodnotou dnešní filosofie, že žádá od sebe kritické důkazy a vědecké ospravedlnění svých soudů a výpovědí o skutečnosti světa. Nemálo mě překvapilo, že jsem požadavek kritičnosti nejen nenašel, nýbrž ani nevytušil v Kárnetově úvaze, i když jsem s potěšením na první pohled poznal, že v ní pulsuje filosofická intuice hodná evropských myšlenkových tradic. Na Kárnetových výpovědích leží nějaký neuvědomělý dogmatismus. Nemůžeme přece pokládat Burnhamův výrok za důkaz, a ani Kárnet mu tento úkol nepřipisuje. A ještě méně můžeme pokládat za kritické ospravedlnění relativismu tyto věty:

"v Alamagordo (se) rozpadl věk absolutních kategorií hmoty a energie a zrelativisoval tím zároveň provždycky i všechny ostatní kategorie myšlení" (35).

"nedostatek nové, řekněme zkusmo relativistické filosofie, (která už ví, že hmota a energie a spolu s nimi všechny ostatní dosud přísně oddělené mravní kategorie, nejsou navzájem tak ostře vyhraněné, jak lidstvo chtělo věřit), je důvodem, proč tolik lidí dnes stojí bezradně před mravním problémem světové politiky" (35).

"bezpečně víme, že pro dnešní problémy a konflikty nelze ordinovat stará zaklínání a že nové vědění, které lidstvo přivedlo do slepé uličky atomové bezmoci a zároveň mu otevřelo perspektivy vesmíru, se musí zároveň nějak stát i integrálním podkladem nového morálního hodnocení našeho nového chování, jež nám bylo vnuceno novými podmínkami" (36).

Fakt, že "tolik lidí dnes stojí bezradně před mravním problémem světové politiky", nedokazuje oprávněnost a pravdivost relativistické filosofie. Dokazuje nanejvýš, že výsledky atomové a planetární fyziky prorazily úzký a zkrleslý mechanistický názor na vesmír a že tak zničily materialistická měřítka tolika lidí, kteří dnes stojí s prázdnýma rukama, srdcem a myšlením před mravním problémem nové civilizace. A budou před mravními a metafyzickými problémy našeho věku stát bezradně i se svou relativistickou filosofií,

kteřá snad na chvíli otupí a uchlácholí tázajícího se člověka, ale kteřá nemá moc zakázat mu, aby vyslovoval své "proč" a "odkud", "kam" a "jak" — aby se ptal na poslední smysl svého života a aby hledal první počátky světa, v němž žije, a aby měřil konečnost vesmíru. Relativismus je špatný lék na naše metafysické hledání, na naše pochyby, na naši bezradnost. Bezradnost se rozroste do neurčita, jestliže člověk přijme recept relativistické filosofie: "rozdíl mezi našimi volbami jsou nakonec jenom relativní"; a jako je relativní rozdíl mezi dobrem a zlem, mezi hodnotou a nehodnotou lidského jednání, mezi životem a smrtí, mezi bytím a nebytím.

Na začátku své uvahy Kárnet napsal, že rozpad absolutních kategorií hmoty a energie zrelativisoval "provždycky i všechny ostatní kategorie myšlení" (35); a zároveň se pokusil zrelativisováním rozumu a jednání získat bezradné srdce člověka a přesvědčit na novou víru i objávce toynbeeovských koncepcí. Zdá se však, že jaksi podvědomě couvl před všeobecným závěrem svých premis a že absolutní relativismus nezískal nakonec ani jeho. Kárnet zúžil a přistříhl ku konci své úvahy problém o mravní hodnotě dvou postojů naší politické situace: "sdílet doma osud s národem" anebo "odejít za hranice sdílet osud s naší společnou myšlenkou". Logičtější a důslednější závěr jeho etického relativismu je tvrzení, že "rozdíl mezi našimi volbami jsou nakonec jen relativní". Nejde tedy jen o dílčí problém "zůstat — odejít", nýbrž o mravnost lidské volby vůbec. Jde tu o volbu mezi komunismem a demokracií, mezi násilím a svobodou, mezi nenávisť a láskou, mezi bezprávím a spravedlností, mezi pravdou a bludem, mezi životem a smrtí, mezi bytím a nebytím. Jestliže smažeme absolutní rozdíl mezi bytím a nebytím, mezi dobrem a zlem, mezi svobodou a otroctvím, pak ovšem nám nezbyvá nic jiného než naprosto mlčet, zhostejnět ke všemu, k radosti i k bolesti — a stát se kamením, jak říkal už Aristoteles.

Dilemma "zůstat-odejít" není neřešitelné, jak by se mohlo zdát. Jenže musíme sáhnout na jeho srdce, odsunout empirickou tvář, kteřá zmátla Kárnetu. Zůstat doma či odejít za hranice jsou jistě dva protichůdné postoje. Jejich rozpor je však spíše na geografické, klimatické a psychologické rovině — není však nutně v oblasti etické. Abychom mohli vidět mravní hodnotu těchto dvou postojů, nestačí vidět jejich empirickou protichůdnost; musíme sestoupit k jejich nejvlastnějším důvodům a k posledním pohnutkám. Nestačí ani Kárnetův popis těchto dvou postojů: "sdílet doma osud s národem" — "odejít za hranice sdílet osud s naší společnou myšlenkou". "Sdílet osud s národem" neříká ještě nic o povaze slůvka "osud", které se stalo bohužel zaklínací formulí relativistické magie. Národní osud si představuje naprosto jinak komunista a jinak demokrat. Proto mravní hodnota volby "sdílet osud národa" závisí od lidské, mravní a koneckonců metafysické povahy národ-

ního "osudu". Podobně "odejít za hranice sdílet osud s naší společnou myšlenkou" neříká ještě nic o povaze oné naší společné myšlenky. Víme, že mnozí neodcházeli za hranice jen proto, aby lépe mohli bojovat za právo a svobodu, nýbrž že jejich pohnutky a cíle měly mnohdy mravně zápornou hodnotu.

Mravnost není zeměpis, mravní volby se nedají převést na hmotu a energii. I kdybychom tisíckrát překročili hranice na Západ a šli sdílet neurčitou společnou myšlenku a při tom neopustili oblast mravních pahodnot, lži a hmotatářství, zůstali bychom duchovně doma, spřízněni s těmi, kteří vidí v člověku jen náhodný shluk dialektických momentů hmoty. A třebaž většina Čechů zůstala — zeměpisně mluveno — doma, víme, že denně — mluveno eticky — překračují hranice, protože vidí osud svého národa nerozlučitelně spjatý s kulturními hodnotami Západu. Každý tichý protest proti násilí, každé otočení radiovým knoflíkem na rozhlasové stanice Západu je mravní volbou, je překročením mravních hranic, je vyznáním víry v absolutní svět mravních hodnot. A naopak. Každá pochyba o hodnotě svobody, každý pokus o zrelativisování dobra a zla, pravdy a bludu, spravedlnosti a bezpráví je etickým návratem přes hranice a uznáním světa násilí, otroctví a nicoty.

Z d e n ě k S u d a :

PODMÍNKY ČESKO-NĚMECKÉHO DIALOGU

Nedávný rozhořčený protest organizace německých vysídlelců z československého pohraničí proti rozhodnutí jednoho váženého německého vědeckého ústavu, který udělil vyznamenání Bohuslavu Čelovskému za jeho dokumentární studii o Mnichovu, znovu připomněl, že "zakopaný pes" mezi Čechy a Němci i nadále rozmnožuje seznam těžkých současných politických problémů, jež čekají na své vyřízení. Dá se však vyřídit, a jak? A dá se vůbec něco k jeho vyřízení podniknout dnes?

Za minulých deset let tento problém střídavě nabýval a znovu ztrácel na své aktuálnosti — a tak tomu bude patrně i nadále, dokud exil bude exilem. Proměnlivou veličinou je však jen pro československý exil; objektivně se jeho význam nezmenšil od chvíle vypuzení našich bývalých spoluobčanů z Československa. Proto se jím zde chceme zabývat, i když si uvědomujeme, že právě v tomto okamžiku je v tak zvané "sudetské otázce" okurková sezona.

Důležitým poznatkem, kterým se musíme řídit hned spočátku, je to, že *problém se nedá rozřešit z postavení a z prostředků exilu*. Tak jako exil nemůže sám o sobě národ osvobodit, nýbrž pouze připravovat řešení problémů, které budou zralé ve chvíli osvobození, stejně tak, nebo ještě méně mohou českoslovenští uprchlíci "rozhodnout" o nových základech českoněmeckých vztahů. Nemohou tak samozřejmě učinit ani organizace vysídlenců, ba ani exil a vysídlenci společně. Na takové pokusy platí jako ušité pověstné přísloví o kůži medvěda, který ještě běhá. Víme, že k nim již jednou došlo, a je známo, že ona politická skupinka, která tehdy podepsala "pakt", doplatila na ně posledním zbytkem kreditu — měla-li kdy jaký — a komunistickému režimu podala na stříbrném podnosu "doklad" o pravdivosti výmyslů, kterými již po léta před tím byl očerňoval celý československý exil. Exil však může o českoněmeckém problému plodně *uvažovat* a může o něm s Němci *diskutovat*. To je politický úkol "par excellence" pro naši emigraci. Je k jeho splnění povolána lépe než kdokoli jiný a v tomto směru může dosáhnout velmi mnoho a konečně *řešení ukázat*, ne-li přímo na ně zapůsobit.

Chceme-li o problému uvažovat, uděláme dobře, jestliže jej znovu přesně vymežeme. Většina z nás se domnívá, že českoněmecký problém je vlastně česko-"sudetský" problém (užíváme nesympatického, politicky diskreditovaného a geograficky nesprávného označení jen velmi neradi: snad by bylo lépe nahradit je krátkým "čeští Němci", nebo přesným, byť i trochu neohranbaným "Němci z našeho pohraničí"). To je však podle našeho názoru povážlivý omyl. Tento omyl vedl mimo jiné také k oněm komickým žabomyším dohodám, o nichž byla řeč dříve.

Jádro problému je v tom, že Československo hraničí s Německem a Německo s Československem a že v minulosti nebyl ani jeden z obou partnerů ochoten vzít tuto skutečnost jako *neměnný fakt* na vědomí. Problém se datuje od národního uvědomění v Německu a ve slovanských zemích, tedy od počátku minulého století. Až do konce druhé světové války bylo devisou německé historiografie, národopisu i politické vědy považovat přítomnost Čechů v Čechách a na Moravě za "přechodný" pobyt "rasově cizích vetřelců", kteří budou dříve či později elegantním či méně elegantním způsobem "asanováni", t. j. buď poněmčeni nebo vyvražděni a deportováni — podle vkusu a kulturní úrovně toho či onoho badatele. Oficiální německá politika v této otázce kolísala od pouhých anekdotních choutek (Bismarck) přes indifferenci (politika Viléma) a přes vůli uznat status quo (výmarská republika) až k vážným pokusům aplikovat perversní a choromyslné "asanační plány" v praxi (Hitler). Po celou tuto dobu zastávalo německé veřejné mínění — pokud se o něm dá v pravém slova smyslu mluvit — jakousi "zlatou střední cestu" mezi extrémy: Češi jsou "unkultiviertes Volk", který by se měl "nějak

zcivilisovat", a vůbec je to nešvar, že sedí ve Střední Evropě jako trn v těle jinak kompaktního německého kmene. Co se soudilo o Čěších, soudilo se také o všech ostatních slovanských národech, ale předmět naší úvahy je užší. Bylo by nesprávné nevzpomenout, že se ozývaly v Německu tu a tam i jiné hlasy: na příklad známý historik Ernst Troeltsch, profesor dějepisu a filosofie na universitě v Heidelbergu, prohlásil zcela otevřeně, že nechut' německé politiky uznat existenci a právo sebeurčení slovanských sousedů se jednou stane příčinou tragedie celého německého národa.

Na české straně byl postoj hodně dlouho defensivní — již s ohledem na to, že jsme byli podstatně slabším partnerem v celém sporu. Svévolné pomíjení skutečností a romantický výklad minulosti, kterému se oddávali v Berlíně, však nezůstaly natrvalo bez vlivu na atmosféru v Čechách. Vědomí, že dohoda se sousedním národem je vyloučena, dokud nenastane hluboká změna ve vnitřním postoji německé veřejnosti, jež zase předpokládá úplný obrat v myslích inteligence, ve společenských vědách a v celém školském systému, dohánělo pověstné "nejrealističtější Slovanů" k extrémním postojům. Také Češi začali snít o jiném a lepší světě, kde by českoněmecký problém neexistoval — prostě proto, že bychom nebyli sousedy Němců. Romantická historiografie, služka, ochotná dokázat nadřazenost a nároky kohokoli, kdo jí jen zavolá na pomoc, si zařadila také na školách, v tisku a v české literatuře. Podobně jako němečtí šovinisté, podráždění zelenou českou skvrnou v červeném německém moři, skláněli se i čeští vlastenci nad historickou mapou Střední Evropy a nostalgicky snili o dobách, kdy Prusové byli "našimi slovanskými bratry" a kdy se v celém Polabí ozýval "krásnohlasý jazyk zmužilých Slovanů". Bez velikých ohledů na konkrétní možnosti a psychologicko-nacionální skutečnosti se upínaly zraky našich dědů a pradědů k Lužickým Srbům, odkud očekávali nový rozvoj polabského Slovanstva, jinými slovy "asanaci naruby", jež by pak nakonec změnila nepříjemný zeměpisný fakt. Není sporu o tom, že české pojetí asanace bylo mnohem susedštější než Mommsenovo rozbíjení slovanských lebek. Nesmíme svému národu také upřít, že se v poměrně krátkém údobí skutečně samostatné státní existence aspoň v oficiální politice snažil o věcný pohled na celý problém a že sny o české říši "od moře k moři" ponechával jako neškodného koníčka pánům profesorům a žurnalistům z okolí "Národních listů". Že to bylo vědomé úsilí, je pouze ke cti československé demokracie; rozhodně však to není doklad nějaké vrozené "holubičí slovanské povahy", což přesvědčivě ukázaly poněkud odlišné události po roce 1945.

Vzájemná nechut' českoněmecká by však byla zůstala jedním z mnoha podobných zjevů v celé Evropě, kde na sebe narážejí různé ethnické temperamenty; byla by zůstala v mezích lokálněpatriotického škorpení, kdyby nebyla vzala na sebe konkrétní a smrtelně vážnou podobu jakožto *spor Čechů s Němci*

z českého pobraní. Že došlo k tomuto vtělení jinak omšelého politického strašidla, za to nesou odpovědnost naši bývalí němečtí spoluobčané. Čeští Němci se uvědoměle přihlásili k Německé říši již roku 1848. Jejich cílem nebylo nic méně, než přinést jednotnému německému státu — tehdy ještě liberálnímu — darem Čechy a Moravu jako *celek*. Česká většina v těchto zemích však se ústy Palackého rozhodla pro státní koncepci rakousko-uherskou. Uskutečnění politických plánů německo-nacionálních bylo proto možné jedině cestou násilí, asanace. Orientaci českých Němců na Berlín nabyt konflikt neobvykle na ostrosti, proměnil se v boj "kdo s koho". Jaký div, že v takovém ovzduší se vyjednáváním nedařilo. Němci z českých zemí si osvojili do poslední písmeny říšskoněmecké názory na "slovanský plevel", který se musí vyplít, ba vzali je o mnoho vážněji než sami jejich původci, kteří často spřádali své hirngespinsty v oparu bavorských pivnic, bezpečně daleko od skutečnosti. Dokud existovalo Rakousko-Uhersko a dokud Německá říše byla právním státem, nebylo ovšem na nějaké opravdové "vypletí" ani pomyšlení. Tento úkol čekal až na vykupitele z Braunau. Nicméně faktem zůstává, že naši němečtí spoluobčané byli až do dvacátých let tohoto století přesvědčeni, že existence českého národa je nepřijemná politická komplikace a že jen takové řešení bude trvalé, které zaručí, že Češi zmizí. Česká politika v 19. století byla tak stále více zatlačována na stanovisko, že ani český národ nebude bezpečen, dokud Němci nezmizí z jeho sousedství. Základy k Protektorátu Böhmen und Mähren a k odsunu Němců byly tedy položeny již tehdy.

Od dob frankfurtského parlamentu se také datuje německá iredenta. Němci z českých zemí vyznávají od této chvíle ve své rozhodující většině politické cíle, které jsou s hlediska rakouskouherského soustátí vysloveně velezrádné. Německá "katastrofální politika" předcházela tedy o dobré dvě generace české katastrofální politice. Je však nutno blíže si všimnout podstatného rozdílu mezi velezradou českou a německou. Velkoněmecké hnutí i hnutí za obnovu českého státu, obě usilovala rozbít Rakousko-Uhersko, o tom není pochyby. Kdežto české plány směřovaly k osamostatnění Čech a Moravy jako celku, usilovali němečtí nacionálové o odtržení zemí koruny svatováclavské a o jejich připojení k Říši bez "české hypotéky". V praxi se to ukázalo nemožné — plynové komory byly vynalezeny až později — a proto hned při první praktické příležitosti slevili čeští Němci ze svých požadavků. Roku 1918 byl vytvořen jepičí stát "Deutschböhmen", který měl rozšířit Německou říši pouze o české a moravské pohraničí. Od tohoto okamžiku byly také určeny maximální politické cíle Němců v Československu: "Deutschböhmen" se stal předobrazem pozdějšího "Sudetenlandu". Logika — anebo spíše nelogičnost — německonacionálního konceptu donutila jeho vyznavače, aby místo o *odtržení* usilovali o *roztržení* českých zemí. V tomto vývoji je určitá tra-

gická ironie: slovo "vlast" (Heimat, vlastně spíše "domov") bylo odjakživa nejsvětějším pojmem v politickém i kulturním životě našich Němců, kteří jím rozuměli celé Čechy a Moravu, to jest i místa, kde byli v naprosté menšině (Praha), nejen pohraničí. A přece největší zrada, kterou kdy spáchali, nebyla ani na Rakousku-Uhersku, ani na Československu, nýbrž právě na své milované vlasti, kterou raději zmrzačili, hospodářsky ožebračili a kulturně vyklestili, než aby v ní žili s jiným národem a hledali snesitelné formy soužití.

Jak na to reagovala česká protistrana? Za Rakouska se německá snaha o eliminaci nežádoucího českého živlu projevovala hlavně v poněmčovacích snáhách. Češi odpovídali bojem o hospodářské posice a "přetahováním duší" v obráceném směru. S hlediska rozvoje země nebyl tento zápas nijak na škodu, spíše k prospěchu obou stran. Československá republika uznala bezvýhradně existenci národnostních menšin a jejich práva zaručila v ústavě. Pro nějakou "vyčist'ovací politiku" nebylo místa, i když část české veřejnosti byla i po roce 1918 v hloubi duše toho názoru, že "bez Němců by to šlo lépe". Tento směr by bylo možno nazvat zcela přílehně "němcožroutství", i když jeho vyznačiči byli nezřídka útlé maloměšťácké duše a proti našemu označení by se asi byli ohradili. Jejich recept totiž byl: když to nepůjde jinak, postupně je sníme, strávíme. Doporučovali použít — to jest zneužít — státní moci k tomu, aby se pohraničí počestilo. Tomu, kdo namítal, že to by bylo pouze nové vydání odnárodňovací politiky, na kterou zašla nebožka habsburská říše, se odpovídalo, že "historie a historické právo jsou na naší straně" a že musíme "získat zpět staré české území". Historie nebo spíše "historie" v uvozovkách hrála, jak jsme již jednou podotkli, odjakživa v českoněmeckých vztazích velmi neblahou úlohu. Pozorujeme-li vedle toho řádění této romantické takévdě v jiných krajích Evropy, máme často sto chutí odpovědět kladně na Goebbelsovu pathetickou otázku: "Což je historie prodejná děvka"? Ale to jen mimochodem. Dáme-li si jen trochu práce, uvidíme, jak se vesele "učesávala" historická skutečnost, pokud šlo o pohraniční kraje. "Zněmčelé území" byl již sám o sobě nevědecký pojem. Není dějepisných pramenů, které by dokázaly, že v Chebu, v Aši a v Jihlavě žili do třicetileté války pouze Češi, kteří by pak byli poněmčeni. První zběžné sčítání lidu v českých zemích pochází až z dob josefínských, ale protože pojem národnosti byl tehdy ještě neznám, musíme s jeho výsledky nakládat velmi opatrně. Jisto je tolik, že s Josefem II. se začala první historicky prokazatelná vlna germanisace. Víme však také, že jejím jediným trvalým úspěchem bylo zavedení němčiny jako úředního jazyka v celé říši. Statisticky byly výsledky odnárodnění, to jest proměny Čechů v Němce, naprosto zanedbatelné. A pokud jde o národní uvědomění, vedly zásahy osvíceného absolutismu k pravému

opaku. Josef II. má nesporně stejnou zásluhu o české národní probuzení jakou měl Napoleon I. o národní uvědomění v Německu. Prameny z pozdější doby pak svědčí spíše o "počešťování" německých krajů (nejrychlejší byl tento proces v Praze, kde poměrně početná německá menšina zmizela během tří generací v českém moři), způsobené však především příčinami demografickými, větší porodností při stejné úmrtnosti. Pátřání v dřívější minulosti by bylo zastáncům "obnovy přirozeného stavu v Čechách a na Moravě" ukázalo i fakta, která by se jim vůbec nebyla hodila do krámu: byli by totiž přišli na to, že na příklad za husitských válek skutečně došlo k odnárodňování velmi radikálním způsobem, ale v opačném směru. Četná města v Čechách, od svého založení německá, byla počeštěna, protože jejich obyvatelé stranili císaři a katolické straně a z obavy před pomstou kališníků pak uprchli.

Ale i kdyby české pohraničí bylo skutečně bývalo českou "prapůdou", později osídlenou Němci, jaké právo nám z toho plynulo Němce odnárodnit? Stejným právem se mohli dovolávat Němci zpětného poněmčení Čáslavi, Kolína nebo Nymburka. Absurdnost této these se ukazuje na příklad v současné chvíli v Alžírsku, kde Arabové, ve svém šovinismu žáci nad učitele, žádají zpětné vysídlení (ne-li vyhlazení) francouzských kolonistů. Nic nevádí, že půldruhého milionu Francouzů tam vzdělává již přes sto let vlastními prostředky půdu, která dříve ležela ladem. Máme-li však napravit "bezpráví", "spáchané" před stovaceti lety, proč hned nejít zpět pětset nebo tisíc let? Proč nevyhladit Čechy i Němce společně a na jejich místo nedosadit Markomany a Kvády? Zásada "natio — ultima ratio", které svorně oba národy v Čechách i na Moravě holdovaly, je tak nesmyslná, že není důvodu dále ji rozvádět.

Bylo těžkým stínem na mladé republice, že duch "němcožroutství" pře-trval i národní osvobození z roku 1918. Ovládal převážně mysl našich hraničářů a oni byli bohužel jediní Češi, se kterými naši němečtí spoluobčané přišli v praktickém denním životě do styku, a podle nichž si tvořili úsudek o celém národě. V jejich očích zůstalo tedy všecko při starém, a to bylo vlastně pohodlnější, protože se na to mohlo také po starém odpovídat. Okolnost, že republikánská ústava a skutečně vedoucí elita v Československu žádnou diskriminaci nechtěly připustit, potřebovala čas celé jedné generace, aby se mohla proměnit v hmatatelnou skutečnost. Tento vývoj byl však již zřetelný. Německé politické strany se po počátečním odmítavém postoji přece jen koncem dvacátých let rozhoupaly ke spolupráci. V českém národě pak vyrůstala nová generace, pro kterou státní samostatnost byla samozřejmou věcí a která proto neznala komplex ohrožení svých otců a dědů. Měla také jiné, věcnější starosti než hájit domněle "ohrožené výspy"; zkrátka byla to první politicky dospělá generace.

Celkem uspokojivý vývoj byl brutálně přerušen příchodem nacistického hnutí v Německu. Zde znovu vidíme, jak nesprávné je omezovat česko-německý problém na problém vztahů mezi Čechy a Němci v Československu. Protože již v půli minulého století si naši němečtí spoluobčané zvolili roli předsunutých říšskoněmeckých posádek, byli také vývojem v Německu okamžitě a prakticky bez výjimky determinováni. Ve zkoušce, kde mohli ukázat nemalý vliv a minimální politickou moudrost, žalostně selhali. Selhali tak dokonale, že si své možnosti dokonce ani na chvíli neuvědomili. Ba ani dnes nepotkáte mezi vysídlenci — a to mezi umírněnými živly — skoro nikoho, kdo by chtěl celou tragiku odpovědnosti svých krajanů za rozhodnutí z roku 1938 uznat.

Přesto musíme pokaždé v diskusi s nimi opakovat: Nikdo — leda politické nemluvně nebo farizej — nemohl od našich Němců očekávat, aby k republice chovali stejné city jako my sami, pro které byla uskutečněním snah celých generací. Rádi připouštíme, že československá demokracie byla nedokonalá a že Němcům se nedostávalo všech svobod, po kterých toužili. Odpovědí na jejich tužby však byla dokonalejší demokracie a více svobod, nikoli tyranie a ztráta těch svobod, které až dotud měli. *Volba roku 1938 byla mezi nedokonalou republikou, avšak ve své podstatě přísně právním státem (Rechtstaat, jak rádi se vysídlenci dnes dovolávají tohoto pojmu) na straně jedné a policejním státem s koncentračními tábory na straně druhé. Naši spoluobčané se bobužel vědomě rozhodli pro Gestapo a koncentrační tábory.* Tuto tragickou vinu nezmění žádná sofismata, ani odvolávání na domnělé "neodolatelné okolnosti".

Všimněme si však blíže těchto "neodolatelných" a "objektivních, nezměnitelných okolností". Pro užitečnost česko-německého dialogu je tato bezohledná analýza nezbytná. Nejméně ob stojí často opakované tvrzení, že prý volby v květnu 1938 byly "nesvobodné" a že se konaly "pod nátlakem". Chtějí nás snad Němci z českých zemí přesvědčit, že československá pohotovostní policie a tři ročníky záložníků činily na německé voliče nátlak, aby volili kandidátku sudetoněmecké strany? O jiných dosažitelných prostředcích nátlaku v našem pohraničí v oné chvíli nevíme. Někteří bývalí henleinovci, v naději, že se nad jejich tvrzením nikdo nezamyslí, také rádi prohlašují, že všechno rozhodl Hitler spolu s Angličany a Francouzi a že se našich Němců na jejich mínění nikdo neptal — nebo že aspoň nepadalo vážně na váhu. Že tento výklad — nebo spíše výmluva — neobstojí, je na bíledni. Jedině zásluhou Henleinovy Heimatfront se Hitlerovi vůbec podařilo vytvořit tak zvanou "sudetskou otázku" jako mezinárodní problém. Že Československá republika v Evropě nejúzkostlivěji (po Švýcarsku) dbala práv národnostních menšin, byl naprosto nevyvratný fakt. Kdyby se byl politický mluvčí Němců

z českých zemí zdráhal sloužit Hitlerovi za trojského koně, byla by Třetí říši zbyla jediná možnost přímého vojenského útoku, aby dosáhla svého cíle (jímž bylo obsazení pevností v českém pohraničí a nikoli "zlepšení osudu" německé menšiny). Obecná válka by byla vypukla o rok dříve, než bylo pro nacisty výhodné — nebo by k ní nebylo vůbec došlo. Znamená naše argumentace snad, že Henlein měl ve chvíli rakouského anšlusu padnout Benešovi kolem krku a zapět s ním před tvář světa "Naše věrné milování"? Vůbec ne, naopak. Měli-li naši Němci konkrétní požadavky, byl to nejpříhodnější okamžik, jak dosáhnout s české strany maximálních ústupků. Nejelementárnější politický rozum v takové situaci doporučuje *jednat se slabším*, nikoli se silnějším, a slabší jsme byli my, jak se ukázalo po prvním zakolísání západních spojenců. Také jedna ze základních zásad a tradic v životě českých Němců, o které jsme se již jednou zmínili, totiž vědomí zeměpisné příslušnosti k českým zemím, tu měla hrát větší úlohu. Když vznikla Heimatfront v roce 1935, dal se její mnohmluvný program shrnout asi takto: usilovat o lepší a šťastnější život německého kmene v Čechách a na Moravě. Co zbylo z tohoto programu, jestliže konečným cílem o tři roky později bylo nepřirozené rozkouskování českého a moravského "prostoru"?

Odpovědnost našich bývalých spoluobčanů za události kolem Mnichova je tedy velká. Svým postupem připravili však vedle mnichovské katastrofy v myslích uvědomělé a vlivné české veřejnosti obrat, který se jim na konci války měl stát osudným. Chování naší německé menšiny bylo totiž politicky tak pošetilé, že půdy nabývala stále více jiná interpretace, již se nedala upřít určitá logika: Což naprostá slepota vůdců sudetoněmecké strany k politickým a právním poměrům v Třetí říši a ke zničujícímu vlivu říšskoněmecké průmyslové soutěže na hospodářský život v pohraničí, který se musil nutně dostavit ve chvíli záboru, jejich zrada na vlasti, kterou předtím po celá pokolení sentimentálně opěvovali, se nedá vysvětlit tím, že jsou nacisty a říšskoněmeckými agenty přede vším ostatním? Proč ostatně žádal Konrád Henlein ve svých karlovarských požadavcích pro své krajany právo "přiznat se k novému německému životnímu názoru"? Nepřipravovali naši němečtí krajané vědomě také pozdější zřízení Protektorátu Čechy a Morava, ve kterém pak byli prohlášeni za občany německé říše? Jisto je, že pokud jde o vedení Henleinovy strany, byl tento výklad správný. Nepatrná nebo žádná oposice pak zesilovala podezření, že je tomu tak i v širokých vrstvách. Stará fráze o "neopravitelných Němcích" znovu zvedla hlavu. A naši bývalí spoluobčané neukázali mnoho, čím by ji dementovali. Řádění K. H. Franka, Lidice a Ležáky se v této psychologické atmosféře velmi snadno dostaly na konto českých Němců jako celku. Ani z této situace se však ještě nezrodila obludná myšlenka

odsunu, avšak nebylo už pomýšlení na nějaký zásadní odpor proti ní, až bude jednou přinesena ze zahraničí.

Odsun je český protějšek německého zločinu roztržení Čech a Moravy. Oba jsou apokalyptickým uskutečněním touhy po nemožném: po situaci, ve které by nebylo třeba počítat s existencí sousedního národa. Odsun je věc v zásadě zcela špatná a nemravná především tím, že vychází z koncepce kolektivní viny a tím přijímá filosofii práva, vlastní nacismu. I tehdy, jestliže všech 90 % Němců v českém pohraničí, kteří 21. května 1938 hlasovali pro Henleinovu stranu, hlasovalo pro všechna přítomná a budoucí zvěrstva nacistického režimu, nesmí se zbývajícím 10 % a všem, kteří tehdy nehlasovali, zkřivit ani vlas na hlavě. O účelnosti vysídlení jako trestu lze diskutovat; někteří vysídlení zastávají stanovisko, že se k němu nesmí sáhnout v žádném případě, avšak soudní praxe v dávné i nedávné minulosti civilisovaných států ukazuje jinak. Tak nebo onak může být tento trest uložen pouze na základě soudního řízení s jednotlivcem za provinění, vědomě jím spáchaná. Námitky, že takové řízení by "příliš dlouho trvalo", které jsme mohli doma číst a slyšet po roce 1945, ukazují pouze, jak hluboko mravně klesl národ, někdy Masarykův. Ukazují, že zastáncům tohoto barbarství nešlo o vykonávání spravedlnosti, ale o to, zbavit se snadno a rychle historické odpovědnosti. Schvalování odsunu je "úniková", escapistická reakce masového českého člověka, který svým duševním a mravním formátem nestačí se vyrovnat s otřásajícími zkušenostmi druhé světové války a totalitního systému. Je snadnější hodit celou národní skupinu do jednoho pytle než zkoumat všechny složité okolnosti, jež k hrůznému divadlu vedly. Naši bývalí spoluobčané nám musejí sice přiznat, že ukázat prstem na Němce jako na vrozené zloduchy bylo ještě o to snadnější, že všechny zločiny proti lidskosti se vedly v jejich jménu, aniž bylo kdy slyšet vážný hlas protestu, nebo jen vůbec odlišný názor. Povinnosti dělit i přesto lidi podle jejich individuálních zásluh a nikoli podle jejich nosu nebo jazyka nás tato polehčující okolnost ovšem nezprošťuje.

Stejně jako připojení pohraničí k Třetí říši postavení našich Němců nezlepšilo, nýbrž naopak zhoršilo, stejně tak odsun, kromě toho, že pořádně zatížil svědomí nás všech, nic nevyřešil. Plány vyšly zato směřujícímu se třetímu, komunistům, kteří jedině odsunem dosáhli tak velikého volebního vítězství roku 1946. V souvislosti s úlohou komunistů při odsunu se často uvádí, že stavět se celému projektu na odpor znamenalo také nepřítelství KSČ a Moskvy. Snad je pravda, že vyhlídky na vítězství rozumu a lidskosti nebyly valné, ale to lze přijmout pouze jako konstatování určité historické situace, v žádném případě jako snahu lacino odlehčit našemu mravnímu konfliktu. Ostatně někteří jedinci se na to neohlíželi (Michal Mareš, Přemysl Pitter). Také ironie osudu, že Němci v pohraničí za války závistivě pohlíželi na Protekto-

rát, kde nikdo nemusel na vojnu a kde za celou dobu nedošlo k vážným náletům, má svou dobu v poměrech po roce 1948 v Československu. Kolik českých uprchlíků, kteří se plížili jako štvaná zvěř šumavskými lesy, aby unikli puškám SNB, závistivě vzpomínalo na vlaky s německými vysídlenci, které rok předtím projížděly českými městy za lékařského doprovodu a v nichž si každý Němec vezl aspoň 25 kg zavazadel a 1.000 marek na hotovosti! Připomínkou k realističtějšímu politickému uvažování v řadách německých vysídlenců budiž také poukaz na to, že kdyby byli zůstali v komunistickém Československu, byli by dnes v nejlepším případě na tom stejně tak zle jako jejich čeští spoluobčané, ne-li hůře (obvinění, spravedlivá i nespravedlivá, z nacismu by si strana byla pečlivě uložila do zásuvky k použití ve vhodnou chvíli); a že i kdyby území východně od Odry a Nisy byla zůstala ve svazku poraženého Německa, patřila by dnes k "Německé demokratické republice" Ulbrichtově. Oněch 11 milionů vypuzených by bylo dnes tak jako tak zbaveno veškerého majetku, který stojí za řeč a nadto veškerých svobod. Princip odsunu však tato okolnost neospravedlňuje.

Jak dále? Řekli jsme hned na počátku, že my v exilu můžeme o novém německočeském poměru nanejvýš zahájit dialog. To již samo o sobě je mnoho. Podmínkou úspěšného dialogu však je, aby se oba partneři dohodli na určitých principech myšlení a hodnocení.

Kdo z nás měl někdy příležitost hovořit s našimi bývalými spoluobčany o budoucím řešení, konstatoval, že se zajímají skoro výhradně o technickou stránku problému, to jest o administrativní, majetková a jiná opatření. Viděl také, že ztotožňují českoněmecký problém s problémem odsunu a jeho následků. To je lidsky pochopitelné, avšak politicky nesprávné a krátkozraké. Přehlížení hlubších příčin a dlouhého historického vývoje by způsobilo, že bychom v nejlepším případě začali zase tam, kde jsme byli již v letech 1848 až 1918. Avšak již sama obnova někdejšího stavu je nemožná, i kdyby si obě strany nepřály nic jiného. Organizace vysídlenců vždy znovu a znovu opakují, že se náprava křivd způsobených odsunem nesmí dít ani válkou, ani novým odsunem v opačném směru, že práva svobodného pohybu a libovolného usídlení musí platit pro všechny. Chceme jim to věřit, ale pak je nutno, aby se podívali skutečností do očí. Někdy to vypadá tak, jakoby ztratili správnou představu o změnách, ke kterým za minulých čtrnáct let v českém pohraničí došlo. Nemáme na mysli změny, způsobené vlivem totalitního režimu, nýbrž především změny přirozené, demografické. Poslední statistiky ukazují, že pohraniční města skoro všude dosáhla stejného počtu obyvatel, který měla ve chvíli Mnichova, a v některých případech jej dokonce překročila. Situace je dnes taková, že i kdyby vstali z hrobu všichni vysídlenci, kteří mezitím zemřeli, byli by Němci všude, kromě Chebu a Aše, v naprosté menšině.

Rozumí se samo sebou, že ústava svobodné republiky se nesmí, pokud jde o práva jednotlivých národních skupin — slovo "ethnická minorita" musí být vymýceno z našeho politického slovníku — ani v nejmenším lišit od ústavy švýcarské — nebude-li dokonalejší. Němci nebudou v žádném případě "majorisováni", ale nebudou také žádná "uzavřená území", s výhradně německou kulturou. Chtějí se naši spoluobčané za těchto podmínek vrátit? Chtějí-li, pak je československá demokracie přijme s otevřenou náručí.

Další důležitý aspekt restituce je její základní právní charakter. Jsme-li důslední a odmítáme-li na jedné straně princip kolektivní viny, musíme také na druhé straně odmítnout princip nějakého "kolektivního zadostiučinění". Nestala se křivda "sudetskému národnímu kmeni", nýbrž panu Böhmovi, Czaskovi, Prohazkovi, atd., zkrátka bylo spácháno něco přes dva miliony *individuálních* přehmatů, jež musejí být napraveny stejným počtem individuálních restitucí. Někomu se to může zdát samozřejmé, ale po tom, co jsme četli některé články a studie našich bývalých spoluobčanů, pokládáme za užitečné opakovat: Kolektivní odsun nemůže být napravitelný "kolektivním vsunem" bývalých vysídlelců do Čech a na Moravu. Návrat do země je právo, nárok, nikoli povinnost. Že za takových okolností bude pro některé politické vůdce vysídlelců obtížnější dělat kariéru, je sice nepřijemný fakt, ale nedá se na něm nic změnit.

Úvahy o těchto podrobnostech, ke kterým možná ještě ani není doba zralá, by nás však snadno mohly odvést od toho, oč skutečně v celém česko-německém dialogu jde: Musí se začít na úplně nových základech. Naši spoluobčané by marně špendličkem kopali, kdyby chtěli najít v minulosti alespoň jednu jedinou politickou a mravní koncepci, která by v dané situaci mohla obstát. Český národ má nezaslouženou výsadu: může se odvolat na Masaryka, jehož zásady tak hanebně pošlapal roku 1945. Zkoumání vlastního ledví nebude proto v Čechách o mnoho příjemnější než v Německu. Ostatně za výjimečnou postavu Masarykovu najdeme více než protiváhu v celých hejnech šovinistických křikounů, kteří dobrých sto let otravovali atmosféru v Čechách a na Moravě se stejným úspěchem jako jejich němečtí učitelé. A přece jde jen o zdánlivou samozřejmost: Češi i Němci musejí uznat bez výhrad, že oba národy byly, jsou a budou sousedy ve střední Evropě, a že zde navždy zůstanou.

Dokážeme-li my i naši bývalí spoluobčané provést tuto upřímnou a nelitostnou revisi, složíme zkoušku z opravdového evropanství. Všechny poklony myšlence spojené Evropy a federalismu jsou pouze laciné slovní obraty, jestliže si přitom neuvědomujeme, že Evropu budeme tvořit především spolu s "nenapravitelnými Němci", "falešnými Poláky" "špinavými Maďary", a teprve až v druhé řadě s Lucemburskem nebo se San Marinem.

Petr Den:

KOLEM KOLÁROVA FRANCOUZSKÉHO ROMÁNU

Po přečtení francouzsky napsaného románu *La Monnaie de retour* (vydáno nakladatelstvím René Julliard v Paříži) českého spisovatele Jana Kolára měl jsem velikou radost nad uměleckým úspěchem, kterým toto dílo nesporně je, a trochu smutku nad tím, že exulantský Čech se nedovedl prodrat k vyššímu stupni pochopení africké otázky.

Umělecký úspěch vidím hned v několika důležitých bodech, které román dělají románem: děj je napínavý a rychle se vyvíjející, postavy jsou vykresleny přesvědčivě a jejich činy odpovídají našemu očekávání, horká a vlhká atmosféra rovníkové Afriky provází nás celým románem, jehož francouzština je neobyčejně bohatá, což jistě svědčí o nevšedním talentu českého spisovatele.

Už jsem někde četl, že román je hodně autobiografický. Toto tvrzení nemohu dobře posoudit, poněvadž neznám autorovy osudy v Kamerunu, který je svěřeneckým územím spravovaným Francií. Spisovatel i hrdina románu Karel jsou ovšem oba exulanti z komunistického Československa, vrženými náhle do afrických křovin. Nicméně rozhodnutí, zda jde či nejde o vlastní životopis, mi nepřipadá důležité při posuzování jeho práce: neboť jednak známe mnoho vlastních životopisů, které mají daleko od historické skutečnosti, jednak můžeme tvrdit jen s malým přeháněním, že všechny romány jsou více

nebo méně autobiografické. Konec konců každý spisovatel — neopisuje-li přímo z cizího — musí spřádat své dílo ze svých vlastních zkušeností, a je lhostejno, mluví-li o nich v první osobě či prostřednictvím vymyšlených postav, které jsou nebo nejsou autorovi podobny svým zevnějškem. Vždy tak nebo onak vyjadřují autorovy názory — právě tak jako samo líčení ovzduší a přírody, v které se pohybuji.

Přecházím-li nyní od veliké radosti nad uměleckým úspěchem autorovým při sepsání tohoto románu k jeho názorům, které v něm prostřednictvím různých osob vyjadřuje, přicházím k maličkému svému zklamání. V čem záleží? V ničem jiném než v tom, že pohled autora na tropickou Afriku nedovedl zahrát na novou a osobněji českou strunu při posuzování koloniálního problému. Představoval jsem si naivně, že český exulant, příslušník národa, o němž znovu a znovu se plným právem píše, že je obětí moderního sovětského kolonialismu, nakloní se s větším porozuměním nad problémy probouzející se Afriky a nezapadne až po krk do názorů oněch několika bílých obchodníků a administrátorů, kteří v Africe obchodují a vydělávají "peníze na cestu zpátky", což je patrně vysvětlení názvu románu. Pokud vím, Kolárova kniha je prvním českým románovým vylíčením tropické Afriky, a představoval jsem si, že by měla také přinést

první české hluboké naklonění se nad národy, které tak rychle — ano, příliš rychle — vstupují na scénu dějin. Podle rozhodnutí jarního zasedání Valného shromáždění Spojených národů francouzský Kamerun již prvního ledna 1960 vstoupí do řady samostatných států a bude v nich brzo hlasovat třeba také o osudu Čechů a Slováků. Byl bych si přál, aby české exulantské uvítání tohoto nového státu bylo bývalo srdečnější, než se stalo Kolárovou knihou.

Kolonialismem se často rozumí hmotná, sociální, politická a hospodářská exploitace barevných národů. Je-li kolonialismus definován jen tímto vykořisťováním, pak je pravda, že kolonialismus je mrtev, a že sovětsí zástupci ve Světěnecké radě Spojených národů v hrdlo lžou, když o něm mluví. Dnes kolonie stojí evropské mocnosti víc než z nich mají, a práce, kterou v nich dělají — často za pomoci misionářů — jsou povzneseny nad všecku chválu. Kolonialismem je však také něco jiného: stálé a stálé prohlašování, že existují v Africe dva světy, jeden bílý a jeden černý, které nemají nic společného a které si nejen nerozumějí, nýbrž které si nemohou rozumět. Proč? Poněvadž černoch není sice horší nebo i méně inteligentní než běloch, nýbrž proto, že prý je *jiný*. Tato "jinost" prostupuje celým románem, je románovým způsobem na nesčetných místech znovu a znovu zdůrazňována, a je vysvětlením a omluvou všeho toho, co běloši v Africe dělají, včetně zábavného spaní s mladými černoškami. Kolár — anebo mám říci jen jeho hrdina Karel? — prostě nepostřehl, že tato jinost a stálé tvrzení, že exis-

tuje, je samou podstatou kolonialismu, na níž všecko bývalé vykořisťování bylo postaveno, a že nelze mluvit o konci kolonialismu jen proto, že tato nadstavba byla konečně zbourána. Kolár nepostřehl, že je nutno skoncovat i s touto základnou, aby budoucnost byla nadějnější. Co to znamená, že černoch je jiný? Každý je jiný než já, i můj vlastní bratr. Někdo je jen jinější a někdo je méně jiný. Přiznávám, že afričtí černoši — a mluvil jsem s mnoha, kteří odtamtud přijeli — jsou jiní než my, ne však tak, aby porozumění nebylo možné. Mé malé zklamání pramení tudíž z toho, že exulant Karel byl v Kamerunu také exulantem, jakými jsou všichni kolonialisté, že tam byl ve dvojím exilu, zatím co měl být jen v jednom a měl učit tamnější Francouze lepšímu názoru. Karel tak jako ostatní konečně utíká do Evropy — aniž rozřešil afričtí problém. Rozumějte, ne politicky, hospodářsky a sociálně, nýbrž mravně. A jen v sobě, ve svém nitru, poněvadž toto vnitřní řešení musí a bude předcházet řešení vnějškovému. Tak, jak se věci mají a jak nám je Kolár vylíčil, mají sovětsí delegáti pořad možnost mluvit o kolonialismu, a obávám se, že, bude-li Kolárova kniha hodně známou, si z ní vyberou několik citátů.

Je pravda, že Karel po svém afričtém strádání a po své nemoci, z níž se dostane i oddaným přispěním černočů, utíká z Afriky do Paříže trochu lepší než tam přijel. Utíká jen před Afrikou, již nemusí tolik utíkat před samým sebou. Rozřešil — trochu příliš filmově — svůj těžký manželský problém, který jsem při čtení ani chvíli nepokládal za nějakou osu

románu. Nerozřešil a bohužel se ani vážně nepokoušel řešit problém africký. A přece exulanti jsou nad jiné povoláni, aby naň dali odpověď. Toužím krátce po české odpovědi, neboť tvrdím, že bylo velikou chybou, že ani v první republice pro nás problém kolonialismu neexistoval. Proto jsme tak bez boje sami upadli pod nejhroší. Ani za dnů své svobody jsme si nedovedli domyslet větu, větu jiného Kolára, podle níž "svobody kdo hoden, svobodu zná vážit každou". Proto jsme v politice i v literatuře mlčeli hned ke dvěma demagogickým názorům: k názoru, jehož tím nehumánnějším mluvčím byl Kipling, podle něhož jen běloh — třeba i nerad — musí a umí vládnout nad barevnými, a k názoru, že západ musí hned a bezpodmínečně opustit všechna koloniální území, aby se tato rychle mohla stát obětí komunismu, utlačujícího nikoliv černocho, za to však prostě člověka bez zřetele k jeho bar-

vě. Krátce a dobře, je už nejvyšší čas, abychom se i my, a naše literatura, v hlubokém zamyšlení naklonili nad tímto veledůležitým úsekem světové politiky a nad tímto osudným listem světových dějin.

Pevně doufám, že po svém literárním úspěchu Kolár bude psát dál a že bude psát o Africe ještě z jiného a abych tak řekl afričtějšího hlediska. Tvrdí-li o Africe a černých, že jsou hádankou, pak by ona hádanka mu měla být pobídkou, aby o ní přemítal znovu a znovu. Již v románě, o kterém referuji, je několik krásných míst, která ukazují, že se o africké a koloniální otázce dá přemýšlet ještě dál a hlouběji. Mám třeba na mysli tato Karlova slova (stránka 148), jež bych chtěl na konec křiknout na samotného autora: "L'évolution de l'Africain — c'est aussi l'évolution des Blancs: pourquoi, diable, ne le comprenez-vous pas?"

KTERÝCH DVANÁCT KNIH?

V 2. čísle sborníku Sklizně svobodné tvorby dal Petr Den podnět k diskusi na námět: Kterých dvanáct děl, z jiných oborů než krásné literatury, vydaných zhruba v posledních deseti letech, měl by číst každý český a slovenský vzdělanec, v exilu nebo doma? Opakujeme Denův výbor: Simone Weil: *La Paysan et la Grâce*, Arnold J. Toynbee: *Study of history*, Christopher Dawson: *The Dynamics of World History*, Winston S. Churchill: *The Second World War*, Jacques Maritain: *Creative Intuition in Art and Poetry*, Erich Auerbach: *Mimesis*, André Mal-

raux: *Les Voix du Silence*, Albert Camus: *L'Homme Révolté*, Milovan Đilas: *Nová třída*, Gunnar Myrdal: *An International Economy*, Norbert Wiener: *The Human Use of Human Beings*, David Riesman, Nathan Glazer, Reuel Denney: *The Lonely Crowd*. Přinášíme první dvě odpovědi na výzvu k vhodnému pozměnění Denova výběru a rádi dáme místo dalším. — — —

Místo Đilase, v češtině již přístupného, Simone Weilové a Alberta Camuse doporučil bych tato tři díla:

Czeslaw Milosz — *The Captive*

Mind, předkládající obraz vnitřního boje a kapitulace intelektuálů pod komunistickou totalitou, ale také dodávající naději a víru v nezlomnost intelektuálního hledání, které nemůže ustrnout navždy;

William H. White, Jr. — *The Organization Man*, varovný rozbor americké společnosti, kde jedinec se stává pouze synchronisovanou součástíkou velké přeorganisedované mašinerie;

Aldous Huxley: — *Brave New World Revisited*, otřesná výstraha, že přeorganisedovanost se stále zvětšuje a hrozí učinit z člověka nemyslicí povolnou loutku v rukou osvěceneného diktátora. Obě poslední knihy jsou důležité pro poznání, že na obou stranách Železné opony je lidstvo hnáno a samo se žene svou abdikací odpovědnosti, do područí duševních diktátorů a pod jménem efektivy zbožňuje kruh odborníků a technokratů, vyzbrojovaný stále větší mocí.

Jindra Kulich.

K podnětnému snu Petra Dena a k jeho soznamu dvanástich knih so svetovej literatúry by som pridal predbežne aspoň tieto:

Victor S. Mamatey — *The United States and East Central Europe 1914—1918. A Study in Wilsonian Diplomacy and Propaganda*. Princeton University Press, New Jersey, 1957. — Diela mimoriadne dôležité z hľadiska čs. minulosti a nezbytné pre každého historika Československej republiky.

George F. Kennan — *The decision to intervene*. Princeton University Press, New Jersey, 1958. — Vlastne by sem patril i prvý sväzok Kennanovho cyklu: Rusko opúšťa vojnu, a iste i tretí sväzok, ktorý dosiaľ ešte nevyšiel. S politikou George F. Kennana ovšem nemôžeme súhlasiť, práve tak, ako nie s politickými výkladmi Arnolda J. Toynbee, — ale jeho historické diela sú z hľadiska československého veľmi dôležité.

Dr. Juraj Slávik.

Z PUBLIKACÍ EXILU

III. ročník *Sklizně svobodné tvorby*

vyvrcholil dosavadní záslužnou činnost nakladatelského podnikání Dra Roberta Vlacha a je názorným příkladem toho, jak dobře zaměřené a zejména vytrvalé osobní úsilí obětavého jednotlivce dokáže někdy mnohem více než honosná "kulturní" prohlášení všelijakých sdružení. Revue "Sklizeň" ve svých prvých ročnících a nyní edice "Sklizeň svobodné tvorby" kolem sebe sdružily a nammnoze objevily skoro všechny české

básníky, literáty a kulturní pracovníky v exilu, bez jejich politického či jiného vyznání, a daly jim možnost aby mohli, třeba jen chudě, publikovat své verše, prózy a úvahy.

Každé kulturní nakladatelství u nás doma by bylo dříve právem hrdé na to, že dokázalo ve 34 knížkách shromáždit jména jako Jan Čep, Petr Den, Jan Ještědský, Jiří Kavka, Jan Kolár, Frant. Listopad, Adolf Mokřý, Zdeněk Němeček, Otakar Od-

ložilík, Milada Součková, Bedřich Svatoš, Vladimír Štědrý, Vladimír Vaněk, Robert Vlach, Vladimír Zelený. Každý z nich svým způsobem přispívá k udržení a pozvednutí naší svobodné české kultury a tvorby. Jejich knížky vydané ve SST budou jistě jednou patřit mezi vzácné publikace.

Tak "Obrázky z dvou světů" od Otakara Odložilíka nám šťastně otvírají pohled na druhou tvář vzdělaného historika, na jeho živé nadání spisovatelské. Jde po stopách kraje, díla a hrdinů americké spisovatelky Willy Catherové, která si v několika svých knihách zvolila za námět životní příběhy a osudy lidí českého původu. Odložilík nám zajímavě a poutavě otvírá pohledy na nejrůznější kraje americké, mexické, vzpomínky na domov a jako historik ukazuje i Avignon za papežských časů. Zachycuje sice jen letmo, ale mistrně dějiny české touhy po širokém světě, neboť nachází naše předky "v cizích službách" všude, i v Mexiku, jde v českých stopách a na nich měří hloubku české tragédie. Historik Odložilík, autor "Nástinu čs. dějin" (který konal své poslání za druhé války a zasluhoval by nového vydání), se zapsal "Obrázky z dvou světů" do našich srdcí.

Petr Den, kterého jsme mohli sledovat před válkou a krátce po válce doma, vyspěl v Americe, kde žije od války, a svou knížkou "Evropan na Manhattanu" se zapíše pevně do naší literatury. Čapkův zvědavě reportážní zájem a sloh v jeho "Listech" z různých států našel u Petra Dna prohloubeného a moderního pokračovatele. Kdežto však Karel Čapek se díval a psal spíše jako udivený tu-

rista, který se sotva stačil porozhlédnout po neznámém mu prostředí a zachycoval často odlišnosti bijící do očí, Petr Den měl možnost i čas sžít se důvěrně se svým světem kolem Manhattanu. Nechce ohromit ani být lacině duchaplnický, naopak zůstává až úmyslně prostý. A proto jeho vyprávění, i když také rozdělené na kapitoly, není mosaikově skládané a roztržštěné. Petr Den se dovede soustředit a také soustředit vyprávění. Jeho mluva je úsporná ve výrazu, ale přiléhavá a bohatá. Má bystrý pohled, vybroušený sloh pěkné jazykové čistoty a jemný humor. Zejména usedlíkům v Americe je jeho knížka jistě dvojnásobným požítkem, ale budou ji číst se zájmem i ti, kdo neměli možnost žít jako on intimně na Manhattanu.

Dvě poslední sbírky Zdeňka Němečka, které pietně vydala edice, "Stín a j. povídky" (loni a "Bloudění v exilu") nepřinášejí sice již nic závažného k doplnění jeho literárního charakteru, jsou však pro členy exilu zajímavé svými náměty z emigrantského prostředí. Vane z nich teskný smutek. Zůstává Němečkův živý sociální pohled, který tolik osobitě zaujal v jeho, myslím, nejlepším románu o slovenských hornících ve Francii "Na západ od Panonie", ale jen odleskem cítíte hlubokou poesii, která naplňuje třeba jeho román "Dábel mluví španělsky". Ferd. Peroutka, který napsal předmluvu k "Bloudění v exilu", uvádí zasvěceně, jako Němečkův druh a současník, do literárního prostředí doby jeho začátků i jeho uměleckého vývoje.

Alfa, pseudonym mladého autora satirických a sarkastických próz,

"*Mrtví chodí po světě*", vypěl slohově i výrazově od prvních svých ironických povídek a humoresek. Má bystrý vyprávěčský sloh, který se zřejmě více učil na západě než na domácích vzorech. Z těch na něm uvízlo trochu zbytečné vulgarity ve výrazech, které se však zbavuje. Vtipně ironisuje (Muž s měsíce, Vetřelkyně a j.) a dovede i trefně šlehnout do živého vtipnou a neotřelou satirou. Obohacuje vhodně naši exilovou literaturu o žánr, který jí chybí a který uvítají i velmi nároční čtenáři.

Místy se mu blíží *Robert Vlach* v pohádkách pro svou starší dcerku, "*Veselé pohádky o psu Muďulovi*".

O "*Princezně*" *Roberta Vlacha* jsem se zmínil obšírně v jednom ze Sborníků SST.

Dvě knížky loňské knihnice pokládám za omyly, kterých by se měl vydavatel napříště vyvarovat: 1) Překlad *Džilasovy "Nové třídy"*. Svým námětem se úplně vymyká z literárně kulturního rámce knihnice. Byl by na místě, kdyby knížka byla určena pro naše čtenáře doma, kde, jak slyším, po ní horlivě pídí. Poněvadž krajané v exilu a zejména okruh jeho čtenářů měli možnost si ji přečíst v překladech, pokládám vydání *Džilasovy "Nové třídy"* v knížnici SST za zbytečné.

A ještě více "*Mosaiku*" paní *Amelie Posseové*, tak jak dopadla. Víme, co znamenala švédská baronka, prodaná za I. války za českého malíře Brázdu v Itálii, pro naši politickou a kulturní propagaci v Itálii a později ve Švédsku, a také pro Českou kulturní radu, kterou až do své smrti

patronovala, a skláníme se před její památkou.

Výběr z jejího bohatého díla, tak jak jej předkládá "*Mosaika*", však rozhodně není šťastný a nejen že nepřidá nic k její postavě, nýbrž spíše naopak na několika místech obnažuje její osobní zaujatost, která ani po letech nedovedla odpustit, a její nekritické soudy. Paní Posse celá vzplane, buď pro nebo proti. Tak je stoprocentně pro T. G. Masaryka a pro ČSR a dovede to velmi pěkně říci (str. 35), je také věrně oddaná Dru Benešovi a snad proto hájí i nepochopitelné jednání "svého přítele" vyslance Kučery, který tak lehce vydal hned po 15. březnu 1939 vyslanectví ve Stokholmu. Ale to je věci jejího úsudku. Pro nás však zní při nejmenším trapně, když pí Posse mluví o generálu Štefánikovi jako o nesmírném ctižádostivci, označuje ho jako nespolehlivého republikána, nešťítícího se prostředků (str. 30—31), dobrodruha, a div jej nesrovnává s Ducem a Führerem, jejichž jména si nemůže v textu o něm odpustit. Jen proto, že gen. Štefánik, když přijel do Itálie, neměl valné mínění o malíři Brázdovi, který nebyl ani vojákem...

Vytrženy z textu a takto představeny, "*mosaiky*" nemají cenu a krom toho zkreslují jasný pohled na zásluhy paní Posse. Jistě jsou v jejím díle věci, které zasluhovaly většího vyzvednutí.

Až na tyto dvě knížky má celek loňské edice opravdu vysokou úroveň a jest si jen přát, aby naši čtenáři v exilu a v emigraci našli k edici "*Sklizeň svobodné tvorby*" cestu.

Dr. Jar. Jíra.

HOWARD FAST O SVÝCH SPISOVATELSKÝCH ZKUŠENOSTECH S KOMUNISTY

Sklizeň svobodné tvorby vydala jako svůj 34. svazek a jako první svazek své nové serie na rok 1959—1960 překlad knihy amerického spisovatele Howarda Fasta s názvem *Nahá pravda*. Překlad je do slovenštiny a proto se vymyká mé kritice. Mohu jen říci, že se čte velmi dobře a že se zdá velmi plynulý. Překladatel se v knize nepodepsal, čehož zásadně lituji, poněvadž i za překlad má být někdo odpověden, i překlad je částí vydávaného díla. Proto zde skromnost není na místě.

Howarda Fasta znají čtenáři za železnou oponou lépe než čtenáři v Americe. Zejména v Rusku vyšly jeho různé práce v statisících exemplářů. Nicméně i ve Spojených státech je znám a to především svým románem *The Unvaquished*, který líčí revolucionáře Washingtona a jeho boje s Brity. Ačkoliv román snad až příliš realisticky sňal s generála Washingtona všechny nánosy, které naň vlastenecké legendy navršily, přece člověk Washington v něm vystupuje velmi plasticky jako muž pravé statečnosti a neohroženosti. Fast sympatizoval s komunistickým hnutím už od let veliké hospodářské krize z let třicátých, vstoupil do americké komunistické strany za druhé světové války, kdy se mu zdálo, že Rusko nejlépe bojuje proti nacismu, stal se pak jedním z velikých ikon komunistické propagandy proti tak zva-

nému americkému kapitalismu a vystoupil ze strany po zadumání se nad známou Chruščevovou řečí, odhalující Stalinovy zločiny. Své zkušenosti s komunisty jako literát a důvody svého vystoupení popsal už jako svobodný člověk ve své knize *Nahá pravda*, která tedy patří do dlouhé řady literárních prací "O božstvu, které zklamalo".

Nám nekomunistům, kteří leccos slyšeli a slyši o vývoji české a slovenské literatury ve vlasti, nepřináší Fastova kniha mnoho nového. Je spíše doporučitelným čtením pro Američany a všechny idealisty ne vždy dobře informované. Howard Fast v ní totiž vystupuje jako naivní idealista, s čímž ovšem dobře se nerýmují vysoké honoráře, které z Ruska za svou jistě jen literární činnost patrně dostával. Informovanému čtenáři spíše imponuje pregnanost a vzletný pathos tohoto spisovatele, plačícího nad komunistickou stranou jako nad svou milenkou, která ho tak hanebně zklamala. Líbí se nám, když Fast na příklad píše: "V ľudskej minulosti bola najlepšou literatúra hl'adajúca, nespokojná a kritická... Taká je povaha literatúry: keď umlčíte kritika, povstalca, pichlavého, nepríjemného škrečka, ktorý len vyrušuje, útočí, domrza a provokuje — potom ste umlčali celú literatúru. Tie dve veci tvoria jednu. Niet pasívnej literatúry, hodnej korenia a

soli, a je to tak nad slnko zřejmé, že člověku nedá, aby to neopakoval." Ano, říká si čtenář, je to tak zřejmé, že se divím, že to Fastovi trvalo tak dlouho než na to přišel! Ano, Fast má pravdu, říká-li, že "bežná funkcia literatúry je tyranii vždy nebezpečná" a má také bohužel pravdu, říká-li také o nás, Čechách a Slovácích, že "východo-európské národy nám nedali v preklade nič, o čom by som vedel — poplašná to skutočnosť po desaťročí a možno ešte dlhšom období "socialistickej" (úvozovky jsou od Fasta) kultúry." Fast strašně popisuje potupné smrti mnoha komunistických spisovatelů, které znal a miloval, a končí svou obžalobu komunistické strany, kterou opustil, slovy: "Ak nenapl'ujete čertovi do tváre, nech už má akúkol'vek podobu, musíte skončiť výpredajom vlastnej duše."

To vše jistě nejsou názory, s nimiž bychom nemohli souhlasit. A přece něco mi na těchto i podobných knihách vadí. Vadilo mi to i na známé knize Džilasově *Nová třída*, ač ten je mnohem statečnější, poněvadž své obrácení provedl ve vězení a nikoliv ve svobodné Americe. Vadí mi okolnost, že u všech těchto spisovatelů stojí nově nalezená pravda na základech náramně vratkých. Fastova Nahá pravda je na příklad uvedena citátem Rosy Luxemburgové, podle kterého svobodou rozumíme svobodu i pro člověka, který myslí jinak, avšak tato svoboda "nie je výsledkom fanatickej lásky k abstraknej "justícii", ale vyviera zo skutočnosti... a sa rodí z nezávislého charakteru" atd.

Podle Fasta se lidská bytost nerodí se svědomím, nýbrž svědomí jen postupně nabývá správným historickým vývojem. Fast stále a stále srovnává komunistická dogmata s křesťanskými, komisaře s kněžími, a prohlašuje, že základem marxismu, proti němuž neřekne jediné slovo, je skutečnost, že jen změna je jistá a věčná. . . Hle, na jakých vratkých základech stavi Fast a jemu podobní svůj odpor, na který přišli tak pozdě, proti dogmatickému a nelidskému komunismu! Ne, Fast a jemu podobní nejsou opravdovými konvertity, nýbrž jen zhrzenými milenci, kteří nemohou zapomenout . . .!

Proto mi na celé věci vadí i ještě něco jiného: onen obdiv, kterým je svobodný svět zahrnuje a s kterým hltá jejich knihy, a to jen proto, že jsou protikomunistické. A skoro nikdo se neptá, jaké vlastně tyto protikomunistické knihy jsou a jaké učí filosofii. Svobodný svět tím dokazuje, že sám za mnoho nestojí, a že jeho hlubší myšlení je v úpadku. Že nevidí, že s Džilasovým a Fastovým hubováním na praktický komunismus polyká i s chlupy celý myšlenkový systém, který ohavnou komunistickou praxi zrodil. Obdiv k Džilasovi i Fastovi pramení v slavném slovu Bible, podle něhož "větší bude radost v nebi nad jedním hříšníkem pokání činícím než nad devadesáti devíti spravedlivými". V našem případě celá věc má jeden malý háček: že sběhli komunisté nečiní žádné pokání. Naopak, že jen pyšně se vychloubají svým charakterem, který je nutí trvat na hříchu, z něhož vyšli.

LADISLAV RADIMSKÝ: LÍC A RUB NAŠEHO NÁRODNÍHO PROGRAMU V ATOMOVÉM VĚKU

Je dobře, že díky Křesťanské akademii vyšly úvahy L. Radimského o "rubu a líci" našeho národního programu, protože Radimský patří nesporně mezi naše nejvzdělanější spisovatele-esejisty. Nejen v exilu, nýbrž počítaje v to i naše domácí. Snad až hřeší bezděčně na tu svou sčtetlost. Radimský nás doslovně zahrnuje citáty ze všech koutů světa. Pro četné autory bývají cizí citáty nejen úvodním mottem, nýbrž především jakýmsi odrazovým můstkem, z něhož vyvozují a rozřed'ují své další nápady a myšlenky. Radimský však má své myšlenky jasně utříděny a jeho "zpytování svědomí" našeho národního života, naší "hospodářské závisti a sociální nenávisti", často padnou opravdu trefně, i když zabolí.

Radimský se nebojí zasáhnout do hloubky ve svých někdy tvrdých pitvách našeho politického života. Méně štěstí má v posuzování našeho života kulturního. Snad proto, že je už dlouhá leta mimo domov a nesledoval jeho poslední vývoj a život. Tak za-

měňuje prostřední literáty své generace s nejmladšími a naopak, nezná mladé slovenské literáty a básníky, třeba nezvalovsky plodného a nadaného Štef. Žáryho a vychvaluje plochého Reisela. Je také s podivem, že, ač pochází z malířského pokrokového rodu, nenašel poměr k českému umění. Jeho různé úsudky o české architektuře a malířství jsou nevědomé a měštácky reakční. A přece právě naše současné malířství má vysoce vyspělou evropskou úroveň a mezi nejmladšími slovenskými malíři je přes bídu a tíhu doby několik talentů nesporně světové úrovně a zároveň domácího ražení. Proto tyto slabé kapitolky ubírají na hodnotě celkovému dílu.

I když vyvolá kniha leckde nesushlas, zasadila náš národní život správně na duchovní základy. To bylo třeba říci a Radimský to řekl dobře, i když měl také osvětlit naši tradici sociální. Ale není možno směstnat všechno do jedné knížky.

J. Jíra.

ESTETICKÝ PERFEKCIONISMUS

Dějiny evropského umění jsou dějinami stálých přeměn a dynamického vývoje. Avantgarda v umění jde ruku v ruce s technikou. Posluchači a diváci stojí někdy zmateni před kapriolami výtvarných umělců, literátů, komponistů a režisérů, kteří se snaží s pomocí technických vymožeností dosáhnout co největšího účinku na publikum.

Vánoce 1958 jsou mezníkem i pro

českou operu. Německá televize přenášela v rámci EUROVISE z Kolína nad Rýnem Smetanovu operu "Prodaná nevěsta". Ale jinak, než ji známe. Režisér Kurt Wilhelm vyzkoušel svou metodu na Mozartových operách a vybral si tentokrát nejčestější operu, aby divákům ukázal, že estetický perfekcionismus je možný, že nemusí být na úkor díla.

Abý diváky připravil, vysvětlil

nejprve ve zvláštní přednášce vysílané televísi do Německé spolkové republiky, do Švédska, do Norska, do Dánska, do Holandska, do Belgie a do Lucemburska, do Švýcarska a do Rakouska svou "dobře metodu". Televise má jiné zákony než divadlo a film. Wilhelm pokládá za možné, ba dokonce za žádoucí, kombinovat úlohy účinkujících. To proto, že ne každý herec nebo zpěvák je fotogenní a ne každý fotogenní herec dobře zpívá.

Dal tedy nahrát na zvukový pás hlasy vynikajících zpěváků, kteří už mnohokrát "Prodanou" s úspěchem zpívali, a vybral si herce, i filmové, kteří jsou s to mimiku zpěváků napodobit. Nebylo lehké najít ke každému hlasu typického interpreta pro obrazovku (a naopak). Tento pokus o montáž přesahoval často meze možnosti, chtěl-li Wilhelm zachovat "Werktreue".

Na první vánoční svátek pak mohly miliony diváků v celé západní Evropě sledovat, jak se experiment

podaril. Už po prvním dějství bylo zřejmo, že Kurt Wilhelm na tento ohromný úkol víc než stačil. Technickými vymoženostmi byli diváci přímo přeneseni do české vesnice 19. století a jen skutečný znalec prohlédl, že jde o umělou syntesu zpěvákovy hlasu a hercovy obrazu. Přestávek mezi akty využil Wilhelm k tomu, aby vstúpil divákům komponisty a libretisty i herců. A tento vizuální vjem podmaloval akusticky. Ucho vnímalo ještě jednou nejtýpickejší melodie jednotlivých jednání.

Zajímavé byly recenze tohoto televizního vysílání, uveřejněné v denících a v týdenících německých, švýcarských i rakouských. Mnohý kritik zhodnotil pozitivně Wilhelmovu metodu, ale mnohý poukázal i na nebezpečí "syntetického umění". A právě ti recensenti, kteří už mnohokrát poukázali na to, že není dobře možno přenášet operu nebo operetu přímo z jeviště, mají pochybnosti o správnosti Wilhelmovy cesty.

A. W. Fischer.

UZÁVĚRKA LITERÁRNÍ SOUTĚŽE Křesťanské akademie a Kulturní rady na rok 1959 je — jako každoročně — *poslední den v roce, 31. XII. 1959. Rukopisy možno poslat buď na adresu: Academia Cristiana Cecoslovacca, Via della Conciliazione 1, Roma, Italie, nebo mně. Vybrané práce budou vydány. — R. Vlach.*

PO UZÁVĚRCE: Výsledky soutěže KA + KR: ke knižnímu vydání doporučeno: Jiří Kavka, *Plavba* (báseň); Ladislav Radimský, *Rub a líc* našeho národního programu v atomovém věku (zatím už vydáno); Milada Součková: *Neznámý člověk* (románové pásmo vzpomínek). K vydání po revuích (vzhledem k rozsahu) pak: Antonín Kratochvíl-Christen, *Zrada* na kulturní revoluci; Karel Laburda, *The Life of Master Stanislav of Znojmo*; Věra Stárková: *Křesťan Živágo* a *Whitehead*. (Pořadí je abecední.)

Říjnové uznání 1959 udělila Kulturní rada Janu Čepovi. Stalo se tak na návrh Petra Dena, Egona Hostovského, Bernarda Kadlece, O. P., Otakara Odložilíka, Milady Součkové, Bedřicha Svatoše a Roberta Vlacha.

TOTO DVOJČÍSLO

sborníku Sklizeň svobodné tvorby je ovšem — jako každé dvojčíslo — nouzovým opatřením: přijde laciněji vydat dvě čísla v jednom než každé zvláště. První dva sborníky byly vesměs přijaty příznivě jako revue, kterou měly a také snadno mohly být, kdyby na ně bylo finančních prostředků. Na jejich pravidelné vydávání není na delší dobu nejmenší naděje.

ROZLOŽENÍ ČTVRTÉ SERIE KNIH na dva roky, 1959—60, je velký krok zpět, o tom nemůže být pochyb. Zneužívání jména Kulturní rady má na tom nemalý podíl. Jen několik čísel pro ilustraci: od předplatitelů se sešla částka 1.429,56 dolarů. Přitom účty tiskárny dokládají, že jenom *Obrázky z dvou světů* stály \$ 860,55, *Evropan na Manhattanu* 480,75 distribuce, manipulace, uskladnění bez několika centů \$ 200. Kdyby se, proti vši pravděpodobnosti, prodaly zbývající serie do poslední, uhradí s poštovním právě jen 1. a 2. sborník. Povazují za samozřejmé, že si své knihy v serii platím sám, ale i tak se beznadějně nedostalo na Zd. Němečka, Alfu a Džilase a vyhlídky na úhradu dvou sborníků jsou zcela mizivé.

Ve chvíli, kdy vracím tiskárně třetí korekturu tohoto sborníku, mají odběratelé v rukou *Fastovu Nabou pravdu*, *Radimského Rub a líc*... zakoupený u Křesťanské akademie, a

vysázen je soubor Čepových úvah. Zatím se sešlo na serii jen tolik přihlášek, že sotva stačí pokrýt třetinu Čepovy knihy. Abonentů však nic neriskují: serii v každém případě před koncem r. 1960 dokončí. Počítám-li toto dvojčíslo sborníku jako dva svazky, ujist'uji je, že celá serie nebude mít menší počet stránek nežli předchozí.

Do tisku půjdou nyní eseje Antonína Kratochvila-Christena, *Knih setkání* (cena v soutěži KA+KR 1957) a jedna z prací, které jsou v přípravě (*Oblasy a vzpomínky* Otakara Odložilika, ze soutěže 1958 poesie Jiřího Kavky *Plavba* a román Milady Součkové *Neznámý člověk*, aj.).

HISTORIE KULTURNÍ RADY s dokumentací o jejím vzniku, chodu a práci se stala nutností, když zneužívání jejího jména po dlouhé měsíce klade otázku obecné mravnosti. Prosim veřejnost, aby jakýmkoli způsobem — "smířovacím" nebo jiným — týkajícím se Kulturní rady, edice Sklizeň svobodné tvorby příp. mé osoby v hamburské revui "Sklizeň" až do publikace materiálu nepřikládala nejmenší váhy.

Dr. Robert Vlach,
University Of Oklahoma,
Norman, Okla. USA.

The foreign guest authors in this edition are the current Norwegian scholar Leif Maehle, contributing his essay on the post-war development of Norway's poetry and prose, and a German from Bohemia A. W. Fischer, commenting on Kurt Wilhelm's experimental television presentation of the Czech National Opera, "The Bartered Bride".

From original Czech writings there are poems by Ivan Jelínek, London, Jiří Kavka, New York, František Listopad, Porto, Portugal, Milada Součková, Cambridge, Massachusetts; a short story by Jaroslav Havelka, London, Canada; a recollection of R. Kepl's memories on Viktor Dyk, Ernest Dennis, T. G. Masaryk and others by Otakar Odložilík, Philadelphia; an essay on Dante in exile by Jan Ještědský, New York; an essay entitled "The Testimony of Poetry" by Věra Stárková, Reading, England, Vladimír Vaněk, Rome, presents the Czech-American Architect A. Raymond, and New Yorker Jarmila Dvořáková studies the beginnings of the Burgess class art in the 19th. century. Adolf Mokřý, London, joins the discussion concerning the Czech National Character; Pavel Želivan, Benevento, Italy, refuses the Marxist theory on relativity of valuation; and Zdeněk Suda, Munich, sums up the suppositions of a Czech-German dialogue. Peter Den, New York, reviews Jan Kollár's French novel, *La Monnaie de retour*, and the Slovak translation of *The Naked God*, by Howard Fast. Jaroslav Jíra, Paris, comments upon the serial of ten Czech books published by Sklizeň Svobodné Tvorby in 1958 and upon a new book by L. Radimský.

V EDICI SKLIZEŇ SVOBODNÉ TVORBY VYŠLO:

34. Howard Fast: *Nabá pravda*
35. Ladislav Radimský: *Rub a líc našebo národního programu...*
(Zákup pro odběratele od Křesťanské akademie)
36. Jan Čep: *Samomluvy a rozhovory*
- 37.—38. 3—4. č. sborníku *Sklizeň svobodné tvorby V přípravě:*
39. Antonín Kratochvíl-Christen: *Kniba setkání*
40. Otakar Odložilík: *Oblasy a vzpomínky*
41. Jiří Kavka: *Plavba*
42. Milada Součková: *Neznámý člověk*

Serii 1959—60 tvoří svazky č. 33—42. Předplatné deset dolarů.

